

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

На правах рукопису

**ПОЗОВ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ІЗ  
СТРАХОВИХ ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право;  
міжнародне приватне право

Дисертація  
на здобуття наукового ступеня  
кандидата юридичних наук

Київ - 2016

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП.....</b>	<b>4</b>
<b>РОЗДІЛ I. ВЧЕННЯ ПРО ПОЗОВ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВРЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВИХ ПРАВОВІДНОСИН.....</b>	<b>14</b>
1.1. Страхові правовідносини та позовна форма захисту страхових прав особи у порядку цивільного судочинства.....	14
1.2. Поняття та елементи позову у цивільних справах, що виникають із страхових правовідносин.....	46
1.3. Класифікація позовів у цивільних справах, що виникають із страхових правовідносин.....	72
1.4. Правова природа інституту забезпечення позову у спорах, що виникають із страхових правовідносин.....	92
Висновки до Розділу I.....	108
<b>РОЗДІЛ II. СПОСОБИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПОЗОВ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ, ЩО ВИНΙΚАЮТЬ ІЗ СТРАХОВИХ ПРАВОВІДНОСИН.....</b>	<b>116</b>
2.1. Правова природа права особи на звернення до суду із позовом у справах, що виникають із страхових правовідносин.....	116
2.2. Процедура реалізації права на пред'явлення позову та особливості її правового регулювання.....	137
2.3. Процесуальні особливості розгляду і вирішення цивільних справ, що виникають із страхових правовідносин.....	153
Висновки до Розділу II.....	174
<b>ВИСНОВКИ.....</b>	<b>183</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....</b>	<b>187</b>

## ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЦПК	-	Цивільний процесуальний кодекс України
ЦК	-	Цивільний кодекс України
КК	-	Кримінальний кодекс України
КПК	-	Кримінальний процесуальний кодекс України
ЗУ	-	Закон України
абз.	-	абзац
гл.	-	глава
п.	-	пункт
розд.	-	розділ
ст.	-	стаття
ч.	-	частина
ЄС	-	Європейський Союз
ВСУ	-	Верховний Суд України

## ВСТУП

**Актуальність теми дослідження.** В сучасних умовах здійснення реформ в Україні, особливу увагу вчених слід звертати на удосконалення цивільного процесуального законодавства щодо захисту порушених, невизнаних та оспорюваних прав і законних інтересів фізичних, юридичних осіб і держави. Так, здійснення правосуддя у цивільних справах потребує уніфікації практики застосування окремих норм права та удосконалення з урахуванням стрімкого розвитку суспільних відносин. В останні роки законодавець прийняв цілу низку нормативно-правових актів, що безумовно спрямовані на удосконалення системи цивільного процесуального законодавства України. Разом з тим, комплексне дослідження позову, як процесуального засобу порушення судової діяльності у справах, що виникають із страхових правовідносин, дозволяє виділити значну кількість колізій та невирішених теоретико-правових та практичних питань щодо здійснення цивільного судочинства.

Так, страхові правовідносини в Україні регулюються значною кількістю нормативно-правових актів, є матеріали судової практики, а також окремим питанням присвячені дисертаційні та монографічні роботи. Разом з тим, питання правового регулювання та гарантій права особи на звернення до суду за захистом у сфері страхових відносин не були предметом окремого наукового дослідження. Крім того, здійснення страхових правовідносин пов'язане з ускладненням існуючих і появою нових видів страхових ризиків, що зумовлює необхідність удосконалення цивільно-правового регулювання та процесуального забезпечення захисту прав та законних інтересів суб'єктів цих відносин. Саме це і зумовлює актуальність даного дисертаційного дослідження та необхідність розроблення відповідних механізмів процесуального регулювання і вирішення спірних страхових правовідносин в Україні.

При цьому слід зазначити, що адаптація чинного законодавства України у сфері страхування потребує значного розширення та деталізації з метою

відповідності вимогам права Європейського Союзу у сфері страхування, а також удосконалення доктринального підходу до захисту прав та законних інтересів у сфері страхування. Цивільно-правові аспекти регулювання страхових відносин, зумовлюють проведення захисту прав та законних інтересів у порядку цивільного судочинства. Так, сьогодні ми маємо цілу низку наукових доробок вітчизняних та іноземних вчених, що присвячені дослідженню страхових правовідносин, зокрема: І.В. Волосенко, О. В. Гринюка, В. В. Ельбрехта, А. С. Жили, В. Я. Калакури, В. М. Никифорака, Н. Б. Пацурії, О. С. Серебровського, О. А. Файєра, Ю. Б. Фогельсона, І. Б. Чайкіна, Е. А. Шергунова, В. П. Янишена. В свою чергу, питанням теорії та практики здійснення цивільного судочинства були присвячені наукові доробки таких відомих вчених–процесуалістів, як: В. С. Гопанчука, М. А. Гурвича, Є. Г. Дріжчаної, В. О. Єлізарова, В. І. Кисіля, К. І. Комісарова, Г. З. Лазько, О. М. Лазька, І. В. Решетнікової, Я. А. Розенберга, О.С. Снідевича, В.І. Тертишнікова, М. К. Треушнікова, Є. І. Фурси, С. Я. Фурси, Д. М. Чечота, М. С. Шакарян, В. М. Шерстюка, М. Й. Штефана, Т. В. Цюри, Ю. К. Юдельсона, В. В. Яркова та ін. Однак, окремого комплексного дослідження щодо захисту прав, специфіки позовів у спорах, що виникають із страхових правовідносин, не має.

#### **Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.**

Дисертаційне дослідження виконано згідно плану науково-дослідницької роботи кафедри правових відносин ПВНЗ «Університет новітніх технологій» в рамках планової наукової теми «Проблеми здійснення захисту суб'єктивних цивільних прав».

**Мета і завдання дослідження.** Метою дисертаційного дослідження є виявлення та вирішення наукових проблемних питань правозастосування судом положень законодавства щодо страхових відносин під час розгляду і вирішення цивільних справ у порядку позовного провадження. Для досягнення зазначеної мети в дисертаційному дослідженні визначено наступні завдання:

- проаналізувати і узагальнити наукові підходи до розуміння сутності позовної форми захисту прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, що виникають із страхових правовідносин;

- виявити проблемні питання при визначенні поняття та елементів позову у справах, що виникають із страхових правовідносин;

- сформулювати поняття та провести класифікацію позовів, що виникають із страхових правовідносин;

- проаналізувати сучасний стан процесуально-правової регламентації інституту забезпечення позову у справах, що виникають із страхових правовідносин;

- здійснити порівняння положень чинного процесуального законодавства України з міжнародними стандартами забезпечення позову;

- дослідити специфічні риси процедури реалізації права на звернення до суду та права на пред'явлення позову у справах, що виникають із страхових правовідносин;

- сформулювати висновки, пропозиції та рекомендації щодо удосконалення чинного законодавства України у сфері розгляду і вирішення справ, що виникають із страхових правовідносин.

**Об'єктом** цього дослідження виступають страхові відносини в період їх синтезу з цивільними процесуальними правовідносинами, а також особливості здійснення правосуддя у цивільних справах, що виникають із страхових правовідносин.

**Предметом** дослідження є проблеми сприйняття позову у сфері страхування в контексті його теоретичного сприйняття та реалізації права на позов як інституту цивільного процесу та в межах цивільного процесуального законодавства України.

**Методи дослідження.** У роботі над дисертацією, відповідно до сформульованої мети та завдань, а також з урахуванням об'єкту та предмету дисертаційного дослідження, нами було використано такі загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання, зокрема: формально-логічний – для

визначення понять, категорій, термінології, що покладені в основу дослідження (підрозділ 1.1.); системний – для дослідження системи позовів у цивільних справах, що виникають із страхових правовідносин (підрозділи 1.2., 1.3); виявлення способів захисту права особи у цивільних справах, що виникають із страхових правовідносин (підрозділи 1.1., 2.1.); історичний – для дослідження становлення та розвитку національного цивільного та цивільного процесуального законодавства у сфері правового регулювання страхових відносин, відтворення закономірностей його розвитку (підрозділи 1.1., 1.4., 2.3.); порівняльний – для дослідження переваг та недоліків чинного законодавства України порівняно із зарубіжним, використання практики та досвіду якого сприятиме удосконаленню чинного цивільного процесуального законодавства України (підрозділ 1.4.); метод догматичного аналізу – визначення суті позовів у цивільних справах щодо страхових зобов'язань, а також структури і моделі реалізації права особи на судовий захист (підрозділи 1.1., 1.2., 2.1); метод прогнозування – для визначення перспектив розвитку цивільного процесуального законодавства (підрозділи 2.2., 2.3); метод узагальнення – для формулювання основних положень і загальних висновків дослідження (підрозділи 1.1., 1.4., розділ 2).

**Наукова новизна одержаних результатів.** Робота є одним із перших комплексних наукових досліджень теоретичних і практичних проблем позову у цивільних справах, що виникають із страхових правовідносин. За результатом проведеного дослідження обґрунтовано і сформульовано основні науково-теоретичні висновки і пропозиції, в яких міститься наукова новизна положень дисертаційного дослідження, які виносяться на захист:

- *вперше:*

1) встановлено (на підставі аналізу судової практики в справах, що виникають із страхових правовідносин і теоретичних доробок вчених), що складність сприйняття і належної кваліфікації видів і підвидів страхових відносин судами зумовлена непослідовністю в їх регламентації та невиправданими, встановленими у законодавстві, правовими наслідками, а це

нівелює переваги страхування і не відповідає постійному розвитку сфери страхових послуг. Тому судову практику з розгляду цивільних справ, що зумовлені страховими правовідносинами, визнано основним джерелом для наступного законодавчого і адміністративно-правового регулювання страхових відносин, включаючи, відмежування умов цивільно-правового страхування від обов'язкового державного страхування, що впливає на суть цих відносин і компетенцію судів з їх розгляду;

2) визначена необхідність проведення узагальнення, розглянутих судами України, цивільних спорів, що виникають із страхових правовідносин на предмет невиконання, неповної виплати або несвоєчасної страхової виплати страхувальникам з метою вдосконалення шляхів адміністративно-правового реагування на випадки неналежного виконання страховиками своїх обов'язків, коли за економічно-правовим станом в державі стає вигідніше сплачувати знецінену неустойку, ніж всю суму страхової виплати тощо і запропоновано застосовувати до страхових компаній штрафні санкції, а при неодноразовому їх застосуванні припиняти їх діяльність, щоб така політика правопорушників не знищувала довіру в населення до страхування взагалі;

3) запропоновано поряд з двома видами страхування – добровільним і обов'язковим ввести новий вид страхування – рекомендоване, згідно якого фізичній або юридичній особі буде рекомендовано стати страхувальником життя, здоров'я, майна або відповідальності перед іншими особами за свій рахунок чи за рахунок заінтересованої особи, щоб застерегти негативні матеріально-правові наслідки для неї або інших осіб;

4) встановлено, що значна частина страхових спорів пов'язана з безадресністю і неконкретністю обов'язку щодо страхування. Базуючись на принципі свободи договору, у законодавстві слід конкретизувати обов'язок страхування за однією із сторін договору, але не в імперативній нормі, а на основі логіки і можливості наступної персоніфікації страхувальника в договорі самими сторонам і спонукати їх до цього визнанням договору неукладеним без персоніфікації суб'єкта страхувальника, тобто умови

страхування слід позначати як істотні з наслідками відповідно до вимог ст. 638 ЦК.

5) запропоновано страхове забезпечення відповідальності приватних нотаріусів поширити також на держаних нотаріусів та на уповноважених посадових осіб органів місцевого самоврядування, на яких державою покладено виконання нотаріальної функції, а також ввести рекомендоване страхування професійної діяльності адвокатів, до яких також можуть пред'являтися значні позови про відшкодування завданої ними шкоди, що дозволить клієнтові у короткий термін, гарантовано у повному обсязі отримати її відшкодування;

б) встановлено, що допустимим засобом вирішення спорів, що виникають із страхових правовідносин у цивільному процесі є позов та запропоновано виділити такі його характерні риси: а) в основі такого позову лежать цивільно-правові відносини; б) у разі, коли до суду з позовом звертається страхувальник-фізична особа він вправі посилатися додатково на положення Закону України «Про захист прав споживачів», а некоректність або двозначність умов страхового договору має тлумачитися на користь страхувальника в силу високої правової кваліфікації персоналу страховика тощо;

7) запропоновано визнати права страховиків на обмін інформацією про страхові історії окремих страхувальників, які підозрюються у неналежній поведінці (зловживання правами окремими страхувальниками, випадки вчинення злочинів з метою отримання значної страхової виплати) без передання такої інформації третім особам, за винятком випадків спільного пред'явлення матеріалів слідчим органам або суду;

8) обґрунтовано, що регресний позов страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування, у межах фактичних витрат, до особи, відповідальної за завдані страхувальнику збитки може бути виражений в процесуальній формі заяви про видачу судового наказу, якщо суду будуть надані безспірні докази належного її повідомлення

або її участі в заходах з оцінки (експертизи) завданої шкоди і будуть підтверджені факти вини такої особи (постанова адміністративного суду тощо). У зв'язку з цим запропоновано внести відповідні доповнення до ст. 96 ЦПК;

9) визначено, що об'єкт страхових правовідносин складається не тільки зі страхових інтересів страхувальника, а й з інтересів страховика, що у сукупності й можуть призвести до укладання страхового договору і в наступному стати об'єктом розгляду в суді;

10) запропоновано використовувати заходи страхування і в межах цивільного процесу з метою забезпечення виконання зобов'язань, оскільки не всі позивачі згідно ст. 153 ЦПК здатні внести на депозитний рахунок суду встановлену ним суму застави для запобігання зловживанню забезпеченням позову, що має розширити правові гарантії позивачів на відновлення їх прав у повному обсязі;

11) обґрунтовано позицію, що у договірних зобов'язаннях важливо встановити момент, з якого вони виникають, змінюються або припиняються. З аналізу положень ч. 2 ст. 631 ЦК України зроблено висновок, що сам момент укладення договору має надзвичайно важливе значення. Таким чином, у страхових спорах, в яких предметом спору є сама наявність чинного договору, яка не визнається стороною, необхідно керуватись загальними правилами, визначеними цивільним законодавством України. Запропоновано внести зміни до ч. 3 ст. 18 Закону України «Про страхування» та ст. 983 ЦК України, передбачивши загальний порядок набрання юридичної сили консенсуальним договором, тобто, з моменту його укладення. Це надасть поштовх для впорядкування фінансових операцій між страховиками та страхувальниками в частині фіксації факту отриманого за договором страхового платежу (або першої частини платежу) безпосередньо в момент укладення договору (наприклад – шляхом видачі касового чеку), що позитивно відобразиться на зменшенні кількості судових справ.

- *удосконалено:*

12) положення щодо здійснення забезпечення позову під час розгляду цивільної справи на будь-якій стадії розгляду справи у судах першої, апеляційної, касаційної інстанції, а також Верховному Суді України. Запропоноване внесення відповідних змін до ч. 3 ст.151 ЦПК України;

- *дістало подальшого розвитку:*

13) положення щодо необхідності подальшого розмежування понять «регрес» та «суброгація». Аналіз понять «регрес» та «суброгація» дає можливість стверджувати наявну відмінність у правових наслідках цих двох механізмів. Обидва вони слугують одній меті – задоволенню майнових інтересів кредитора, втім право регресу передбачає лише перехід права вимоги, тоді як суброгація передбачає перехід усіх прав на майно. Отже, регрес – це фактично лише право заявити майнову вимогу, тоді як суброгація – сам перехід всього обсягу майнових прав. Доведено необхідність визначення поняття «суброгація» у Цивільному кодексі України та Законі України «Про страхування».

**Практичне значення одержаних результатів** полягає у тому, що запропоновані автором теоретичні положення можуть бути використані для подальшого розвитку української цивільної та цивільної процесуальної науки, вдосконалення процедури здійснення цивільного судочинства, термінологічної бази. Теоретичні висновки і узагальнення можуть бути методологічною основою та теоретичним підґрунтям для подальших наукових досліджень цієї тематики.

Пропозиції автора щодо змін і доповнень до чинного законодавства України можуть сприяти удосконаленню чинного цивільного процесуального законодавства, Закону України «Про страхування» та інших нормативних актів.

**Особистий внесок здобувача.** Дисертаційне дослідження виконано дисертантом самостійно. Основні теоретичні положення та розробки, що характеризують наукову новизну дослідження, теоретичне і практичне значення його результатів, одержані дисертантом особисто.

У співавторстві підготовлено наукову статтю: «Деякі питання забезпечення позову у спорах, що виникають із страхових» // Наше право. – 2015. – С. 131 – 135. Не менше половини її обсягу є науковим доробком дисертанта. У ній особистим внеском автора є положення, що стосуються правового регулювання та порядку ініціювання заходів забезпечення позову у страхових спорах.

#### **Апробація результатів дисертації.**

**Публікації.** Основні положення і висновки дисертації знайшли відображення у 6 наукових статтях, 5 опубліковано у наукових фахових виданнях України, одна стаття – в інших виданнях та 2 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

**Структура дисертації** обумовлена метою та завданнями, предметом дослідження і складається із вступу, двох розділів, які охоплюють 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації – 211 сторінок, у тому числі список використаних джерел нараховує 238 найменувань на 26 сторінках.

# РОЗДІЛ І. ВЧЕННЯ ПРО ПОЗОВ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВРЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

## 1.1. Страхові правовідносини та позовна форма захисту страхових прав особи у порядку цивільного судочинства

Будь-яке ефективне наукове дослідження починається з розробки та визначення понятійного апарату, предмету та методу дослідження. Сучасний розвиток теорії процесуальних наук характеризується ускладненнями здійснюваних досліджень, оскільки будь-яка помилка може призвести до непередбачуваних наслідків. Саме тому, останнім часом багато зусиль прикладається до удосконалення норм процесуальних галузей права.

Отже, в першу чергу, ми маємо дослідити формування та визначення поняття і сутності позовної форми захисту прав у цілому, і у цивільних справах, що виникають із страхових правовідносин. Безумовно, специфіка судового врегулювання страхових спорів закладена саме у сфері норм матеріального права, зокрема, цивільного та, зокрема, страхового права, а також у нормах процесуального права. Наше дослідження побудоване на невіддільності та системному взаємозв'язку норм матеріального (закріплюють права та обов'язки суб'єктів права, на підставі яких можливо вирішити справу по суті) та процесуального (містять правила про порядок реалізації норм матеріального права та вирішення справи) права. Наявність взаємозв'язку між нормами матеріального і процесуального права не викликає сумнівів. Так, в основу удосконалення цивільного процесуального законодавства увійшла ціла низка норм цивільного законодавства, у тому числі і страхового права. Однак, до останнього часу дискусійним є виділення окремої від цивільного права галузі – страхового права. Тому вважаємо за необхідне визначити і дослідити роль та ступінь розвитку страхового права в Україні та в інших країнах, що безумовно доповнює базу страхового права України, як самостійної галузі у системі національного права. Це, на наш

погляд, дозволить з'ясувати особливості матеріально-правових відносин, що є предметом розгляду суду.

Так, існуючі дослідження основних теоретичних і практичних проблем страхового права як самостійної галузі права, дають можливість стверджувати, що останнє відіграє важливу роль у всіх країнах, незалежно від рівня соціального, економічного, політичного і правового розвитку. Безспірним виступає факт, що саме страхування відіграє економічну і соціальну роль у життєдіяльності розвинутого громадянського суспільства. Стрімкий розвиток громадянського суспільства, побудова правової держави передусім передбачає регламентування та правове закріплення усіх видів правовідносин. Відносини у сфері страхування не є і не можуть бути винятком.

Сьогодні можна помітити виділення не тільки двох видів страхування, як цивільно-правове (добровільне) та обов'язкове, а й подальший поділ на підвиди, зокрема, виділення для самостійного дослідження страхування в сфері туризму [217; 237; 70 тощо], страхування банківської діяльності [235; 232; 218 тощо]; страхування в житлово-комунальній сфері [230; 228; 225 тощо]; страхування в медицині [222; 223; 227 тощо]; страхування професійної відповідальності, страхування в аграрній сфері [211; 213; 214; 221; 224] та багато інших сфер суспільної діяльності вже досліджено як окремі напрямки страхування. І це тільки окремі науково-практичні іноземні джерела, які потребують ґрунтовного аналізу та впровадження в українську науку.

В українській науці так само велика увага приділяється дослідженню питань страхування, зокрема, слід виділити комплексну роботу В.Ю. Стеценка «Адміністративно-правове забезпечення запровадження в Україні обов'язкового медичного страхування» [153], численні роботи інших науковців, в яких досліджуються питання страхування на випадок безробіття [53], страхування депозитів і мережі фінансової безпеки [178], страхування професійної відповідальності аудиторів [83], страхування

можливих ризиків в умовах біржової торгівлі [28], обліку результатів діяльності страхових компаній [10], розміщення страхових резервів [149], страхування ризиків та регулювання виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції [206], страхування життя [51] тощо.

Отже, сучасна наука страхового права має потужні теоретично-правові та економічні концепції, що потребують подальшого дослідження і розвитку, а також впровадження в суспільні відносини. Так, наприклад, низький рівень страхових виплат, що зумовлюються зловживанням, правопорушеннями, ретельною селекцією ризиків страховиком та ін.; формування самостійної галузі права із власним понятійним апаратом, принципами, предметом та методом; розробка і забезпечення механізмів формування страхових резервів; чітке правове регламентування повноважень наглядових органів, що контролюють діяльності страховика; виявлення порушень та зловживань; вжиття відповідних заходів з метою уникнення чи обмеження протизаконних дій, а також стимулювання ефективності та універсальності здійснення страхових процедур.

Подвійним джерелом для розвитку страхової науки необхідно визнати й судову практику, де виявляються випадки неякісного надання послуг страховими компаніями, а також суспільні потреби в розвитку страхових послуг. Отже, необхідно узагальнювати досвід розгляду цивільних страхових справ, розглянутих судами України, на предмет невиконання, неповної виплати або несвоєчасної страхової виплати страхувальникам для адміністративно-правового реагування на випадки неналежного виконання страховиками своїх обов'язків, коли за економічно-правовим станом в державі стає вигідніше сплачувати знецінену неустойку, ніж всю суму страхової виплати тощо і застосовувати до страхових компаній штрафні санкції та при неодноразовому їх застосуванні припиняти їх діяльність, щоб така політика правопорушників не знищувала довіру в населення до страхування взагалі. На жаль, негативна практика діяльності окремих страхових компаній властива не тільки Україні, а й іншим розвиненим країнам, але в таких

країнах проводиться узагальнення такого досвіду і пропонуються публічні заходи для подолання такого стану [226].

Представляється необхідним говорити про те, що значну частину важко хворих людей можна було б лікувати за рахунок страхових виплат, але необхідність охоплення громадян України високоякісними страховими послугами в медичній сфері може опинитися під загрозою у випадках невиконання страховими компаніями своїх зобов'язань під будь-якими приводами. Як зазначають іноземні джерела, що неприпустимо заохочувати працівників за випадки невиконання або неповної страхової виплати. Подібні питання мають досліджуватися і виноситися на обговорення і в українському суспільстві, інакше умови обов'язкового страхування будуть лише формальністю і способом гарантованого отримання доходів без належного виконання зобов'язань.

Можна стверджувати, що в іноземних країнах на стільки розвинене страхування, що в нашій країні такі питання до останнього часу навіть не підіймаються. Наприклад, страхування від сексуального насильства [229], але особливим видом страхування його слід розцінювати, коли страхувальниками є церкви, некомерційні організації та інші корпорації, які передбачають потенційну можливість притягнення їх до співвідповідальності з насильниками за те, що вони не створили умов, щоб цьому запобігти тощо [236], особливо, по відношенню до дітей [233].

Тобто поряд з негативною практикою в діяльності страхових компаній, іноземні фахівці дбають про те, щоб застерегти і по можливості швидко компенсувати шкоду у різних страхових випадках. Але впровадження нових видів страхування, включаючи, наркоманію [234] можливе за умови сприйняття населенням позитивних результатів діяльності страхових компаній.

Автор вважає, що випадки правопорушень в страховій сфері неприпустимі, оскільки негативно впливають на права громадян і знецінюють діяльність інших страховиків, які належно виконують свої

повноваження. Тому потребується своєчасний адміністративний вплив на тих страховиків, які неналежно виконують свої повноваження. На жаль, з деяких наукових комплексних досліджень взагалі неможливо зробити висновок про те, що можливим і реальним є адміністративний вплив на страховиків, які порушують права страхувальників і невчасно, не в повній мірі або взагалі не здійснюють страхових виплат [208]. Тому основним джерелом для аналізу діяльності страхових компаній слід визнати судову практику.

Отже, сучасна теорія страхових відносин має базуватися на теоретичних джерелах, включаючи, іноземні, нормативній базі та повинна підтверджуватися судовою практикою, яка здатна продемонструвати досконалість регламентації страхових правовідносин законодавством та виконання зобов'язань сторонами страхового договору. Захист страхових прав та законних інтересів у сфері страхування включає комплекс методологічних засобів, що є матеріально-правовими і процесуальними. Сучасний рівень розвитку науки дає можливість проводити дослідження як з точки зору матеріального, так і процесуального права. Саме тому, нами використовується діалектичний метод, тобто аналіз різних точок зору щодо процесуальної форми захисту прав та законних інтересів фізичної, юридичної особи і держави у сфері страхування.

Страхування, відповідно до ст. 1 Закону України «Про страхування» - це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [131]. Але з частиною положення ст. 1 Закону України «Про страхування» важко однозначно погодитися, оскільки в ньому допускається альтернатива в регулюванні підстав виникнення страхових відносин «договір страхування або чинне законодавство», однак, на наш погляд, в наявності мають бути дві підстави і

відповідний договір, і вимоги законодавства. Тому пропонується в ст. 1 Закону України «Про страхування» в частині фрази «визначених договором страхування або чинним законодавством,» сполучник «або» замінити на «та». Навіть в тих випадках, коли зобов'язана за законом особа про обов'язкове страхування особа не здійснила страхування, говорити про страхування не приходиться, оскільки такі факти мають розглядатися не в площині страхових відносин, а в контексті невиконання або неналежного виконання посадових або службових обов'язків, тобто як кримінально каране діяння. Якщо відсутній договір страхування, то жоден страховик не є зобов'язаним до страхових виплат, отже з формального боку страхування не діятиме.

В свою чергу, страхові правовідносини – це відносини, які врегульовані нормами страхового права, становлять органічну єдність правової форми та змісту, виникають, змінюються, діють та припиняються на підставі норм страхового права і визначаються суб'єктивними правами та юридичними обов'язками страхувальника і страховика [201, с. 73]. Так, страхові правовідносини (зобов'язання) – різновид правових відносин, тому їм притаманні загальні [195, с. 290] та спеціальні риси правових відносин. Загальними рисами правових, в тому числі і страхових, відносин слід вважати вольовий характер даних правовідносин, що пов'язані із волею держави, а також наявність конкретно визначеного кола прав та обов'язків, що залежить від конкретної ситуації. В свою чергу, до спеціальних рис страхових правовідносин відомий вчений Заїка Ю.О. відносить наступні:

- виникнення і реалізація прав і обов'язків суб'єктів страхових правовідносин зумовлені характером об'єкта і мети страхових відносин, тобто захистом майнових інтересів страхувальника та зв'язку із настанням визначених договором страхування або законом подій;

- права і обов'язки суб'єктів страхових правовідносин виникають, як правило, із договору страхування, що визначає загальнообов'язковий характер страхових правовідносин;

- страхові правовідносини виникають при укладенні і реалізуються при виконанні договору страхування, в якому беруть участь дві сторони – страхувальник і страховик;

- страхові правовідносини при обов'язковому страхуванні виникають на підставі закону та визначення ним страхувальника, усіх або частини істотних умов договору страхування; страхові тарифи встановлюються також законом, або в ньому встановлюється порядок їх визначення;

- загальні порядок та умови встановлення та здійснення страхових правовідносин визначаються стандартними правилами страхування певного виду відповідно до чинного законодавства, що розробляються та затверджуються страховиками і є невід'ємною частиною договору страхування, який укладається [155, с. 21]. На наш погляд, це досить загальна характеристика страхових правовідносин, що, в окремих випадках, спрямована виключно на фінансово-правову складову останніх в частині регулювання загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Разом з тим, відмітимо, що страхове зобов'язання за своєю сутністю - це грошове зобов'язання, яке навіть у нормальному стані має своїм предметом передачу грошової суми, у зв'язку із чим не має підстав виключати його із сфери дії принципу реального виконання [39, с. 97]. Саме тому, не применшуючи ролі дослідження Ю.О. Заїки щодо виділення специфічних ознак страхових правовідносин, зазначимо, що серед цивільних правовідносин саме страхові вирізняються домінуванням принципу реального і належного виконання зобов'язання [182, с. 643], але додамо, в межах обумовлених страховим договором.

Загалом, страхування – одна з найдавніших категорій суспільних відносин. Вважається, що первинні форми страхування виникли ще у давнину, за 2 тисячі років до н.е. зокрема в законах вавилонського царя Хаммурапі передбачалось укладення угоди між учасниками торгового каравану про спільну відповідальність за збитки, які зазнав хтось із них внаслідок розбійного нападу, пограбування, крадіжки тощо [179, с. 23].

Сьогодні, слід відмітити наявність цілої низки дискусійних питань щодо розуміння страхового права, страхування, страхових правовідносин. Так, відсутність єдиної позиції науковців щодо сприйняття страхового права, зумовлена двома основними підходами до його розуміння.

Одні вчені вважають, що страхове право є галуззю права, сукупністю правових норм, які регламентують страхові правовідносини [12, с. 10]. Інші ж зазначають, що цивільно-правові норми, що опосередковують сферу страхових відносин, у своїй сукупності утворюють страхове право як інститут цивільного (приватного) права [158]. З урахуванням спрямованості теми, предмету та об'єкту нашого дослідження, зазначимо, що це питання має виступати предметом окремих дисертаційних досліджень, адже актуальними є питання щодо самостійності предмету правового регулювання страхового права і виділення його в окрему галузь права. На наш погляд, сучасна концепція розвитку права в цілому зумовлює розвиток різних галузей права та можливість утворення нових, однак наша позиція зводиться до розуміння страхового права як сукупності правових норм що регулюють специфічне коло суспільних відносин.

Крім того, неможливо нехтувати досить обґрунтованим висновком Абрамова В.Ю., який відмітив, що комплекс приватноправових і публічно-правових норм страхового законодавства формують страхове право, в рамках якого зберігається юридична цілісність правового регулювання страхової діяльності шляхом застосування спеціальних принципів, засобів та способів регулювання [1, с. 6]. Дане положення дає можливість стверджувати не лише про наявність системи страхового законодавства, а й відповідної галузі права із спеціальним предметом, принципами (універсальності, повноти страхового забезпечення, солідарності, взаємодопомоги тощо) та методами правового регулювання, про що свідчать й численні наукові доробки вітчизняних [146; 163] та зарубіжних авторів [238; 212; 216; 86; 95]. Однак, виділення його у самостійну галузь має бути ще додатково обґрунтовано на монографічному, теоретично-правовому рівні.

Загалом, юридична природа з урахуванням особливостей здійснення добровільного і обов'язкового страхування, характеризується такими ознаками:

- обов'язкове страхування є універсальним, має широке коло страхувальників, страхових випадків та застрахованих об'єктів;

- воно, як правило, безстрокове, виникає й діє незалежно від сплати страхового внеску, а також виникає незалежно від волі страхувальника. При добровільному ж страхуванні здійснюється вибіркове охоплення об'єктів страхового захисту. Добровільне страхове правовідношення виникає після сплати страхувальником страхового платежу і страхова охорона надається на певний строк;

- обов'язкове страхування породжується юридичними складами, які передбачені безпосередньо законом, а підставою виникнення добровільних страхових правовідносин є договір між страховиком і страхувальником [105, с. 21].

Разом з тим, щодо останньої ознаки, зазначимо, що хоча й види обов'язкового страхування чітко визначені у законі, права та обов'язки сторін визначаються договором, форма, зміст та предмет якого також визначені у законі. Тобто, закон є правовою основою виникнення страхових правовідносин. В свою чергу, наявність взаємних прав та обов'язків сторін визначає конкретний договір, а тому, жоден нормативний акт безпосередньо не зумовлює настання взаємних прав та обов'язків сторін. У такому випадку слід наголосити саме на волевиявленні сторін договору, що має чітке правове регламентування.

На наш погляд, питання добровільності і обов'язковості страхування, що дійсно входять до юридичної природи страхування, є не єдиними серед основних аспектів страхування в цілому. Зазначимо, що страхування як вид цивільно-правових відносин необхідно відмежовувати від загальнообов'язкового державного соціального страхування, яке є інститутом соціального забезпечення і яким, згідно зі ст. 1 Основ законодавства України

про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14.01.1998 р., є система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, встановлених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, встановлених законом [97]. Відносини у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування регулюються вказаними Основами та прийнятими відповідно до них законами, іншими нормативно-правовими актами. Дія Закону України «Про страхування» не поширюється на державне соціальне страхування, що, в свою чергу, характеризується існуванням низки проблем, які пов'язані із формуванням сучасної концепції пенсійних правовідносин та соціального забезпечення.

Наша наукова цікавість знаходиться у межах цивільно-правового аспекту страхування, що включає специфічні риси і добровільного, і обов'язкового страхування. Адже, ефективність державного регулювання у сфері страхування багато в чому залежить від створення оптимальної системи страхового захисту на базі раціонального використання можливостей і переваг як обов'язкового, так і добровільного страхування. Раціональне поєднання обов'язкового та добровільного страхування робить можливим сформувати таку систему страхування, яка забезпечує універсальний обсяг страхового захисту суспільного виробництва громадян країни.

Серед основних принципів останнього слід виділити волевиявлення сторін, процедуру реалізації страхового договору, форму страхових правовідносин, порядок захисту страхових прав та інтересів, коло суб'єктів страхових правовідносин тощо. Все це створює комплекс знань щодо

правової (юридичної) природи страхування та процедури захисту страхових прав та інтересів у порядку цивільного судочинства.

Вагоме значення для процедури розгляду страхових спорів у порядку цивільного судочинства має зв'язок страхового права з іншими галузями права, зокрема, мова йде про цивільне, адміністративне, господарське, кримінальне тощо. Специфіка цих зв'язків зумовлює необхідність чітко відмежовувати ознаки і властивості кожної конкретної правової ситуації, що позначатиметься на питаннях підвідомчості справ судам в різних видах судочинства. Зокрема, ознаки злочинних дій, наприклад, коли підробляються страхові поліси тощо, говорить про персоніфіковану кримінальну відповідальність не страховика, зазначеного в полісі, а тих злочинців, які такі поліси незаконно виготовляли тощо.

Найбільш вагомим для страхових правовідносин слід вважати вплив цивільного законодавства України, що зумовлено саме сукупністю елементів страхових правовідносин, підставою виникнення яких є юридичний факт, зокрема: договір. Саме тому, вважаємо за необхідне проаналізувати страхові правовідносини та виділити їх специфічні ознаки, з метою визначення процедури захисту прав та законних інтересів їх суб'єктів у порядку цивільного судочинства.

Загалом, суспільні відносини, що виникають між суб'єктами сучасного суспільства весь час знаходяться у русі. Невпинний розвиток науки та техніки створює передумови та стимулює до швидких змін життя суспільства, в наслідок чого взаємовідносини активно видозмінюються, з'являються нові та трансформуються вже існуючі. Таким чином, сучасному суспільству притаманний широкий спектр суспільних відносин: культурні, моральні, економічні, політичні, економічні, правові та ін. Якщо додати широту кола суб'єктів цих відносин, а це як окремі індивідууми (які одночасно можуть виступати в декількох якостях, наприклад як фізична особа-громадянин, як державний службовець чи посадова особа, як водій та ін.), так і об'єднання громадян різного спрямування, підприємства, установи

і держава, стає зрозумілою вся соціальна цінність суспільних відносин, їх місце в правовій сфері нашого життя, їх систематичний розвиток та удосконалення.

Суспільні відносини характеризуються тим, що суб'єкти, які наділені волею та свідомістю, переслідуючи певні цілі та бажаючи настання певних наслідків, вступають у суспільні відносини з метою задоволення власних інтересів. Такі відносини завжди мають форму зовнішнього вияву, як правило, це дії та відповідні вчинки. Отже, зрозумілою є необхідність регламентації дій суб'єктів (сторін відносин) та підпорядкування діючим в суспільстві нормам, передусім моральним та етичним, що в свою чергу закладені в основу правового регулювання. У свою чергу, значна кількість відносин має в своєму змісті певні ризики, про що зазначають провідні українські науковці [7; 24], отже виникає потреба в їх мінімізації. Таким чином, правова регламентація, створення концепції розвитку відповідної системи страхових правовідносин є доцільною та необхідною. Така необхідність є зрозумілою, оскільки ще з часів виникнення самих суспільних відносин, що, по суті, і стало рушійною силою до створення самого права. Таким чином, народження права, основним призначенням якого є надання регламентації суспільним відносинам та приведення їх до єдиної правової форми, перетворило суспільні відносини на правовідносини.

На сьогоднішній день правовідносини складають основну сферу сучасних суспільних відносин, що виникають, припиняються чи змінюються під впливом правових норм та є невід'ємною частиною цивілізованого суспільства і життя. Вдало з цього приводу висловились О. В. Зайчук та Н. М. Оніщенко, які зазначили, що норми права і правовідносини органічно взаємопов'язані і являють собою до деякої міри єдине ціле. Це невелика, але чітка динамічна система, у якій два компонента кореспондують один одного. Норма поза правовідносинами мертва, правовідносини без норми неможливі. Вони співвідносяться як причина і наслідок – перша передує другому [51, с. 34]. Хоча ця теза й є досконалою для сучасних відносин, але частина

страхових відносин не потрапляє в сферу регламентації законодавства, а має регламентуватися новим видом страхового договору, все ж таки слід визнати, що з часом й нові види договорів після їх випробування на практиці та ґрунтовного наукового дослідження мають входити в «систему координат» законодавства. Таким чином, через призму досліджень у сфері страхових відносин, ми маємо науково обґрунтовану можливість проаналізувати сутність та способи захисту прав особи у спорах, що виникають із страхових правовідносин.

Так, дійсно, правовідносини на будь-якому етапі розвитку суспільства відігравали основну роль в упорядкуванні життя людей, їх взаємовідносин, державному управлінні. Умови сучасності, що характеризуються прискоренням по суті всіх сфер життя людини, а отже і стрімкою появою нових суспільних відносин висувають підвищені, на ряду з якістю, швидкісні показники реагування законодавства на зростаючі потреби суспільства. Питанню правовідносин приділялась і приділяється значна увага з боку науковців-правників в різні часи та періоди становлення та розвитку правової науки, разом з тим, динамічність самих правовідносин не дозволяє в певній мірі висловити думку щодо завершеності наукового дослідження в цій сфері. Отже, пошук нових та удосконалення існуючих наукових розробок в цій площині не втрачають своєї актуальності.

В спеціальній юридичній літературі існує багато різних підходів до визначення поняття правовідносин, разом з тим певним класичним визначенням варто вважати поняття, надане представником українською правової школи Скакун О.Ф., яка зазначала, що правовідносини – це врегульовані нормами права вольові суспільні відносини, що виражаються в конкретному зв'язку між правомочними і зобов'язаними суб'єктами - носіями суб'єктивних юридичних прав, обов'язків, повноважень і відповідальності – і забезпечуються державою [150, с. 56]. В даному визначенні автор не тільки акцентує увагу на характерних рисах правовідносин, вона також вказує на принципові ознаки побудови даного

явища, на яких варто зупинитись більш детально з метою отримання цілісного уявлення про предмет дослідження. Зрозуміло, що сутність будь-якого явища розкривається через його структуру, зміст, цілі та завдання. Сам термін «структура» варто розуміти як певний взаємозв'язок складових частин цілого, внутрішню будову, що містить в собі елементний склад явища. Таким чином, правовідносини мають внутрішню будову – основні елементи правовідносин, до яких відносять: суб'єкт, об'єкт та зміст. Це поняття дуже важливе для сприйняття матеріальної частини позову, яка без цих елементів або одного з них стає некоректною.

Суб'єкти (суб'єктний склад) правовідносин – це суб'єкти права (правосуб'єктні особи), які активно використовують свою правосуб'єктність у конкретних правовідносинах шляхом набуття суб'єктивних юридичних прав та обов'язків. Як правило, особи (фізичні, юридичні) є суб'єктами багатьох правовідносин, зокрема: майнових, страхових, житлових, шлюбно-сімейних та ін. Саме інтегрування сукупності відносин, в яких перебуває особа, дозволить в наступному сприйняти і правильно диференціювати інтереси кожного із суб'єктів в страховій справі. Наприклад, право спільної сумісної власності на кошти, витрачені на страхування, право кожного з членів сім'ї застрахувати спільне майно тощо.

Спроможність суб'єкта бути учасником правовідносин визначається його правосуб'єктністю, що являє собою юридичну властивість особи, яка передбачає наявність у такого суб'єкта трьох необхідних елементів:

- правоздатності – здатності мати суб'єктивні права і юридичні обов'язки;
- дієздатності – здатності реалізувати права й обов'язки;
- деліктоздатності – здатності нести юридичну відповідальність за свої дії.

Специфічним суб'єктом правовідносин, з огляду на специфічний статус, виступає держава. Так, наприклад, стороною у цивільному процесі може бути фізична, юридична особа або держава. Також, в окремих випадках,

встановлених законодавством України, страховиками є державні організації, що свідчить про те, що останні є суб'єктом і страхових правовідносин.

Якщо з приводу «суб'єктів правовідносин» юридична наука в цілому досягла єдиного підходу, проблема із розмежуванням таких термінів як: «об'єкт правовідносин», «об'єкт права» та «об'єкт правового регулювання» все ще залишається невирішеною. Так, більшість авторів визнають, що об'єктом правовідносин - є матеріальні і нематеріальні блага, з приводу яких суб'єкти вступають у правовідносини, здійснюють свої суб'єктивні юридичні права і суб'єктивні юридичні обов'язки. Разом з тим, в юридичній літературі зустрічаються визначення таких понять як «об'єкт права» та «об'єкт правового регулювання», які по суті дублюють дане визначення, а саме «об'єкт права» – матеріальні й нематеріальні блага, з приводу яких виникають правовідносини. Поняття «об'єкт права», фактично, є тотожним поняттю «об'єкт правового регулювання» [6, с. 90]. Аналогічну позицію знаходимо й у словнику термінів під редакцією Гончаренка В. Г., а саме: об'єкт права (тотожне поняття з об'єктом правовідносин) – соціальні блага матеріального або нематеріального характеру, з приводу яких суб'єкти права вступають у правовідносини [114, с. 365]. Зрозуміло, що така ситуація не покращує сприйняття правової природи та розуміння цих явищ, оскільки попри їх безумовну близькість та схожість, вони все ж таки не є тотожним, або, при наймі, слід акцентувати увагу на оціночному критерії, з якого виходить автор в контексті широти сприйняття такого явища, та, перш за все, в частині розуміння об'єкту (предмету) правового регулювання, так і об'єкту суб'єктивного права або правовідносин. Разом з тим, враховуючи тему нашого дослідження та в перспективі масштабність цієї дискусії варто її залишити для окремого ґрунтовного дослідження.

І, нарешті, розрізняють такі види об'єктів правовідносин:

- 1) предмети матеріального світу (речі, майно, предмети тощо);
- 2) послуги (виконання роботи, перевезення, побутове обслуговування, проведення видовищних заходів: концерти, покази, демонстрації тощо);

3) особисті немайнові блага особи (життя, здоров'я, честь, гідність, права і свободи);

4) поведінка (дії) правомочних осіб (подання скарги, заяви).

Наступним елементом правовідносин є зміст правовідносин, що розуміється як сукупність суб'єктивних прав і юридичних обов'язків та відповідальність учасників даних правовідносин. Так, суб'єктивне право являє собою санкціоновану державою (за рахунок об'єктивного права) міру можливої поведінки суб'єкта права, що полягає в можливості такого суб'єкта здійснювати дозволені законом позитивні дії (володіти, користуватися та розпоряджатися власним майном тощо) та вимагати вчинення певних дій від зобов'язаних осіб-учасників правовідносин (витребувати майно із чужого незаконного володіння в тому числі через звернення до компетентних державних органів – до суду, правоохоронних органів).

В свою чергу, юридичний обов'язок – закріплена нормою права й забезпечувана державою необхідність вчинення суб'єктом права певних дій в інтересах іншої особи, що має відповідне право. Вдало змістовну частину розкриває Шершеневич Г.Ф., який зазначив, що людина має сприймати юридичний обов'язок, перш за все, як усвідомлення обмеження своєї волі. Людина зобов'язана узгоджувати свою поведінку з вимогами, що пред'явлені до неї [200, с. 120]. Таким чином, одночасне покладення на особу юридичного обов'язку та надання суб'єктивного права є одним з основних засобів забезпечення правомірної поведінки суб'єкта загалом, в якій заінтересоване суспільство. Так, страхові правовідносини, як вид суспільних правовідносин мають внутрішню структуру, що включає три традиційні елементи: зміст, суб'єкт, об'єкт.

Змістом страхових правовідносин є сукупність суб'єктивних прав та обов'язків їх учасників. Аналізуючи фактичний і юридичний зміст страхових правовідносин, потрібно відзначити, що суб'єкти страхових правовідносин, як правило, наділені одночасно суб'єктивними правами і обов'язками. При чому, їх взаємозв'язок передбачено у нормах права і складає концепцію

суб'єктивних страхових прав та юридичних обов'язків. Так, сьогодні страхове законодавство України передбачає для кожного суб'єкта межі дозволеної (не забороненої) поведінки, що забезпечуються відповідними правами, обов'язками і наявністю відповідальності. В свою чергу, ми можемо стверджувати, що обов'язки в сфері страхування забезпечують певне коло суспільних інтересів не лише суспільства, а й держави у цілому.

Страхове законодавство України передбачає права та обов'язки суб'єктів правовідносин залежно від їх статусу. Так, страхувальник зобов'язаний своєчасно вносити страхові платежі; при укладанні договору страхування надати страховикові інформацію про всі відомі йому обставини, які мають істотне значення для оцінки страхового ризику та надалі інформувати його про будь-яку зміну страхового ризику; повідомити страховика про інші діючі договори страхування щодо даного об'єкта страхування; вжити заходів щодо запобігання та зменшення збитків, завданих унаслідок настання страхового випадку тощо. В свою чергу, страховик зобов'язаний: ознайомити страхувальника з умовами страхування; при настанні страхового випадку здійснити страхову виплату або виплату страхового відшкодування в передбачений договором страхування строк. Страховик несе майнову відповідальність за несвоєчасне здійснення страхової виплати (страхового відшкодування) шляхом сплати страхувальнику неустойки (штрафу, пені), розмір якої визначається умовами договору страхування; відшкодувати витрати, понесені страхувальником при настанні страхового випадку щодо запобігання або зменшення збитків, якщо це передбачено умовами договору страхування; тримати в таємниці відомості про страхувальника та його майновий стан за винятком випадків, передбачених законодавством України тощо. Це лише основні обов'язки суб'єктів страхових правовідносин, що утворюють структуру змісту правовідносин та невиконання або неналежне виконання яких, може стати підставою для виникнення спірних правовідносин та їх врегулювання у порядку цивільного судочинства.

Слід зазначити, що традиційно усі правові відносини, пов'язані із страхуванням, можна поділити на дві групи:

- правовідносини, що регулюють сам процес страхування, тобто процес формування (прийом премій) і використання страхового фонду (виплати);
- правовідносини, що виникають з приводу організації страхової справи, тобто власної діяльності страховиків і їхньої взаємодії з різноманітними посередниками, податковими, правоохоронними, експертними органами та ін.

Відповідно суб'єктами страхових правовідносин, як різновиду цивільно-правових зобов'язань суб'єктів, є сторони договору (страховик і страхувальник) та інші учасники (застрахована особа, вигодонабувач, страховий посередник та інші). Визначаючи суб'єкта як елемент страхових правовідносин, зазначимо, що законодавство України про страхування визначає коло осіб, які можуть бути учасниками страхових правовідносин. Разом з тим, нами будуть досліджені особливості правового статусу суб'єктів правовідносин через призму їх участі у цивільних процесуальних правовідносинах. Так, у загальному значенні можливо встановити, що суб'єктами страхових правовідносин є юридичні особи та дієздатні фізичні особи, які наділені відповідними правами та обов'язками з метою захисту майнових інтересів, що не суперечать закону та пов'язані із особистим (життя, здоров'я, працездатність, пенсійне забезпечення) страхуванням; майновим (володінням, користуванням, розпорядженням майном) страхуванням; страхуванням відповідальності (відшкодуванням шкоди, завданої страхувальником).

У той же час, питання щодо об'єкта страхових правовідносин є дискусійним у сучасній теорії страхового права. Традиційним є проектування і однозначне тлумачення об'єкту страхових правовідносин і об'єкту страхування [89, с. 31-33]. Інші вчені, об'єктом страхових правовідносин, вважали, передбачені законом або договором, дії страховика і страхувальника [30, с. 17]. Разом з тим, на наш погляд, об'єктом будь-яких

правовідносин, в тому числі і страхових, є те, на що спрямовані ці правовідносини. Це явища матеріального або духовного світу, що здатні задовольнити вимоги учасників правовідносин. Саме тому, більш правильно вважаємо позицію ряду вчених, які об'єкт страхових правовідносин ототожнюють із страховим інтересом. Крім того, зазначимо, що саме страховий інтерес є однією із підстав виникнення, розвитку та реалізації страхових правовідносин.

Зазначимо, що одним із основних принципів страхування є страховий інтерес, який випливає із права власності чи іншого майнового права на річ у певної особи. Власник чи його володілець, вкладаючи у майно певні кошти, зацікавлений у його забезпеченні, і з метою забезпечення збереження майна, готовий нести певні витрати з метою запобігання більшим [76, с. 566]. Так, у юридичній літературі об'єктом страхових правовідносин визначають предмет договірних правовідносин у формі страхового інтересу. В свою чергу, страховий інтерес безпосередньо пов'язаний з об'єктом і предметом договору страхування. На наш погляд, головним елементом формування страхового зобов'язання є страховий інтерес, що визначає його суб'єктивний склад, права і обов'язки суб'єктів страхування, їх виконання та відповідальність. Наведемо основні ознаки страхового інтересу, як об'єкта страхових правовідносин. По-перше, суб'єктивний характер страхового інтересу зумовлено наявністю інтересу конкретної особи. Крім того, у разі відсутності такого інтересу, особа не може виступати суб'єктом страхового зобов'язання. Так, наприклад, це інтерес пов'язаний із правом власності, речовими правами, особистими немайновими правами.

По-друге, у зв'язку із тим, що сам майновий інтерес визначає предмет договору страхування, страховий інтерес повинен мати майновий характер. Крім того, відповідно до ст. 4 Закону України «Про страхування» саме майновий інтерес визначено об'єктом страхових правовідносин. По-третє, суб'єктивний інтерес особи повинен знаходитись у правому полі і не суперечити вимогам чинного законодавства України, а тому, страховий

інтерес має бути юридичним. По-четверте, еволюція страхових відносин та стрімкий розвиток страхових правовідносин дає підстави стверджувати, що страховий інтерес повинен мати ознаки ризиковості. На підтримку зазначеного законодавець виділяє наступні елементи страхового ризику: ймовірність настання події, випадковість; безпосередньо сама подія, на випадок якої проводиться страхування. Цілком зрозуміло, мова йде про відповідні ризики завдання шкоди майновому інтересу. Таким чином, об'єктом страхових правовідносин виступає страховий інтерес як майнова цінність, яку страхувальник може втратити у разі настання страхового випадку.

Але наведене раніше зумовлює страховий інтерес страхувальника, який має узгоджуватися й з інтересами страховика, як безпосереднього учасника правовідносин. Особливо актуальною в цьому випадку буде ситуація укладання договору страхування, коли він не має аналогів для страховика, оскільки в такій ситуації йому необхідно рахувати можливі ризики і плату за надання послуг по страхуванню. Зокрема, укладаючи договір на страхування об'єкту нерухомості страхувальник вправі вимагати встановлення пожежної та іншої сигналізації або збільшуватиме страховий внесок тощо. Невиконання такого обов'язку страхувальником може ставити під сумнів страхову виплату тощо. Але страхові компанії також повинні розраховувати на отримання матеріальної вигоди, інакше їх діяльність перетвориться на збиткову і, відповідно, неможливу.

Отже, автор вважає, що об'єкт страхових правовідносин складається не тільки зі страхових інтересів страхувальника, а й з інтересів страховика, що у сукупності й можуть призвести до укладання страхового договору і в наступному стати об'єктом розгляду в суді.

З урахуванням специфіки предмету нашого дослідження, звернемо увагу на процесуальну форму судового захисту страхових прав, а також кола осіб, які беруть участь у страхових правовідносинах та спорах. Важливе значення відіграє юридичний факт, що впливає на підстави виникнення відповідних

форм страхових правовідносин, а також на підставу виникнення страхового зобов'язання. Загалом, юридичні факти – це конкретні життєві обставини, з якими норми права пов'язують виникнення, припинення або зміну правових відносин. Юридичні факти є необхідними умовами для виникнення правовідносин і характеризуються такими ознаками: знаходять свій вияв у зовнішніх обставинах або подіях матеріального світу і пов'язані з їх наявністю або відсутністю; прямо або опосередковано передбачені нормами права; викликають передбачені законом юридичні наслідки. Юридичні факти чисельні і багатогранні, тому і класифікуються за різними ознаками: за вольовою, юридичними-наслідками, складом, тривалістю дії [180, с. 46]. Відповідно до поділу юридичних фактів вони за вольовим критерієм поділяються на:

1) дії – обставини, що залежать від волі людини. Вони є різновидом правомірної свідомої поведінки, яка своїм вольовим характером відрізняється від інших проявів існування особи (рефлексів, інстинктів тощо);

2) події – обставини, які виникають та існують незалежно від волі людини і непідвладні їй. Останні мають юридичне значення у випадках, коли зазначені у актах законодавства або договорі як такі, що породжують правові наслідки. Події класифікують за різними ознаками: за походженням – природні (стихійні) і пов'язані з буттям та діяльністю людини (соціальні); за повторюваністю – унікальні й повторювані (періодичні); за тривалістю – моментальні і тривалі у часі (процеси); за кількістю учасників – персональні, колективні, масові: останні – на події з визначеною і з невизначеною кількістю осіб, що беруть у них участь; за характером наслідків, що настали, – на події оборотні та необоротні тощо [175, с. 63].

Для страхових відносин характерні й дії – це бажання застерегти ймовірні ризики настання негативних наслідків, виражене в укладанні договору, так і події, які зазначаються у договорі як підстави для страхової виплати. У страховому праві таким юридичним фактом може бути конкретна життєва обставина, що зумовлює настання передбачених у законі правових

наслідків, зокрема: страховий договір, що пов'язує суб'єктів страхових правовідносин на підставі взаємного волевиявлення; страховий випадок тощо. Зазначимо, що принципи, на яких будується діяльність страхової компанії, дають можливість створення ефективної і надійної системи страхового захисту в державі. В основу надання страхових послуг покладено специфічні принципи страхування, зокрема, вільний вибір страхувальником страховика, а страховиком – виду страхування. Цей принцип найбільш властивий для добровільних видів страхування. Так, страхувальник має право обирати будь-якого страховика, якому надана відповідними органами ліцензія на даний вид страхування. При цьому страховик теж вільний у виборі того чи іншого виду добровільного страхування та пропозиції його умов. Таким чином, в основу покладено принцип волевиявлення, що надає можливість стверджувати про наявність різновиду правових відносин, що становлять органічну єдність в системі суспільних правовідносин.

Відмітимо, що однією із підстав виникнення зобов'язання страховика перед страхувальником із сплати страхового відшкодування, зокрема: є настання страхового випадку, що чітко фіксується в договорі (наприклад, акти органів пожежного нагляду у випадку пожежі, постанови слідчих органів, довідки органів гідрометеорологічної чи сейсмологічної служби тощо). Так, страховий випадок - це подія, при настанні якої у страховика виникає обов'язок сплатити визначену законом чи договором страхову суму. Перелік страхових випадків, незалежно від виду страхування, встановлюється у договорі. Однак, як правило, на практиці, при добровільних видах страхування за основу беруть правила страхування, а при обов'язковому страхуванні – застосовують вимоги Закону.

Характеризуючи страхові правовідносини, зазначимо, що вони традиційно є ризикованими (алеаторними), оскільки обов'язок страховика сплатити страхову виплату на користь страхувальника чи іншої особи (вигодонабувача) поставлено в залежність від визначеного договором випадку (страхового випадку). Таким чином, ризик є невід'ємною частиною

договорів страхування, виступає одним із його елементів. Так, страховий ризик – окремий вид ризику, специфіка якого зумовлена сутністю страхових зобов'язань. Також відмітимо, це обставини, внаслідок яких громадяни та/або члени їх сімей можуть втратити тимчасово або назавжди засоби до існування і потребують матеріальної підтримки [114, с. 533]. Крім того, страховий ризик зумовлює страховий інтерес особи, яка виявила намір застрахувати свій майновий інтерес, що полягає в об'єктивній потребі забезпечити об'єкт страхової охорони в силу ймовірності заподіяння шкоди при настанні певної події [40, с. 4]. Ми підтримуємо позицію Волосенко І., яка визначила, що страховий ризик є обов'язковим елементом страхового правовідношення, оскільки ризик породжує потребу як об'єктивно необхідну й обумовлену матеріальним життям суспільства категорією, яка відображається у соціальному інтересі, здійснюється в об'єктивному праві та виступає об'єктивною основою виникнення суб'єктивного права [25, с. 122].

Страховий спір, що став підставою для звернення до суду із позовом, зумовлює перехід від страхових правовідносин до цивільних процесуальних. Так, звертаючись до суду із позовом, суб'єкт страхових правовідносин набуває статус позивача, права та обов'язки якого чітко врегульовані вже нормами цивільного процесуального законодавства. Захист прав та законних інтересів фізичних, юридичних осіб і держави здійснюється різними юрисдикційними органами, у межах, наданих законом, компетенцією. Так, такими органами є суди загальної юрисдикції, адміністративні і третейські суди, органи реєстрації актів цивільного стану, комісія по трудових спорах, органи нотаріату, органи прокуратури та ін. Найбільш дієвим, на наш погляд, виступає саме судовий захист прав та законних інтересів. Це обумовлюється різними факторами, зокрема: суд – є єдиним органом, що здійснює правосуддя; рішення суду є загальнообов'язковим щодо його виконання; судовий захист передбачає справедливий, неупереджений, своєчасний розгляд справи з метою з'ясування обставин справи для ухвалення законного та обґрунтованого рішення. Також слід зазначити, що саме судом

кваліфікуються правовідносини як за нормами матеріального, так і процесуального права, а також неупереджено вимагається дотримуватись процедури розгляду справ в суді. Разом з тим, сьогодні ми маємо чітко відмежовувати поняття «спосіб захисту прав» від «форми захисту права».

Так, спосіб захисту права є категорією матеріального права, зокрема, ч. 2 ст. 16 ЦК України передбачено наступні:

- визнання права;
- відновлення становища, яке існувало до моменту порушення права, та припинення дій, що порушували права; присудження до виконання обов'язку в натурі;
- припинення або зміну правовідношення;
- компенсацію моральної шкоди;
- стягнення з правопорушника збитків, а у випадках, передбачених законом чи договором, неустойки та ін.

Зазначимо, що перелік регламентованих у законі способів захисту прав та інтересів судом не є вичерпним, адже законодавство передбачає й інші. Відповідно до ч. 1 ст. 15 ЦПК України у порядку цивільного судочинства розглядають спори, що виникають і із цивільних правовідносин. А тому страхові спори підвідомчі розгляду судам у порядку цивільного судочинства.

В свою чергу, форма захисту права є процесуальною категорією. Відомий вчений Треушніков М.К. розкриваючи її, зазначає, що під формою захисту права слід розуміти встановлену законом діяльність компетентних органів щодо захисту права, тобто встановлення фактичних обставин, застосування до них норм права, визначення способу захисту права, винесення рішення і здійснення контролю за його виконанням [33, с. 23]. Безспірним виступає факт, що серед різних форм захисту прав, в тому числі, що виникають із страхових правовідносин, найбільш популярною є судова форма – універсальна, детально регламентована нормами цивільного процесуального права. Так, право на судовий захист - це конституційне право

кожного, що регламентовано та захищено Конституцією України, зокрема, статтями 55, 124.

Сучасна держава Україна знаходиться на шляху реформувань та перетворень. Останнім часом ми стали свідками проведення цілої низки реформ, зокрема: політичної, економічної, судової, земельної та ін. Так, спори, що виникають із страхових правовідносин є актуальними, а також проблемними, з урахуванням відсутності окремих наукових досліджень та необхідністю удосконалення як норм матеріального (не лише цивільного права), так і норм цивільного процесуального права України щодо врегулювання зазначеного кола спірних правовідносин. Не применшуючи ролі впливу норм матеріального права на процес розгляду та вирішення страхових спорів, відмітимо саме про позовну форму їх врегулювання, а тому особлива увага нашого дисертаційного дослідження звернута на процесуальні аспекти розгляду та вирішення зазначеної категорії справ.

Суть судової форми захисту прав полягає у наступному: особа, яка вважає, що її права і (або) законні інтереси порушені, звертається до суду як до єдиного органу влади, що здійснює правосуддя з метою захисту порушеного, невизнаного чи оспорюваного права і охоронюваного законом інтересу. Також зазначимо, що ефективного правосуддя не можливо досягти без наукового фундаменту, постійного аналізу і осмислення практики розгляду, вирішення та перегляду судових справ. Спори, що виникають із страхових правовідносин, підлягають розгляду у позовній формі, тобто здійснюється саме у позовному провадженні на загально-цивільних підставах. Тут забезпечуються правові гарантії суб'єктів страхових відносин, діють загальні та спеціальні принципи цивільного процесу, що дають змогу його учасникам використовувати у повному обсязі коло своїх процесуальних прав та процесуальних заходів. Безумовно, мова йде про положення, що виражають сутність та специфіку процесу, зокрема, що закріплені у Конституції України і закріплені законодавством про судочинство [202, с. 40].

Як відомо, залежно від правової природи спірних правовідносин та вимог позивача (заявника, іншої заінтересованої особи, яка є ініціатором відкриття провадження у справі) визначається специфічний порядок розгляду та вирішення справ, які йменуються провадженнями. У порядку цивільного судочинства виділяється три види провадження, зокрема: позовне, наказне і окреме. В свою чергу, позовне провадження виступає найбільш поширеною формою захисту прав та законних інтересів і характеризується наявністю спору про право цивільне. Класично, у літературі позовне провадження розуміють як врегульовану нормами цивільного процесуального права діяльність суду з розгляду та вирішення спорів про порушене, невизнане або оспорюване право суб'єктивне, що виникає із цивільних, сімейних, трудових, житлових, земельних та інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.

Загалом, це провадження, має багатовікову історію становлення та сформувало основні принципи здійснення сучасного цивільного правосуддя у порядку, визначеному у законі. Зазначимо, що у класичному римському праві позов є не що інше, як право домагатися через суд того, що тобі належить [108, с. 81]. Сучасна концепція цивільного процесу, у загальному, визначає позов як форму звернення до суду за захистом порушених, невизнаних чи оспорюваних прав та законних інтересів. В юридичній літературі маємо множинну кількість авторських визначень поняття позову, а в окремих випадках і поняття позову з урахуванням специфіки (предмету) спору. Так, позов – це акт вираження волевиявлення особи, зазначає Хандурин Н.І., який містить вимогу до суду про захист порушеного суб'єктивного права [174, с. 9], але таке визначення спрощує сприйняття позову як багатогранної правової категорії, оскільки існує встановлена форма звернення до суду, право на звернення до суду, право встановити відповідача, сформулювати як матеріальні, так і процесуальні вимоги та багато інших елементів. Слід також враховувати специфіку впливу принципів цивільного процесу на процедуру розгляду та вирішення

цивільних спорів, що виходить за межі нормативного регулювання, поширюючись на всі інститути та норми цивільного процесуального права, забезпечуючи характеристику даної галузі, зокрема це: принцип здійснення правосуддя виключно судом; принцип незалежності суддів та підкорення їх лише закону; принцип колегіального і одноособового розгляду справи; принцип рівності громадян перед законом та судом; принцип гласності судового розгляду; принцип публічності; принцип державної мови судочинства; принцип законності; принцип здійснення правосуддя на засадах поваги до честі і гідності, рівності перед законом і судом; принцип диспозитивності; принцип змагальності; принцип забезпечення права на правову допомогу; принцип процесуальної рівності сторін; принцип безпосередності тощо [188, с. 70-122].

Отже, сьогодні ми маємо складну природу спірних страхових правовідносин і, як наслідок, при розгляді страхових спорів мова йде про поєднання в межах цивільних процесуальних правовідносин матеріальних інтересів, які впливають з інших галузей права, а тому і застосування цілої низки принципів цивільного, торговельного, повітряного та інших галузей права.

В цілому, цивільне судочинство здійснюється на підставі цілої низки принципів, що класифікуються за різними ознаками. Так, наприклад, на підставі загальної теорії держави і права виділяють загальноправові принципи, що відображають зміст цивільного процесуального права; міжгалузеві принципи; галузеві принципи; принципи правових інститутів, що розкривають зміст та особливості кожного інституту цивільного процесуального права [207, с. 26]. Професор М.Й. Штефан зазначав, що для виявлення специфічних властивостей принципів, їх класифікують на групи за різними ознаками:

- за дією у системі права – на загальні, міжгалузеві, галузеві;
- за формою нормативного закріплення – на закріплені Конституцією України і в законодавстві про судочинство;

- за роллю в регулюванні процесуально-правового становища суб'єктів правовідносин – на принципи, які визначають процесуально-правову діяльність суду, та на принципи, що визначають процесуальну діяльність осіб, які беруть участь у справі, й інших учасників процесу;

- за предметом регулювання – на принципи організації правосуддя (судоустрою і судочинства) і функціональні – принципи процесуальної діяльності (судочинства); на принципи, які визначають зміст процесуальної діяльності (диспозитивність, об'єктивна істина та ін.), і принципи, що визначають процесуальну форму виконання процесуальних дій (усність, безпосередність, безперервність);

- за їх значимістю – на фундаментальні (абсолютні – диспозитивність, змагальність, рівноправність сторін, суддівське керівництво і процесуальний формалізм) і конструктивні (відносні – всі інші) [ 204, с. 203 ].

Ще одним підходом, за яким класифікуються принципи цивільного судочинства, є правове закріплення. З урахуванням специфіки страхових правовідносин, це принципи закріплені Конституцією України та законодавством у сфері страхування, зокрема:

- 1) Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР «Про страхування»;
- 2) Постанова Кабінету Міністрів України від 04.02.2004 № 124 «Про затвердження Порядку та вимог щодо здійснення перестраховання у страховика (перестраховика) нерезидента»;
- 3) Постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.1996 № 1523 «Про затвердження Положення про порядок здійснення діяльності страховими посередниками»;
- 4) Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 05.12.2003 № 155 «Про Єдиний державний реєстр страховиків (перестраховиків) України»;

5) Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 28.08.2003 № 40 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження страхової діяльності» тощо.

Вони безперечно мають важливе значення, оскільки є необхідною умовою вдосконалення діяльності судових органів, їх суворе дотримання і реалізація є важливою гарантією захисту прав, свобод та інтересів особи. У принципах цивільного процесу концентруються погляди законодавця на характер і зміст сучасного судочинства щодо розгляду й вирішення судами цивільних справ [175, с. 23]. На підтвердження зазначеного та з урахуванням принципів цивільного судочинства, відмітимо, що цивільними є спори, що виникають із цивільних, сімейних, трудових, земельних, житлових та інших правовідносин. Разом з тим, страхові правовідносини врегульовуються не лише положеннями Цивільного кодексу України, а також до джерел страхового права відносять: Закон України «Про страхування» [131], Кодекс торговельного мореплавства України [55]; Повітряний кодекс України [110]; нормативні акти затверджені Кабінетом Міністрів України, Міністерством фінансів України, Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України тощо.

Таким чином, значно збільшується коло принципів щодо регулювання страхових правовідносин, що закріплені у Конституції України та системі джерел страхового права, визначеної нами вище. До принципів, закріплених у Конституції України слід віднести наступні: здійснення правосуддя виключно судами (ст. 124); принцип територіальності і спеціалізації побудови системи судів загальної юрисдикції (ст. 125); здійснення правосуддя суддею одноособово, колегією суддів, а також за участю народних засідателів (ч. 2 ст. 129); незалежність і недоторканність суддів та підкорення їх тільки законові (ч. 1 ст. 126, ч. 1 ст. 129); законність (п. 1 ст. 129); рівність усіх учасників процесу перед законом і судом (п. 2 ст. 129); змагальність сторін та свобода в наданні ними судові своїх доказів і доведенні перед судом їх переконливості (п. 4 ст. 129); гласність судового

процесу та його повне фіксування технічними засобами (п. 7 ст. 129); державна мова судочинства (ст. 10) тощо. В свою чергу, до принципів цивільного процесуального права, закріплених законодавством про цивільне судочинство, належать принципи диспозитивності, процесуальної рівності сторін, раціональної процесуальної форми, усність, безпосередність, оперативність.

З урахуванням специфіки нашого дослідження, звернемо увагу лише на окремі принципи, що найбільш точно демонструють специфіку позовної форми захисту прав та законних інтересів, що виникають із страхових правовідносин. Так, сьогодні ми маємо можливість стверджувати про стрімкий розвиток концепції змагальності у науці цивільного процесу. Так, слід погодитись із Тимченко Г.П., який зазначив, що змагальність є найбільш доцільною, справедливою та демократичною формою здійснення правосуддя [162, с. 291]. Так, принцип змагальності це основна ідея, що відображає конкуренцію осіб, які беруть участь у справі, та їхнє право самостійно вчиняти певні дії задля ефективного відстоювання своєї точки зору й обмеження можливості кожного з них односторонньо впливати на результат судового розгляду, при активній ролі суду, наділеного функціями щодо здійснення правосуддя та керування цивільним процесом з метою здійснення правосуддя [92, с. 4]. Також відмітимо, що позовна форма захисту носить змагальний характер [35, с. 150], тобто суб'єкти цивільного процесу наділені рівними процесуальними можливостями (процесуальними права і обов'язками) щодо подання доказів, їх дослідження та доведення перед судом їх переконливості.

Не менш важливим є і принцип диспозитивності, що регламентований ст. 11 ЦПК України і дослідженню якого присвячена ціла низка дисертаційних досліджень наукових праць. Принцип диспозитивності характеризує динаміку, рух цивільного судочинства. Він означає, що цивільні процесуальні правовідносини як правова форма цивільного судочинства виникають, розвиваються та закінчуються за волею й

ініціативою сторін правового спору в результаті розпорядження своїми матеріальними та процесуальними правами [57, с. 181]. Тобто зміст принципу диспозитивності полягає у межах судового захисту, його зміни або закриттям провадження у справі. Адже, суд розглядає справу не інакше як у межах заявлених вимог та на підставі поданих обставин та фактів, що мають значення для справи. Також відмітимо, що хоча й принцип диспозитивності не є конституційним, окремі автори визначають цивільний диспозитивний процес [79, с. 111]. Так, наприклад, особа, права якої порушене, невизнане чи оспорюване, має право на вільний вибір щодо звернення до суду, відмови від позову, подачі доказів та обставин, якими вона обґрунтовує свої вимоги тощо.

Цивільне судочинство здійснюється з урахуванням і принципу процесуальної рівності сторін (відповідно до ч. 1 ст. 31 ЦПК України сторони мають рівні процесуальні права і обов'язки); принцип одноособового і колегіального розгляду справи (колегіальність чи одноособовість розгляду й вирішення справ є принципами судочинства. Колегіальність розгляду та вирішення справ зумовлена складністю, категорією справи, а також інстанцією суду, де вона розглядається.). Загалом, принципи на підставі яких здійснюється цивільне судочинство пов'язані між собою та утворюють самостійні галузеві системи, спрямовані на врегулювання конкретного кола суспільних відносин. До основних принципів здійснення цивільного судочинства також слід віднести наступні: здійснення правосуддя лише судом; право особи на судовий захист; незалежність суддів; гласність та відкритість судового розгляду; мова цивільного судочинства; обов'язковість судових рішень тощо. Ці та інші принципи будуть нами досліджені під час проведення даного дисертаційного дослідження.

На підставі зазначеного вище, слід зробити наступні висновки.

По-перше, потужний розвиток страхування на території України зумовлює здійснення детального аналізу страхових правовідносин, що врегульовані нормами страхового законодавства України, як вид суспільних

правовідносин, що спрямовані на захист майнових інтересів фізичних, юридичних осіб та держави.

По-друге, страхування у загальному розумінні є вагомою категорією суспільних відносин, що безумовно є чинником розвитку внутрішньої економіки України, формування теорії страхового права, як самостійної галузі права у системі права України.

По-третє, з урахуванням специфіки структури страхових правовідносин, страховий інтерес, що входить до предмету договору страхування носить майновий характер.

По-четверте, страховий спір, що став підставою для звернення до суду із позовом, зумовлює його розгляд та вирішення у позовному провадженні у порядку цивільного судочинства.

По-п'яте, на підставі проведеного дослідження та з урахуванням аналізу матеріалів судової практики найбільш дієвою слід вважати судову форму захисту страхових прав та інтересів.

По-шосте, позовне провадження є найбільш поширеною формою захисту прав та законних інтересів, що характеризується наявністю спору, що виникає із цивільних правовідносин, в тому числі і страхових.

Підсумовуючи наведене можна стверджувати, що позовна форма захисту прав особи у справах із страхових правовідносин передбачає вирішення спору про право або усунення правопорушення, що виникло у страхових правовідносинах, судом у передбаченому законодавством порядку з врахуванням специфіки розглядуваного позову, що може мати місце в різних видах судочинства: цивільному, адміністративному і кримінальному, але найбільш поширеним є розгляд справ в порядку цивільного судочинства.

Сутність позовної форми захисту прав особи у справах із страхових правовідносин має зводитися до надання всім особам, які мають хоч якісь інтереси у вирішенні страхового матеріального спору, певного процесуального статусу з відповідним комплексом прав та обов'язків на

кожній стадії розгляду справи, щоб вони були здатні довести законність і обґрунтованість своєї правової позиції у справі (страхових інтересів) суду.

І на решті, позовна форма захисту страхових прав та законних інтересів передбачає наявність принципів процесуального врегулювання спірних страхових відносин, що входять до її суті та впливають на розвиток, зміну і припинення цивільних процесуальних правовідносин. Крім того, однією із обов'язкових підстав виникнення цивільних процесуальних правовідносин виступає наявність норми процесуального права, що у контексті нашого дослідження, пов'язана із нормою страхового права. Безперечно, специфіка конкретних спірних страхових правовідносин впливає на ознаки елементів позову, що буде нами досліджено у наступному параграфі.

## **1.2. Поняття та елементи позову у цивільних справах, що виникають із страхових правовідносин**

Специфіка врегулювання страхових спорів безумовно впливає на структуру позову у даній категорії справ. Так, система страхового законодавства має логічно поєднатись із нормами цивільного процесуального законодавства з метою захисту порушеного, невизнаного чи оспорюваного права та охоронюваного законом інтересу. Однак, перш ніж розглянути специфіку позову у цивільних справах, що виникають із страхових зобов'язань, вважаємо за потрібне проаналізувати загальну теорію вчення про позов у цивільному судочинстві, а також проблемні питання інституту позову при розгляді та вирішення страхових спорів.

У разі порушення майнових та особистих немайнових прав, їх захист можливий різними, передбаченими у законі, способами. На території нашої країни створена ціла система органів, що здійснюють захист прав та свобод, шляхом здійснення юрисдикційної діяльності. Тобто, процесуальну діяльність організаційно-владного характеру, спрямовану на дотримання законодавства, забезпечення належної реалізації прав відповідних суб'єктів та належного виконання ними обов'язків [67, с. 15]. До кола зазначених

органів слід віднести суди (загальної юрисдикції та адміністративні), комісію по трудових спорах, нотаріат, органи реєстрації актів цивільного стану, профспілки тощо. Найбільш дієвим, з нашої точки зору, є судовий захист, що відбувається шляхом здійснення правосуддя по цивільним спорам. Так, судова влада – гілка державної влади, що здійснює правосуддя, шляхом ухвалення судових рішень. Основні засади здійснення судочинства в Україні визначені у системі законодавства, зокрема це: законність; рівність учасників перед законом і судом; гласність; процесуальна змагальність; забезпечення апеляційного і касаційного оскарження; обов'язковість рішення суду тощо. Крім того, відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України № 9 від 01.11.1996р. «Про застосування Конституції при здійсненні правосуддя» предметом судового розгляду можуть бути будь-які правовідносини [123].

В теоретичному плані юридичне провадження визначається як комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених процесуальних дій, які: 1) становлять певну сукупність процесуальних правовідносин, що відрізняється наочною характеристикою і зв'язаністю з відповідними матеріальними правовідносинами; 2) виникають у зв'язку з потребою встановлення, доведення, а також обґрунтування всіх обставин і фактичних даних юридичної справи, яка розглядається; 3) обумовлюють необхідність закріплення, офіційного оформлення отриманих процесуальних результатів у відповідних процесуальних актах – документах [160, с.71-74]. Залежно від категорії спорів, що підлягають розгляду і вирішенню у порядку цивільного судочинства, виділяють три види проваджень:

- позовне провадження, що характеризується наявністю спору про право; відповідно до положень ст. 15 ЦПК України до позовного провадження відносяться справи у спорах про право, які виникають із цивільних, житлових, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.

- наказне провадження, що характеризується спрощеною процедурою розгляду і вирішення спорів, визначених у ст. 96 ЦПК України;

- окреме провадження, що спрямоване на встановлення наявності або відсутності фактів, що мають юридичне значення, а також характеризуються відсутністю спору про право; відповідно до ст. 234 ЦПК даний вид провадження визначається як вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

Але лише позовне провадження є універсальним і в ньому можуть встановлюватися як юридичні факти, так і з ними пов'язані права та обов'язки, що відрізняє його від окремого провадження та наказного провадження. При цьому, поняття «позов» застосовується в позовному провадженні, а не в окремому, і хоча деякі елементи позову характерні й наказному провадженню – звернена через суд вимога до зобов'язаної особи, але внаслідок спеціальної процедури останнього, наказне провадження є більш вужчим і, доволі часто, може завершуватися неостаточним рішенням, а зверненням до суду в порядку позовного провадження.

Досягнення цілей цивільного судочинства в порядку позовного провадження можливе шляхом вчинення цілої низки, передбачених законом, процесуальних дій. Такі дії вчиняються всіма учасниками процесу у суворій послідовності та протягом відповідного часу – стадії цивільного судочинства. Так, стадія цивільного процесу - це сукупність, встановлених законом процесуальних дій, об'єднаних або спрямованих до однієї процесуальної мети, що розвиваються у певній послідовності [33, с. 9]. З урахуванням прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [134], що став основним чинником внесення змін та доповнень до чинного ЦПК України, теорія цивільного процесу розрізняє наступні стадії цивільного судочинства:

## 1. Обов'язкові стадії:

- порушення цивільної справи у суді першої інстанції (відкриття провадження у справі – ст. 118 ЦПК України);
- підготовка справи до судового розгляду (провадження у справі до судового розгляду - ст.ст. 127-156 ЦПК України);
- розгляд цивільної справи у суді першої інстанції (судовий розгляд – ст.ст. 157-196 ЦПК України);

## 2. Факультативні стадії:

- апеляційне провадження (перегляд судових рішень, ухвал, що не набрали законної сили – ст.ст. 291 - 322 ЦПК України);
- касаційне провадження (перегляд судових рішень, ухвал, що набрали законної сили – ст.ст. 323 - 352 ЦПК України);
- перегляд судових рішень Верховним Судом України – ст.ст.353 – 360<sup>7</sup> ЦПК України;
- перегляд рішень, ухвал, що набрали законної сили у зв'язку із нововиявленими обставинами – ст.ст. 361 – 365 ЦПК України;
- виконавче провадження.

Так, справи позовного провадження, у тому числі і страхові спори, розглядаються судом на підставі поданої позовної заяви, яка є процесуальним засобом порушення цивільної справи у суді першої інстанції. Зміст та форма позовної заяви має відповідати положенням, передбаченим у ст. 119 ЦПК України. Зазначимо, що дотримання належної форми та змісту позовної заяви є однією із основних гарантій реалізації права особи на пред'явлення позову, в тому числі, і у справах, що виникають із страхових правовідносин.

За чинним ЦПК, позов ототожнюють з належним чином процесуально оформленою матеріально-правова вимогою позивача до відповідача про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що пред'являється через суд у порядку цивільного судочинства. Але в такому

змісті пред'являється позовна заява до суду, тому позов не можна ототожнювати з процесуальним його вираженням.

Сьогодні у юридичній науці існують різні теорії та концепції щодо правової природи позову:

1. Моністична, відповідно до якої позов є єдиним поняттям як для матеріального, так і процесуального права;

2. Дуалістична, за якою поняття позову слід розглядати у двох площинах: в матеріально-правовій – як вимогу до зобов'язаної особи, і в процесуальній – як вимогу до суду про захист суб'єктивного права;

3. Суто процесуальна визнає позов виключно процесуально. Категорією, що не має матеріально-правових елементів [183, с. 177-179].

Слід також зазначити, що у науці цивільного процесу, позов досліджується досить тривалий час, однак, наявність різних підходів до його розуміння все ще має місце. Відомі вчені-процесуалісти, які є представниками різних наукових шкіл, зокрема: Гурвич М.А., Комісаров К.І., Юдельсон К.С. вважають позов суто процесуальною категорією, що на наш погляд, входить до вузького розуміння позову, а також недостатньо розкриває його основні властивості.

Відповідно наявність різних підходів щодо розуміння позову, зумовлює дослідження цього процесуального явища, як одного із способів захисту прав та законних інтересів суб'єктів страхового права. У літературі традиційно позов визначають як матеріально-правову вимогу позивача до відповідача, звернену до суду щодо захисту порушеного, невизнаного чи оспорюваного права і охоронюваного законом інтересу, яка здійснюється у певній, визначеній законом, процесуальній формі [190, с. 45]. Так, позов є складним процесуальним явищем, що включає як матеріально-правові, так і процесуальні елементи, що зумовлюють універсальність останнього, а також значно розширене коло правового застосування. На підтвердження зазначеного, існує цілий ряд наукових позицій, зокрема, процесуально-правовою стороною позову є вимога позивача до суду про захист його права.

В свою чергу, матеріально-правовою стороною позову виступає вимога про захист матеріального права або інтересу [59, с.81]. Позов як акт вираження волевиявлення особи, який містить вимогу до суду про захист порушеного суб'єктивного права, визначив Хандурін Н.І. [174, с.11 ]. Позов як діяльність, спрямовану на виникнення процесуальних відносин і виражену завжди в процесуальній формі визначив Даєв В.Г. [43, с. 52]. Зазначимо, що досить часто у літературі зустрічаються роботи, що пов'язують «автора» позову лише із позивачем. Слід нагадати, що відповідно до положень чинного ЦПК України, правом на звернення до суду із позовом наділені такі суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, зокрема: позивач; третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору; їх процесуальні представники за наявності належним чином посвідчених повноважень; органи та особи, яким надано право представляти та захищати інтереси інших осіб. Тому, ініціатором відкриття провадження у справі є позивач, однак до складу суб'єктів права на пред'явлення позову, слід також віднести учасників цивільного процесу, визначених нами вище.

Слід констатувати той факт, що сучасна наука містить і такі концепції і доктринальні позиції щодо розуміння позову як загального елемента права, зокрема:

- позов як матеріально-правова вимога позивача до відповідача;
- позов як процесуальна дія – звернена до суду шляхом подання позовної заяви, як юридичний факт, що породжує правоохоронне правовідношення;
- позов як засіб захисту суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів;
- як самостійний інститут цивільного процесуального права.

Всі зазначені способи розуміння позову мають бути досліджені у комплексі. Адже позов, це інститут цивільного процесу, що наділений матеріальними і процесуальними ознаками. Так, основною функцією позову, на наш погляд, виступає розгляд заяви саме про захист порушеного, невизнаного чи оспорюваного матеріального права, а не презумпція про те,

що у позивача порушене право. Тут слід розділяти фіктивні заяви про порушення права (зловживання правом) від фактів реального порушення права.

Тому розгляд заяви і захист можливий лише у порядку, чітко визначеному цивільним процесуальним законодавством, а тому акцентувати увагу необхідно на праві особи на задоволення позовних вимог, з однієї сторони; процесуальному засобі захисту прав та законних інтересів позивача – з іншої сторони.

Безперечно існування багатовікової історії виникнення та розвитку правової природи позову, дає підстави стверджувати про наявність досить комплексного та ґрунтовного рівня досліджуваності даного правового явища, а також наявність різних шкіл, що, в свою чергу, формують відповідні знання та наукові напрямки. Так, на наш погляд, кожна зазначена нами вище концепція має право на існування, а також має свої переваги та недоліки, на які вказує відомий вчений Штефан М.Й. [202, с. 320-321]. Так, автором зазначається, що при визначенні позову як звернення до суду на порушення спору матеріально-правовою вимогою до відповідача, його авторами проігноровано те, що такий спір виник між суб'єктами матеріальних правовідносин ще до звернення до суду. В свою чергу, автори, які визначають позов як вимогу позивача до відповідача, звернену через суд, про захист права, відводять суду не властиву для нього роль посередника та не враховують, що позивач і відповідач як суб'єкти процесу з'являються після прийняття судом позову до розгляду. Так, процесуальний статус суб'єктів страхових правовідносин можливо встановити лише після видачі судом ухвали про відкриття провадження у справі, а до цього моменту сторони є вільними в процесуальному контексті та володіють лише відповідними статусами страхових правовідносин. І, нарешті, при визначенні позову як процесуального засобу захисту права, зазначається автором, спрощується існуючий зв'язок позову з його пред'явленням, розглядом і вирішенням. Так, процедура пред'явлення позову, тобто реалізація права особи на

пред'явлення позову, а також розгляд і вирішення справи судом, процедура, що має чітке закріплення у нормах закону.

Разом з тим, ми вважаємо, що найбільш комплексною є позиція таких відомих вчених – процесуалістів як: О.Ф. Клеймана, А.О. Добровольського, Д.М. Чечота, Л.А. Анісімової, в якій поняття позову включає дві сторони: матеріальну і процесуальну [71, с. 217]. По-перше, позов є комплексним поняттям, внутрішній зміст якого відображено у позовній заяві. По-друге, позов має внутрішній зміст, що включає дві нерозривні і обов'язкові вимоги, зокрема: матеріально-правову, що спрямована до відповідача; процесуальну щодо захисту порушеного, невизнаного чи оспорюваного права, що спрямована до суду. По-третє, у разі відсутності однієї і зазначених вимог, необхідно констатувати факт, що звернення в суд без вказівки на спірну вимогу і відповідні правовідносини є безпредметним, а вимога, яка не розглядається в процесуальному порядку, не є позовною.

Не применшуючи відповідні наукові доробки всіх трьох теорій, ми схилиємося до дуалістичної теорії правової природи позову, оскільки, з одного боку, позов містить вимогу позивача до відповідача щодо захисту своїх прав та законних інтересів. Разом з тим, з іншого боку, позов містить і вимогу до суду щодо здійснення правосуддя на захист прав та законних інтересів фізичної, юридичної особи або держави. Тому позов поєднує дві вимоги до відповідача та до суду, що містять як матеріальну, так і процесуальну складові. Така позиція вважається цілком обґрунтованою, та підтриманою такими вченими: Добровольським А.А., Клейманом А.Ф., Фурсою С.Я. Сприймання позову лише з точки зору матеріальної категорії вважаємо неправильним, оскільки захист матеріального права особи можливий тільки через призму здійснення судом правосуддя, що спрямоване на захист порушених прав та законних інтересів. Також, процесуальний зміст позову як категорії цивільного процесу, включає певну, встановлену законом, процесуальну форму.

З урахуванням зазначеного та на підставі наукових позицій відомих вчених, відмітимо, що визначення поняття позову у спорах, що виникають із страхових правовідносин, надасть нам можливість у подальшому правильно визначити його елементи та класифікацію. Крім того, на наш погляд, будь-яке правове явище має бути чітко визначене та мати понятійний апарат, що дозволить правильно його розуміти і застосовувати. За основу нашого розуміння позову у спорах, що виникають із страхових правовідносин, безумовно ми обрали вже відомі визначення даного поняття, що обов'язково включає матеріально-правовий і процесуально-правовий аспекти. Так, в загальному розумінні, позов, що виникає із страхових правовідносин, на наш погляд, має дві сторони: процесуально-правову, що включає вимогу до суду про здійснення правосуддя у цивільній справі, що виникає зі спірного страхового правовідношення; матеріально-правову, що включає вимогу позивача до відповідача, що обумовлюється, передбаченими законом способами захисту і яка реалізуватиметься через суд і в наступному в примусовому порядку через державну виконавчу службу. Таким чином, позов, що виникає із страхових спорів, - це процесуальний спосіб порушення цивільного судочинства і, одночасно, вимога до суду щодо встановлення факту порушення або оспорювання страхового права, визначення персоніфікованого обов'язку припинити правопорушення та відновити відповідне право у встановленій процесуальній формі, що передбачає і примусовий порядок реалізації судового рішення.

Тому розгляд усіх цивільних справ, що виникають із страхових правовідносин, у позовному провадженні вважаємо правильним. Так, подача позовної заяви зумовлює відкриття провадження у справі у порядку цивільного судочинства саме у позовному провадженні. Як відомо, у порядку цивільного судочинства розглядаються та вирішуються також і справи окремого і наказного провадження, процесуальним засобом порушення яких виступає подача заяви і заяви про видачу судового наказу. Специфіка спорів, що виникають із страхових правовідносин надає можливість стверджувати

саме про позовну форму захисту прав та законних інтересів, оскільки мова йде про майновий та (або) особистий немайновий страховий інтерес.

Разом з тим, зазначимо, що позов є процесуальним засобом захисту прав та законних інтересів, а також підставою відкриття позовного провадження з усіма притаманними йому ознаками та функціями. Отже, позов має функції, що зумовлені певними обставинами, зокрема:

- співвідношенням позову з спором про право; чинне цивільне процесуальне законодавство передбачає лише єдиний спосіб порушити позовне провадження, зокрема мова йде про реалізацію права на пред'явлення позову, шляхом його подачі відповідно до правил про підвідомчість і підсудність.

- зв'язком позову із цивільним судочинством. Безспірним виступає той факт, що однією із суттєвих ознак поняття позову служить його зв'язок із спором про право. Без такого зв'язку або поза ним, позов просто не потрібен у системі засобів судового захисту [186, с. 218]. Так, у разі відсутності спору про право, справу може бути вирішено у порядку окремого або наказного провадження. Однак, страхові спори стосуються матеріальних благ, тобто вимог до суду щодо претензій на зазначені блага, що пред'являються особі, яка порушила цивільні права або їх оспорує. Щодо наказного провадження, зазначимо, що категорії спорів, що можуть бути вирішені у порядку наказного провадження чітко визначені у законі, є вичерпними. До переліку вимог, за якими може бути видано судовий наказ страхові спірні правовідносини не включені, а тому не можуть бути врегульовані у зазначеному виді провадження. Автор не зовсім з цим положенням погоджується, оскільки у разі однозначності умов страхового договору і їх порушення у суду не буде предмету для розгляду, а залишиться лише констатувати очевидність правопорушення. Тому можна говорити і про те, що не має сенсу розглядати всі без винятку страхові спори в порядку позовного провадження. Але існуючи недоліки в наказному провадженні, коли спір може бути штучно нав'язаний боржником і після цього справа все

одно потрапить на розгляд в позовне провадження, можна вважати, що безпосереднє звернення до позовного провадження має позитивні риси. Крім того, коли існує очевидність факту правопорушення в страхових відносинах, то доволі часто такі випадки слід пов'язувати із завданням моральної шкоди, що не можна розглядати в порядку наказаного провадження. Отже, переваги позовного провадження очевидні.

Усунення страхового спору як і будь-якого іншого спору можливе або шляхом врегулювання, або шляхом судового розгляду і вирішення. Врегулювання спору поза судом досить часто називають досудовим врегулюванням. Це зумовлено, на наш погляд, наявністю права кожного звернутись до суду за судовим захистом. Однак, термін «досудове врегулювання» слід відрізнити від врегулювання спору між сторонами спірних правовідносин. Мається на увазі, що далеко не всі спори, що виникають у суспільстві, вирішуються у судовому порядку. Крім того, для звернення особи до суду, її право має бути порушено, не визнано чи оспорювано. Однак, на практиці, зустрічаються випадки врегулювання спору шляхом проведення переговорів, уточнень умов договору, відповідної поступки сторін тощо.

Відповідно, слід зазначити, що основними (загальними) функціями позову виступають наступні:

- передача спору про право на розгляд суду; позов, як матеріально-правова і процесуально-правова категорія, спрямований на вирішення спору у судовому порядку, а також особа (позивач) виступає ініціатором порушення цивільної справи у суді, шляхом реалізації права на звернення до суду;

- встановлення складу учасників спору, предмету та спрямованості доказування, розмір судових витрат тощо; провадження у цивільних справах відбувається у відповідні процесуальні строки та спосіб, чітко визначений у законі. Так, позов, як звернення до суду щодо відшкодування моральної або (і) матеріальної шкоди, відновлення прав, припинення правопорушення та

ін., містить інформацію щодо учасників конкретних спірних правовідносин, а також зміст позовних вимог та докази, що їх підтверджують;

- вплив на результат судової юстиції; у результаті здійснення правосуддя, що гарантується державою, суд ухвалює рішення, що має бути законним і обґрунтованим, що підлягає обов'язковому виконанню, у відповідні строки, для всіх суб'єктів щодо яких винесено останнє.

З урахуванням зазначеного вище, відмітимо, що основними (сутнісними) ознаками позову, що виникає із страхових правовідносин, є наступні:

- позов завжди пов'язаний із наявністю спору про право (цивільне, страхове), а тому необхідно встановлювати факт існування порушеного права, визначати правопорушника, а також відповідні праву його обов'язки;

- позов спрямований на захист порушеного, оспорюваного чи невизнаного права і законного інтересу суб'єктів страхових правовідносин, але в пов'язаних з цими відносинами можуть бути задіяні й інші особи, які мають власні інтереси і на цій підставі можуть вступити й в процесуальні відносини;

- наявність у сторін позову протилежного інтересу, адже мова йде про суперечку за єдиний предмет спору: право і відповідний йому обов'язок.

На наш погляд, позов, що виникає із страхового спору, це складне матеріально-правове і процесуально-правове явище, що має внутрішню структуру, а саме: сукупність взаємопов'язаних елементів у формі позовної заяви.

Щодо складових частин (взаємопов'язаних елементів) позову, слід зазначити що теорія цивільного процесу містить цілу низку дискусій щодо визначення кількості елементів такого складного явища як позов. Це цілком є зрозумілим, оскільки під елементами позову розуміють частини, що визначають його зміст, обумовлюють самостійність та індивідуальну визначеність [58, с. 178]. Безперечним виступає і той факт, що саме елементи позову слугують засобом його індивідуалізації, допомагають встановити тотожність позовів, а також визначити зміст процесуальної діяльності щодо

захисту прав та законних інтересів. Таким чином, відмітимо, що елементи позову визначають його внутрішню будову, а також інформацію про суб'єктивне право, що потребує судового захисту. Узагальнюючи існуючі наукові думки, зазначимо, що традиційно виділяють такі основні елементи позову: предмет; підстава; зміст; сторони [176, с. 305 ].

Разом з тим, якщо з приводу предмету та підстави позову, науковці більш менш єдиної точки зору, такі елементи як зміст та сторони є дискусійними. Розглянемо кожний з елементів позову, з метою визначення специфіки внутрішньої будови позовів, що виникають із страхових спорів. Так, у Постанові Пленуму Верховного Суду України №5, зазначено, що у позивача суд повинен з'ясувати предмет позову (що конкретно вимагає позивач), підставу позову (чим він обґрунтовує свої вимоги) і зміст вимоги (який спосіб захисту свого права він обрав). У цій же постанові, визначається, що підставою позову є фактичні обставини, що наведені у заяві [125]. Отже, практика розгляду та вирішення цивільних спорів зумовлює підхід за яким має місце виділення трьох основних елементів позову, зокрема: предмет, підстава і зміст.

Якщо ж говорити про визначення тотожності позовів, відзначимо, що основними критеріям є сторони, предмет і підстава позову. Так, предмет позову належить встановити позивачеві, який зобов'язаний його належним чином обґрунтувати і визначити межі предмету доказування. В свою чергу, для суду межі судового розгляду визначають предмет і підстава позову. Тому, з практичної точки зору, достатнім є виділення лише трьох елементів позову. Разом з тим, на наше переконання, позов досить вагоме процесуально правове явище, що має багатовікову історію створення та розвитку, а тому є необхідність вузького та широкого розуміння його правової природи і значення, що включає такі елементи: предмет, підстава, зміст, об'єкт і сторони.

Як відомо, правильне формулювання позовних вимог зумовлює межі розгляду та вирішення спору. Правильне розуміння внутрішньої будови

позову, що повинно бути відображено у позовній заяві складають її елементи, що набувають такого значення:

- здійснюється розмежування позовів між різними видами судочинства;
- здійснюється розмежування різних категорій справ між видами проваджень цивільного судочинства;
- проводиться класифікація позовів;
- визначається предмет доведення;
- встановлюється тотожність позовів;
- здійснюється захист інтересів відповідача;
- визначається компетенція суду та підвідомчість справ суду;
- визначається суть вимог, на які суд повинен дати відповідь у своєму рішенні [188, с. 423-424].

Зазначимо, що слід погодитись із позицією більшості вчених, які зазначають, що предмет позову – це матеріально-правова вимога позивача до відповідача, стосовно якої суд повинен ухвалити рішення. Ця вимога повинна нести правовий характер, тобто бути урегульованою нормами права, а також бути підвідомчою суду. В процесі розгляду справи по суті позивач має право змінити предмет позову. Вимога позивача повинна опиратися на підставу позову. Тобто, мова йде про те, що саме предмет позову входить до суті спірних позовних вимог щодо яких ухвалюється рішення суду. Предметом позову буде та його частина, яка характеризує матеріально-правову вимогу позивача до відповідача, стосовно якої він просить ухвалити судові рішення. Вона опосередковується спірними правовідносинами – суб'єктивним правом і обов'язком позивача і відповідача [203, с. 235]. Також, потрібно відзначити, що з теоретичної точки зору його розуміють як матеріально-правову вимогу позивача до відповідача [187, с. 219]; спірне правовідношення [37, с. 119]; суб'єктивно право [42, с. 6]; захист порушеного права [205, с. 20]; спосіб захисту порушеного права [100, с. 92].

З урахуванням проведеного аналізу матеріалів судової практики, а також вчення про позов, ми підтримуємо позицію в якій предметом позову є

матеріально-правова вимога позивача до відповідача. Крім того, до існуючих позицій, слід додати, що така вимога позивача до відповідача спрямована на врегулювання спірного правовідношення, що випливає із суб'єктивних прав сторін, з метою захисту порушеного права і охоронюваного законом інтересу. Одним із найбільш розповсюджених способів захисту прав, що виникають із страхових правовідносин є судовий захист, що реалізується шляхом подачі позову. Так, предмет позову у зазначених категоріях справ можливо сформулювати шляхом застосування широкого кола чинників. Наприклад, що у страхових спорах дуже часто трапляються випадки, коли страхувальник вимагає виплати за договором страхування, не маючи при цьому достатніх правових підстав (порушення умов договору страхування, порушення порядку повідомлення страховика про настання страхового випадку, ненадання документів та інформації щодо страхового випадку, передбачених умовами укладених договорів, порушення строків для звернення до страхової компанії тощо). Так, до страхової компанії звернувся страхувальник, який повідомив про настання страхового випадку – пожежі в приміщеннях магазину, внаслідок якої начебто були знищені відповідні категорії товарів (горілчані вироби, обладнання тощо). Після проведення страховою компанією заходів, передбачених умовами договору страхування та чинним законодавством, було встановлено, що вказані товари не тільки не були знищені, а після пожежі та проведення робіт з відновлення приміщень магазину «дивним чином» знову потрапили на полиці для реалізації. У даному випадку страхова компанія відмовила у виплаті страхового відшкодування, що в подальшому стало предметом спору в суді. Таким чином, специфіка спорів, що виникають із страхових правовідносин, дає можливість стверджувати, що специфічним предметом позову у таких категоріях справ слід вважати вимоги щодо виникнення, зміни, припинення або дії відносин на підставі норм страхового права, що включають взаємні права та обов'язки страхувальника (застрахованої особи, вигодонабувача) і страховика.

Наступним елементом позову є підстава позову, яку традиційно визначають у літературі, як юридичні факти, якими позивач обґрунтовує матеріально-правову вимогу до відповідача. Нагадаємо, що згідно п. 5 частини 2 ст. 119 ЦПК України у позовній заяві мають зазначатися обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги [191]. Цікавою є позиція Логінова О.А., який виділяє активну і пасивну підстави позову. Так, автор зазначає, що до складу активної підстави позову входять також факти, які обґрунтовують належність доказів до справи, і те, що позивач і відповідач є суб'єктами прав і обов'язків спірних правовідносин. В свою чергу, пасивну підставу позову складають факти, з яких вбачається, що відповідач вчинив дії, спрямовані на заперечення права позивача або утвердження за собою права, яке йому не належить. Тобто, ці факти обґрунтовують необхідність подання позову та захисту прав або (та) інтересів позивача [77, с. 202]. Зазначимо, що даний елемент позову є обов'язковим, а також це обов'язок позивача надати обставини та факти, що обґрунтовують заявлені позовні вимоги. Але при формуванні підстав позову важко передбачити, яку позицію займе відповідач, тому у відповідності до принципу змагальності ми мусимо визнати, що підстави позову формуються позивачем об'єктивно і не залежать від правової позиції відповідача, але вони можуть змінюватися з урахуванням вимог суду (ст. 130 ЦПК), позиції відповідача та третіх осіб, а також в наявних в позивача доказів тощо. Однак, важко погодитися з тим, що відповідач займатиме пасивну позицію, коли справа буде важливою і коштовною, тому складно сприйняти запропоновану градацію.

Разом з тим, формування підстави позову, що виникає із страхових правовідносин, зумовлено різними фактами. Так, на практиці досить часто трапляються випадки несвоєчасного повідомлення страховика про страхову подію або несвоєчасному поданні страхувальником документів про страховий випадок. При цьому суди по-різному тлумачать відповідні норми права та можуть як задовольняти, так і відмовляти в задоволенні позовів про стягнення страхового відшкодування. Ще однією із підстав у страхових

позовах є факти щодо строків прийняття рішення виплатити чи відмовити у виплаті страхового відшкодування. Це пов'язано і відсутністю чіткого нормативного закріплення строків прийняття таких рішень. Визначення на законодавчому рівні конкретних строків, протягом яких страховики повинні приймати рішення про страхову виплату, та обмеженого переліку підстав для їх подовження могло б сприяти підвищенню рівня захисту прав страхувальників. Таким чином, підставою позову, що виникає із страхових правовідносин, слід вважати обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги до відповідача. Фактично це обставини, що підтверджують наявність матеріально-правової вимоги до відповідача.

Сторони позову як елемент позову надають характеристику особи, яка пред'являє матеріально-правову вимогу, та особи, яка має відповідати щодо цієї вимоги шляхом вчинення або не вчинення відповідних дій. Так, сторонами у цивільному процесі можуть бути фізичні, юридичні особи і держава, які є найбільш активними учасниками процесу, оскільки результат судового розгляду спрямований безпосередньо на їх права та обов'язки. Крім того, вони є головними учасниками цивільного судочинства, спір яких про суб'єктивні права та юридичні обов'язки повинен вирішити суд [198, с. 129]. Так, сторони у позовному провадженні (позивач та відповідач), це особи спір між якими вирішується в суді, а їх заінтересованість у процесі є протилежною [22, с.4]. Ознакам, що вирізняють сторін від інших суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, традиційно виділяють наступні:

- сторони – це обов'язкові суб'єкти цивільного процесу у справах позовного та наказного провадження;

- сторони – це особи, між якими виник спір про право, який є предметом розгляду та вирішення судом; юридична заінтересованість сторін носить особистий характер, тобто вони наділені і матеріально-правовою, і процесуальною заінтересованістю;

- справа (процес) ведеться від імені сторін;

- сторони несуть судові витрати у справі;

- на сторони поширюються усі наслідки та властивості рішення суду;
- правосуб'єктність сторін допускає правонаступництво [189, с.16 ].

У позовному провадженні зазначені особи здобувають процесуальний статус позивача і відповідача. Так, позивач – особа, на захист суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів якої порушується цивільна справа в суді і розпочинається цивільний процес [192, с. 76] і, відповідач – особа, що залучається судом до відповіді щодо вимоги, заявленої позивачем [16, с. 50]. Позивач – це особа, яка звернулася до суду за захистом свого порушеного чи оспорюваного права або охоронюваного законом інтересу, тобто це ініціатор процесу. При цьому, незважаючи на те, що в передбачених законом випадках справа може бути порушена не лише позивачем на захист його прав, але й прокурором, органами державного управління та місцевого самоврядування, профспілками, підприємствами, установами, організаціями, їх об'єднаннями, іншими громадськими організаціями, громадянином, позивачем завжди є громадянин або юридична особа, на захист прав яких порушено цивільну справу [13, с. 258]. Матеріально-правова заінтересованість позивача полягає в отриманні ним того блага, яке йому принесе судове рішення, а процесуальною зацікавленістю виступає отримання рішення суду про задоволення його вимог, тобто про задоволення позову. В свою чергу, матеріально-правовою заінтересованістю відповідача у процесі слід вважати отримання судового рішення про відсутність у останнього будь-яких зобов'язань перед позивачем та про відмову у позові. Спеціальним правом відповідача у цивільному процесі є право визнати позов повністю або частково, заперечувати проти позову (наприклад, шляхом подачі зустрічного позову та іншими способами, визначеними у законі).

Цивільне процесуальне законодавство надає сторонам досить широкий спектр прав, які поділяють на загальні – права для позивача та для відповідача, та спеціальні – передбачені лише для позивача або лише для відповідача [96, с. 26]. Так, позивач, крім загальних процесуальних прав, передбачених статтею 28 нового ЦПК має право: змінити предмет або

підставу позову, збільшити або зменшити позовні вимоги, відмовитися від позову.

Як нами вже зазначалось, правом звернутись із позовом до суду наділена також і третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмету спору. Третіми особами є суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають у порушену цивільну справу в суді сторін для захисту особистих суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів. Як і сторони, треті особи заінтересовані в результатах розгляду судом справи, що пояснюється тим, що на їх правове становище можуть вплинути наслідки розгляду судом спірної справи між сторонами. Відмітимо, що заінтересованість третіх осіб має матеріально-правовий (рішення, яке буде винесено судом по конкретному спору, може порушити їх матеріальні права) і процесуально-правовий (полягає в недопущенні ухвалення судом несприятливого для себе рішення) характер. Саме участь у процесі третіх осіб забезпечує найбільш повне дослідження всіх обставин, які мають значення для справи, сприяє швидкому та ефективному розгляду та вирішенню спору, дозволяє належно визначити права та обов'язки інших учасників процесу та захистити їх інтереси під час розгляду справи, ухвалити законне та обґрунтоване рішення. Разом з тим, унеможлиблюється ухвалення протилежних рішень щодо одного і того самого предмета спору [77, с. 117]

Специфіка страхових правовідносин, дає можливість значно звужити коло осіб, які можуть бути сторонами у страхових спорах. Так, безумовно це фізичні, юридичні особи і держава, однак мова йде про суб'єктів саме страхових правовідносин. Сучасна наука містить позицію Чебуніна О.В., який у своєму дисертаційному дослідженні обґрунтував сталу присутність чотирьох суб'єктів страхових правовідносин, зокрема: страховика, страхувальника, застрахованої особи, вигодо набувача [194, с. 7]. Однак повністю з цим погодитись ми не можемо.

Традиційно, у юридичній літературі, суб'єктів страхових правовідносин поділяють на дві групи, зокрема: сторони договору – страхувальник і

страховик; треті особи – застраховані особи і вигодонабувачі. Відмітимо, що такий поділ суб'єктів страхових правовідносин цілком залежить від зацікавленості відповідних осіб та мети участі у страхових правовідносинах. Положення Цивільного кодексу України і Закону України «Про страхування», визначають коло осіб, які можуть бути суб'єктами страхових правовідносин. Так, страховиками можуть бути тільки юридичні особи (які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю; постійні представництва у формі філій іноземних страхових компаній), які мають право здійснювати страхову діяльність на території України у відповідності із одержаною ліцензією. До основних обов'язків страховика слід віднести наступні: ознайомлення страхувальника з умовами (правилами) страхування; негайно, як тільки стане відомо про страховий випадок, вжити заходів з оформлення всіх потрібних документів для своєчасної виплати страхових відшкодувань страхувальнику; при настанні страхового випадку виплатити страхувальнику або особі, яка передбачена договором, страхове відшкодування у термін, що визначений договором. У випадку прострочення страховик виплачує страхувальнику пеню у визначеному в договорі розмірі; переукласти договір страхування зі страхувальником, якщо змінюються істотні умови договору (наприклад, страхові ризики або вартість застрахованого майна; зберігати у таємниці дані про особу страхувальника і його майновий стан окрім випадків, які передбачені законом тощо.

В свою чергу, страхувальниками є юридичні особи та дієздатні фізичні особи, які уклали із страховиками договори страхування або є страхувальниками відповідно до законодавства України. Так, до основних обов'язків даного суб'єкту страхових правовідносин слід віднести: своєчасно сплачувати страхові премії або вносити страхові внески; при укладанні договору страхування надати страховику усю відому інформацію для оцінки страхового ризику і надалі інформувати страховика про всі зміни в страховому ризику за укладеним договором страхування; повідомити

страховика про всі інші діючі договори страхування за цим об'єктом страхування; вживати всіх можливих заходів із попередження і зменшення збитків, заподіяних внаслідок настання страхового випадку; повідомити страховика про настання страхового випадку у термін, що передбачений умовами договору страхування тощо. Тут же Законом визначено, що вигодонабувачем є особа, яку призначено страхувальником для отримання страхового відшкодування та може зазнати збитків у результаті страхового випадку [131]. Характеризуючи статус вигодонабувача, слід підтримати позицію відомих вчених К.О. Граве і Л.А. Лунца, які зазначили, що вигодонабувач не є учасником договору страхування, але є учасником страхових правовідносин та має безпосередні права вимоги до страховика відносно виплати страхового відшкодування [30, с. 6].

В свою чергу, відповідно до п. 3 частини 1 ст. 1 Закону України від 8 липня 2010 року № 2464-VI «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [128] зі змінами та доповненнями – «застрахована особа» - фізична особа, яка відповідно до законодавства підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню і сплачує (сплачувала) та/або за яку сплачується чи сплачувався у встановленому законом порядку єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Також варто відзначити, що у ст. 3 Закону України «Про страхування» це поняття застосовується при регулюванні відношень, що виникають тільки в особистому страхуванні. Фактично, застрахована особа – це фізична особа, щодо якої укладається страховий договір. Наприклад, це може бути неповнолітня особа – дитина (при страхуванні її батьками), недієздатний інвалід (при страхуванні його опікуном), або робітник (при страхуванні робітника роботодавцем), чи будь-який громадянин, застрахований іншою дієздатною фізичною особою або юридичною особою (наприклад, підприємством – роботодавцем). Відповідно із специфікою правового статусу суб'єктів страхових правовідносин, зазначимо, що суть страхування та його призначення передбачають, що

особи, які беруть участь у страхових правовідносинах як страхувальник чи вигодонабувач повинні бути зацікавлені у збереженні майна, яке є предметом страхування, тобто мати страховий інтерес.

Щодо вигодонабувача як учасника страхових правовідносин, відмітимо наявність цілої низки теоретичних і практичних питань. Так, відповідно до ст.3 Закону України «Про страхування» вигодонабувач це особа, яка призначена страхувальником для отримання страхового відшкодування та може зазнати збитків у результаті страхового випадку. Разом з тим, окремі автори вигодонабувача визначали як особу, яка не є учасником договору страхування, однак виступає учасником страхових правовідносин та має безпосередньо права вимоги до страховика відносно виплати страхового відшкодування [30, с. 39-40].

З урахуванням відповідних положень законодавства України та на підставі зазначеного вище, бажано відзначити, що сторонами у позові щодо страхових правовідносин можуть бути їх суб'єкти, зокрема: страхувальник, страховик, застраховані особи і вигодонабувач. Але це найпростіші страхові відносини, оскільки можливими можуть бути й спори за участю двох страховиків, коли питання поставатиме про їх солідарну або субсидіарну відповідальність, про конкретизацію обов'язку щодо страхування транспортного засобу між двома або більше юридичними особами і такі випадки мали місце в судовій практиці господарських судів тощо.

Здебільшого позови, що виникають із страхових спорів носять майновий характер, а тому важливим аспектом для реалізації права на пред'явлення позову є визначення ціни останнього. Безперечно, правильність визначення розміру судового збору та повної його сплати, залежить саме від правильності визначення ціни позову. Крім того, як відомо, останню визначає сам позивач, якому необхідно визначити розмір грошового еквіваленту його майнових вимог. Так, порядок визначення ціни позову передбачено у ст. 80 ЦПК України і для визначення розміру судового збору слід користуватись положеннями Закону України «Про судовий збір» та

Декретом Кабінету Міністрів України № 15-93 від 19.02.1993 р., зокрема мова йде про те, що ціну позову слід визначати в гривнях, оскільки остання є єдиним засобом платежу на території України.

Хоча й до всіх позовних заяв пред'являються єдині вимоги, слід зазначити специфіку позовів, що виникають із страхових зобов'язань. Так, наприклад до позовної заяви про визнання договору страхування недійсним у порядку ст.ст. 998 ЦК України та 29 Закону України «Про страхування», слід особливу увагу звернути на доведення у позовній заяві обставин та факту укладення договору страхування після настання страхового випадку, або подати докази, що об'єктом даного договору є майно, яке підлягає конфіскації на підставі судового вироку або рішення суду, що набуло законної сили [138]. Таким чином, виходячи із матеріальної і процесуальної природи страхових спорів, у позовній заяві повинні зазначатися додаткові відомості, що передбачені чинним законодавством. У більшості випадків, про необхідність зазначення додаткової інформації у позовах, що виникають із страхових правовідносин, йдеться у постановах пленуму Верховного Суду України. Однак, тут теж є спірні питання. Зазначимо, що постанови пленуму Верховного Суду України містять роз'яснення та вказівки щодо вирішення конкретних спірних правовідносин; судові тлумачення конкретних правових норм; в окремих випадках формулюються нові правові норми, що дозволяють усунути відповідні прогалини у праві. Також зазначимо, що систематичне використання судами постанов пленуму Верховного Суду України не викликає сумнівів. Так, за допомогою пошукової системи Єдиного державного реєстру судових рішень Мазур М.В. знайшов 69 796 судових актів, прийнятих у період з 01.09.2010 р. до 30.04.2011 р., що містять посилання на постанови Пленуму Верховного Суду України [80, с. 11].

Однак, як відомо, на відміну від романо-германської правової сім'ї, в англосаксонській правовій сім'ї, судовий прецедент є джерелом права, що має багатовікову історію. Від інших правових сімей вона відрізняється тим,

що як основне джерело права в ній визнається судовий прецедент. Суди не тільки застосовують, а й створюють норми права у процесі вибору відповідного прецеденту, його тлумачення, прийняття або неприйняття під приводом значних розбіжностей обставин справи, яка розглядається від тієї, що розглядалася раніше; суд у цілому і судді, зокрема, мають значну свободу. Визначення прецеденту джерелом права означає, що суд здійснює не тільки юридичну функцію (вирішення конфліктів на основі права), а й правотворчість [50, с. 110]. Разом із тим, в Україні досить тривалий час спостерігається тенденція ігнорування судового прецеденту. Перші ж кроки на шляху до визнання судового прецеденту джерелом права в Україні вже зроблено шляхом визнання як джерел права прецедентів, створених Європейським судом із прав людини. Такий висновок дозволяє зробити аналіз змісту низки прийнятих нормативно-правових актів та підписаних міжнародно-правих документів [14, с. 49]. Таким чином, слід відзначити, що судовий прецедент, який має місце в багатьох країнах світу, зумовлює основу вирішення тієї чи іншої категорії цивільних спорів, є своєрідним першим зразком порядку врегулювання конкретного страхового спору. Не слід ігнорувати результати судової практики та можливість їх використання в якості правотворчої основи. На наш погляд, позитивні риси прецедентного права зумовлюють доступність правосуддя, його стабільність, незалежність та неупередженість дій суду, високий рівень уваги до рішень конкретних судів тощо.

Зазначимо, що дослідження судового прецеденту не є нашою метою. Разом з тим, слід відмітити важливу роль останнього для правотворчої діяльності в Україні. Сьогодні наявна ціла низка позицій відомих вчених, що ми підтримуємо абсолютно, які обґрунтовують визнання судового прецеденту джерелом права. Так, В. Жуйков зазначає, що суд під час виконання своїх обов'язків, усуває недоліки, прогалини і протиріччя у законодавстві і пропонує офіційно визнати судову практику по окремим категоріям справ джерелом права [49, с. 86]. Таким чином, до джерел

страхового права слід віднести не лише нормативно-правові акти, акти міжнародного права і звичаї ділового обігу, а також і судові прецеденти. Останні, в свою чергу, дозволять більш чітко врегульовувати спірні страхові правовідносини, а також зумовлять створення потужної концепції розгляду та вирішення страхових спорів.

Також, позов, що виникає із страхових правовідносин повинен містити всі обставини справи, а також матеріальні і процесуальні вимоги, що спрямовані на захист прав позивача. Це складне процесуально-правове явище, основний зміст якого містить звернення до суду з метою припинення правопорушення, відновлення прав, відшкодування шкоди тощо. Таким чином, позов, що виникає із страхових правовідносин, являє собою складний інститут цивільного процесу, що характеризується наявністю матеріально-правової і процесуально-правової зацікавленості сторін. У позові, що виникає із страхових правовідносин акцентується увага на порушеному, оспоруваному чи невизнаному праві особи у сфері страхування, що потребує судового захисту. Також, дане право порушене відповідачем, суб'єктом страхових правовідносин, шляхом вчинення правопорушення. В свою чергу, таке звернення зумовлює суд встановити відповідні обов'язки відповідача, які дозволять усунути правопорушення, а також ліквідувати його наслідки.

Отже, позов у справах, що виникають із страхових правовідносин, можна сприймати як сформовану особою, права якої порушені в страхових правовідносинах, матеріальну вимогу про припинення правопорушення, відновлення її права шляхом компенсації завданої шкоди визначеним правопорушником, яка адресована суду і містить також процесуальні заходи, що мають бути вчинені у відповідності до норм ЦПК.

Доволі часто на практиці суди намагаються формалізувати і відокремити матеріальні претензії від процесуальних вимог позивача, що на наш погляд, неправильно. Якщо в ст. 119 ЦПК не має заборон щодо встановлення процесуальних вимог позивача, то суд не може вимагати окремих заяв про

забезпечення доказів та/або позову. Частина 9 ст. 119 ЦПК зайвий раз підкреслює дане положення.

Автор впевнений і в тому, що доволі часто спори і відповідні позови виникають з неконкретності зобов'язань по страхуванню. Наприклад, у ст. 696 ЦК встановлено, що договором може бути встановлений обов'язок продавця або покупця страхувати товар, а потім передбачається, якщо сторона, яка зобов'язана страхувати товар, не застрахувала його, друга сторона має право застрахувати товар і вимагати відшкодування витрат на страхування або відмовитися від договору. Ця норма не персоніфікує обов'язку страхування, а потім передбачає вже наслідки, що може породжувати виникнення спорів тощо. При цьому, дана стаття ЦК може сприйматися як самостійна, оскільки не було виділено спеціального параграфу для позначення спеціальних підвидів договорів купівлі-продажу в кредит з відстроченням або з розстроченням платежу. Логіка ж таких договорів купівлі-продажу підказує, що обов'язок страхування має покладатися на покупця, оскільки саме він володітиме і користуватиметься товаром до виплати всієї суми за договором, отже й ризики пошкодження або знищення товару мають покладатися на нього і саме його кошти мають йти на укладання відповідного договору страхування. Тому формула ст. 696 ЦК має передбачати обов'язок покупця страхувати товар, якщо інше не буде встановлено сторонами у договорі купівлі-продажу. Автор також впевнений в тому, що для таких випадків обов'язок страхування має розцінюватися як істотна умова договору, що спонукатиме сторони до вирішення цього питання в договорі.

Таким чином, базуючись на принципі свободи договору вважається необхідним все ж таки в законодавстві конкретизувати обов'язок страхування за однією із сторін договору, але не в імперативній нормі, а на основі логіки і можливості наступної персоніфікації страхувальника в договорі самими сторонам і спонукати сторони до цього визнанням договору неукладеним без персоніфікації суб'єкта страхувальника, тобто слід

позначати умови страхування як істотні з наслідками у відповідності до вимог ст. 638 ЦК.

Разом з тим, не менш принципового значення, з точки зору дослідження правової природи позову, набуває і їх класифікація, яка значно поглибить та надасть можливість подальшого його розвитку та визначення принципових особливостей процедури здійснення правосуддя по спорах, що виникають із страхових правовідносин.

### **1.3. Класифікація позовів у цивільних справах, що виникають із страхових правовідносин**

Класифікація будь-якого правового явища дозволяє більш ґрунтовно розкрити його основні (специфічні) риси. Саме тому, класифікація позовів, у справах, що виникають із страхових правовідносин, дозволить сформулювати та обґрунтувати підстави виникнення спірних правовідносин, а також специфічні риси розгляду та вирішення спорів, що виникають із страхових правовідносин.

Загалом, класифікація - це розподіл речей, явищ, фактів по групам (класам) відповідно до загальних (типових) ознак класифікуючих об'єктів, в результаті чого кожний клас має своє постійне, визначене місце [99, с. 63]. Традиційні класифікації позовів, запропоновані у теорії цивільного процесу, мають як теоретичне, так і практичне значення. Так, виконання судових рішень, як одна з гарантій права особи на судовий захист, залежить від узагальнень судової практики, надання статистичних даних тощо. Тому, вважаємо за необхідне, перш ніж виділити види позовів, що виникають із страхових правовідносин, навести аналіз класифікації позовів, що міститься у сучасній концепції цивільного процесу в цілому.

Насамперед, зазначимо, що розвиток сучасної концепції цивільного процесу потребує проведення досліджень та аналізу теоретичних концепцій класифікації позовів, що були сформовані ще за часів панування Римської імперії. Не викликає сумнівів, що сучасні теоретичні проблеми захисту

цивільних прав та охоронюваних законом інтересів потребують зосередження уваги на дослідженні класифікації позовів, що мають свої витоки саме з римського права. Так, зазначена класифікація позовів була зумовлена захистом права власності та передбачала три основні види позовів:

- в'їндікаційний (позов про витребування майна із чужого незаконного володіння);

- негаторний (позов про захист права власності від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння);

- публіціанський позов – введений претором для захисту преторської (бонітарної) власності [107, с. 292-296].

Так, підставою в'їндікаційного позову є обставини, що підтверджують володіння майном не власником всупереч намаганням власника встановити над ним своє панування. Особа є незаконним володільцем незалежно від того, чи вона сама незаконно заволоділа майном, чи майно перейшло до неї від особи, яка його незаконно набула. В свою чергу, предметом негаторного позову є обставини, що обґрунтовують право позивача користуватися та розпоряджатися майном. А підставою – є обставини, які підтверджують, що порушник своєю поведінкою створює перешкоди у здійсненні цих правомочностей [181, с. 454-456]. Щодо публіціанського позову, зазначимо, що за своєю конструкцією він був подібний до в'їндікаційного за виключення суб'єктів спірних правовідносин, тому сьогодні більшість цивілістів розглядають тільки два основні види. Якщо ж більш повно надавати класифікацію позовів за часів панування Римської імперії, зазначимо, що нам також відомі і позови строгого права, і позови що ґрунтуються на добросовісності і справедливості, і позови за аналогією, і позови з фікцією тощо.

Варто відзначити, що питання класифікації позовів, не є новими та вже були досліджені відомими сучасними вченими у сфері цивільного права і цивільного процесу. Загальною класифікацією позовів, що значно виходить за межі однієї галузі права, в основу якої покладено універсальне значення

позову, а також характер посягання на суб'єктивні права і законні інтереси суб'єктів матеріальних правовідносин. За визначеними ознаками слід виділяти такі види позовів:

- позов як вимога про захист суб'єктивних прав і законних інтересів суб'єктів цивільних, сімейних, трудових та інших приватно-правових відносин, що може бути реалізований як в судах загальної юрисдикції, так і з певними обмеженнями в господарських судах;

- адміністративний позов як вимога про захист суб'єктивних прав і законних інтересів суб'єктів державних, адміністративних, податкових та інших вертикальних (публічно-правових) відносин;

- позов як вимога про захист суб'єктивних прав і законних інтересів громадян, організацій, держави від злочинних посягань (цивільний позов).

З урахуванням зазначеної класифікації можливо зробити висновок, що позов як вимога про захист порушеного права або законного інтересу має галузеву приналежність, залежно від характеру посягання і специфічних рис правової системи країни, зокрема, судочинства. Крім того, у загальному підході до розуміння позову, останній є міжгалузевим явищем, що має сутнісні ознаки залежно від характеру спірних правовідносин. Так, суд надає відповідь і на вимогу позивача до суду, і на вимогу до відповідача, з урахуванням характерних ознак конкретного виду правовідносин. Зазначимо, що форма та зміст позову, що подається у різних видах судочинства єдиний та регламентований положеннями законодавства України.

Безперечно, предмет нашого дослідження знаходиться у межах позову, що виникає із страхових правовідносин, що вирішується у порядку цивільного судочинства. Однак, зазначимо, що з урахуванням правового статусу третіх осіб (учасників страхових правовідносин), вони завжди пов'язані із страховими випадками. У разі, якщо, наприклад, третя особа завчасно домовилась зі страховиком або страхувальником про реалізацію своїх шахрайських дій та розподілі прибутку, то остання має притягуватися як співучасник шахрайських дій зі спеціальним статусом. У такому випадку

мова йде про злочин, передбачений ст. 190 КК України, способами скоєння якого є обман, зловживання довірою. За таких обставин, може йти мова і про цивільний позов у кримінальній справі, що підтверджує активізацію такої класифікації позовів.

Загальнотеоретичні класифікації позовів дали можливість виділити окремі види позовів, наприклад, у сфері захисту права власності. Так, досить цікавою є розроблена класифікація позовів, спрямованих на захист права власності, зокрема, позови:

1) про визнання права власності на майно, витребування його з чужого незаконного володіння та від добросовісного набувача у передбачених законом випадках або відшкодування його вартості чи усунення інших порушень прав власника;

2) про визначення порядку володіння, користування і розпорядження майном, що є спільною власністю;

3) про поділ спільного майна або виділ з нього частки;

4) про визнання недійсними угод про відчуження майна чи дійсними у випадках, коли одна із сторін повністю або частково виконала угоду, що потребує нотаріального посвідчення, а інша сторона ухиляється від нотаріального посвідчення угоди за рішенням суду, незаконними актів державних органів, органів місцевого та регіонального самоврядування про неправомірне втручання у здійснення власником правомочностей щодо володіння, користування і розпорядження своїм майном;

5) про переведення прав і обов'язків покупця за договором купівлі-продажу, укладеним учасником спільної часткової власності на частку в ній із порушенням права привілейованої купівлі цієї частки іншим учасникам цієї спільної власності;

6) про передачу у приватну власність майна, якщо за законом воно підлягає відчуженню цьому громадянину, визнання недійсними угод, укладених із порушенням прав цього громадянина;

7) про виключення майна з опису;

8) про відшкодування шкоди, завданої майну, або збитків, завданих порушенням права власності, виключаючи неодержані доходи;

9) про інші вимоги, пов'язані з охороною права приватної власності [ 115, с. 68].

Щодо наведеної класифікації, варто вказати, що об'єктом страхування виступає майновий інтерес страхувальника, що не суперечить чинному законодавству України. Так, відшкодування страховою компанією витрат, пов'язаних з реалізацією ризику втрати страхувальником права власності на нерухомість є основою страхування фінансових ризиків. З огляду на зазначене, наведена вище класифікація позовів має безпосереднє відношення до позовів, що виникають із страхових спорів. Так, глобального поширення сьогодні набуває так зване титульне страхування, що є одним із видів майнового страхування. Так, за договором титульного страхування страхуванню підлягає належне страхувальникові майно у разі позбавлення його прав на це майно відповідно до рішення суду. Загалом, наведена авторами класифікація позовів має місце при майновому страхуванні, зокрема при страхуванні майна. За договором страхування майна страховим випадком вважається загибель або пошкодження застрахованого майна. Застраховане майно – це майно, вказане в договорі страхування. При цьому воно має належати або самому страхувальнику, або вигодонабувачу за договором страхування. Страховик відшкодовує збитки, що виникли в результаті загибелі або пошкодження застрахованого майна.

Разом з тим, слід нагадати, що позов включає як матеріальну, так і процесуальну складову. Отже, класифікація позовів лише за матеріальною ознакою, на наш погляд, є не зовсім комплексною. Адже, необхідність проведення нами класифікації, спрямована на визначення специфіки процедури розгляду та вирішення страхового спору. Процесуальна сторона позову зумовлює дещо інший підхід до класифікації даного процесуально-правового явища. В першу чергу, говорячи про класифікацію позовів, є сенс визначити місце останніх серед процесуальних документів у цілому.

Обґрунтованою з точки зору теорії та практики цивільного процесу є наведена класифікація Фурсою С.Я., яка усі процесуальні документи умовно розділяє на дві групи:

1. Процесуальні документи, які складаються особами, що звертаються до суду (документи – звернення);
2. Документи суду [136, с. 8].

Відповідно до документів – звернення слід віднести позовні заяви, заяви про видачу судового наказу, заяви у справах окремого провадження, апеляційні скарги, касаційні скарги, клопотання тощо. Таким чином, визначаючи основні ознаки даної категорії процесуальних документів слід зазначити, що позов, який вникає із страхових правовідносин:

- є процесуальним документом;
- складається особою, яка є ініціатором звернення до суду (позивач, третя особа);
- містить звернення до суду щодо врегулювання спірних правовідносин;
- зумовлює оплату судового збору, крім випадків визначених у законі;
- не підлягає оскарженню в апеляційному чи касаційному порядку.

В свою чергу, варто відзначити, що загальними вимогами до позовної заяви слід визначити наступні: передбачені законом і форма і зміст позовної заяви; послідовність викладення інформації; лаконічність; обґрунтованість; законність; чіткість у посиланнях; достовірність. Тобто позовна заява має відображати усі елементи позову та інші відомості, що мають значення для правильного, швидкого розгляду та вирішення справи по суті [3, с. 71-72].

Традиційно у теорії цивільного процесуального права до класифікації позовів підходять з урахуванням таких основних ознак:

- матеріально-правовою ознакою;
- процесуально-правовою ознакою;
- за кількістю елементів позову, що збігаються, і за зв'язком між позовами;
- за характером інтересів, які підлягають захисту;

- за характером і оцінкою предмета спору [188, с. 425-430].

Зазначені ознаки є найбільш комплексними та розкривають суть такого правового явища як позов. Крім того, зазначимо, що за такої концепції, ми маємо можливість стверджувати, що позов є і матеріально-правовим і процесуально-правовим явищем. Таким чином, з метою більш досконалого дослідження позову у страхових правовідносинах, розглянемо кожний вид окремо, з урахуванням методу класифікації, що дозволить виявити та зафіксувати істотні ознаки позову, що виникає із страхових правовідносин.

Загалом, правова природа будь-якої позовної заяви пов'язана із матеріальним і процесуальним правом. Змістовна частина позову, що формується на підставі норм матеріального (в нашому випадку страхового) права має важливе значення як при складанні відповідної позовної заяви, так і під час її розгляду судом. Так, суду в обов'язковому порядку слід визначити закон, що регулює конкретні спірні правовідносини. Безумовно, хоча й законодавець не вимагає обов'язкового посилання у позовній заяві на відповідні положення законодавства, однак, передбачає обов'язок суду визначити характер спірних правовідносин і, відповідно, закон, що ним застосовується.

Так, в основу матеріально-правової ознаки класифікації позовів входить характер спірних правовідносин, а тому виділяють позови, що виникають із цивільних, сімейних, житлових, земельних, трудових та інших правовідносин. Під час розгляду та вирішення таких позовів суд повинен враховувати динаміку розвитку конкретних матеріальних правовідносин, а також процесуальні особливості розгляду даних спорів. З практичної точки зору, така класифікація дозволяє визначити межі судового захисту, його спосіб, склад суб'єктів спірних правовідносин, підвідомчість справи і специфіку процесуальних особливостей даного спору.

Так, цілком логічним є виділення позовів, що виникають із страхових правовідносин, які в свою чергу можливо класифікувати на позови: про захист майнових прав особи у разі настання певних дій (страхових випадків);

про захист майнового інтересу, що пов'язаний із життям, здоров'ям, володінням, користуванням, розпорядженням майном; право на добровільне страхування (страхування життя; страхування від нещасних випадків; медичне страхування (безперервне страхування здоров'я); страхування здоров'я на випадок хвороби; страхування залізничного транспорту; страхування наземного транспорту (крім залізничного); страхування повітряного транспорту; страхування водного транспорту (морського внутрішнього та інших видів водного транспорту); страхування вантажів та багажу (вантажобагажу); страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ; страхування майна; страхування цивільної відповідальності власників наземного транспорту (включаючи відповідальність перевізника); страхування відповідальності власників повітряного транспорту (включаючи відповідальність перевізника); страхування відповідальності власників водного транспорту (включаючи відповідальність перевізника); страхування відповідальності перед третіми особами тощо.

Такий поділ позовів на види має теоретично-практичне значення, адже залежно від характеру зазначених страхових правовідносин можливо визначити не лише учасників спірних правовідносин, а й вирішити питання підсудності, встановити предмет доказування, визначити належність і допустимість доказів тощо. Так, наприклад, у справі за позовом до Приватного акціонерного товариства «Страхова Компанія «Фідем Лайф» про визнання договору добровільного страхування життя укладеним, стягнення страхового відшкодування [145] мова йде про позов щодо захисту майнового інтересу, пов'язаного із життям особи, а також, що після смерті страхувальника, відповідно до ст. 1263 ЦК України позивача було визнано спадкоємицею всього майна у зв'язку з чим 27.12.2012 року вона отримала свідоцтво про право на спадщину. Також у позові зазначається, що остання звернулась до відповідача з проханням перерахувати, належне їй, як

спадкоємиці страхове відшкодування, але останній відмовився, мотивуючи тим, що вищезазначений договір взагалі не був укладений.

Таким чином, щодо даної категорії спорів, вони підлягають розгляду і вирішенню у суді за місцем знаходження спадкового майна або більшої його частини. Також, у позові визначено межі предмету доказування (факт укладання договору). Таким чином, на перший погляд, абсолютно теоретична класифікація, зумовлює можливість правильного і швидкого розгляду і вирішення страхового спору, а також вчинення процесуальних дій, що будуть мати відношення до конкретної категорії справ.

Основною (традиційною) процесуально-правовою ознакою позовів, що виникають із страхових правовідносин, виступає процесуальна мета і спосіб захисту права, що обумовлює предмет позову. Таким чином, залежно від способу процесуального захисту, що відображається у змісті позову, традиційно виділяють позови про визнання, позови про присудження та позови про перетворення (перетворювальні позови) [54, с. 18-21]. Безперечно, обраний позивачем спосіб захисту прав та охоронюваних законом інтересів впливає не лише на мету позову, а й формує його предмет – основний елемент, що покладено в основу суттєвих ознак позовів. Слід зазначити, що здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси у спосіб, що визначений законом. Так, як нами вже зазначалось, такий підхід до класифікації включає матеріально-правові ознаки, оскільки, способи захисту прав регламентовані не процесуальним, а матеріальним законодавством, зокрема ЦК України.

Отже, класифікація позовів має практичне значення, оскільки дозволяє визначити специфічні ознаки спірних правовідносин та предмету позову, що виникає із страхових правовідносин. Відмітимо, що позови, спрямовані на захист страхових прав слід також класифікувати на позови про визнання, про присудження і перетворювальні позови. Оскільки, визначені ЦК України, Законом України «Про страхування» та іншими нормативно-правовими актами, способи захисту прав у сфері страхування, фактично зумовлюють

виникнення, зміну чи припинення відносин у сфері страхування. Таким чином, на наш погляд, особливо ефективним є проведення дослідження класифікації позовів залежно від способу захисту страхового права та законного інтересу. Саме зазначені критерії зумовлять більш повно та комплексно дослідити особливості впливу норм страхового права (матеріального) на процедуру розгляду та вирішення спорів, що виникають із страхових правовідносин як окремого виду цивільних спорів.

Позови про визнання спрямовані на підтвердження наявності чи відсутності певних правовідносин чи їх елементів. Так, відразу вбачається завдання суду, зокрема це встановлення наявності чи відсутності спору про право. У юридичній літературі визначають такі специфічні ознаки даного виду позову, зокрема: метою позову є констатація наявності чи відсутності правовідношення, а також попередження правопорушення у зв'язку із наявністю спору про право [21, с. 203]. Основним способом захисту прав, що покладено в основу даного виду позовів є визнання, а рішення суду не потребує примусового виконання, оскільки захист права здійснюється на його підставі. Так, наприклад, визнання права, визнання договору страхування недійсним тощо.

Таким чином, позови про визнання, що виникають із страхових правовідносин, це позови, що спрямовані на підтвердження існування страхових правовідносин чи їх відсутність. Такі позови, мають місце тоді, коли порушення права позивача не має, однак між сторонами виникли сумніви щодо існування чи дійсності між ними страхових відносин, які тягнуть настання правових наслідків. У такому випадку, звертаючись до суду з позовом про визнання, позивач не ставить перед собою мету про матеріальне присудження, а його мета полягає в усуненні сумнівів відносно існування страхових правовідносин. Наприклад, у справі за позовом про визнання договору страхування недійсним [141]. Позов був обґрунтований тим, що особа, яка підписала спірний договір від імені позивача, вийшла за межі наданих йому повноважень. Так, за правилами ст. 998 ЦК України

договір страхування є нікчемним або визначається недійсним у випадках, встановлених цим Кодексом. Крім того, відповідно до ст. 241 ЦК України правочин, вчинений представником з перевищенням повноважень, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє, лише у разі наступного схвалення правочину цією особою. Підставою недійсності правочину, відповідно до ст. 215 ЦК України, визначено недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені ч. 1,3,5,6 ст. 203 ЦК України.

У теорії цивільного процесу існує два види позовів про визнання:

- позитивні позови – позивач ставить вимогу про визнання за ним певного права, наприклад, позов про визнання права власності.

- негативні позови – позивач відкидає існування певного права, наприклад, позов про заперечення права власності. Слід зазначити, що у теорії цивільного процесу такі позови йменують установчими [99, с. 80], оскільки ці позови спрямовані на встановлення факту наявності спірних прав та юридичних обов'язків або встановлення факту їх відсутності.

Існування позовів про визнання підтверджують наступні, визначені у законі способи захисту прав, зокрема: визнання, визнання угод недійсними, визнання недійсними рішень органів державної влади та місцевого самоврядування, та іншими способами. Неможливо залишити поза увагою багаторічну наукову дискусію щодо предмету визнання. Так, має цілу низку наукових праць відомих вчених (Гурвича М.А., Добровольського А.О., Шерсюка В.М., Штефана М.Й. та ін.) присвячених дослідженню позовів про визнання.

Наступним видом позовів виступають позови про присудження. У позовах про присудження, позивач просить суд не лише визнати за ним конкретні права, а також зобов'язати відповідача вчинити відповідні дії або утриматись від їх виконання. Таким чином, судовий процес розгляду позовів про присудження спрямовано на примусове здійснення обов'язку з боку відповідача. Відмітимо, що будь-який судовий процес розпочинається у

зв'язку із порушенням, невизнанням або оспорюванням прав чи законних інтересів фізичних, юридичних осіб і держави. Так, ст. 1 ЦПК України визначає мету цивільного судочинства, зокрема: захист порушеного, невизнаного чи оспорюваного права чи охоронюваного законом інтересу. Так, позови про присудження пред'являються, як правило, коли право позивача вже порушено і є необхідність здійснити певні дії для його поновлення.

Характерною рисою даного виду позовів виступає можливість примусового виконання рішення суду. В судовій практиці нерідко зустрічаються також випадки, коли позивач просить не лише визнати за ним право, а й примусити відповідача здійснити певні дії щодо його забезпечення. Типовими прикладами позовів про присудження у спорах, що виникають із страхових правовідносин є позови про стягнення боргових сум на підставі договору страхування. Так, наприклад, громадянин М. звернувся до Жовтневого районного суду м. Запоріжжя із позовом до ВАТ СК «Гарантія», третя особа – АТ КБ «Надра», про стягнення страхового відшкодування. Позивач зазначив, що уклав з АТ КБ «Надра» кредитний договір та договір застави. Відповідно до умов договору предмет застави, яким є автомобіль марки «Ауді», повинен бути застрахований за програмою «КАСКО» і вигодонабувачем призначено АТ КБ «Надра». Згідно з умовами договору добровільного страхування М. сплатив страховику страховий платіж 26 листопада 2007 р. Проте 25 грудня 2007 р. автомобіль позивача був викрадений невідомими особами, на підставі чого слідчі органи порушили кримінальну справу. Цього ж дня позивач повідомив страховика про настання страхового випадку, але останній відмовився виплатити страхове відшкодування. Суд, відмовляючи позивачу в задоволенні позову, послався на ч. 1 ст. 626 ЦК України, якою передбачено, що договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, а також на приписи ст. 983 ЦК, яка встановлює момент набрання чинності договором страхування. Відповідно до п. 16

договору він вступає в силу не раніше дня наступного за днем надходження страхового платежу або його першої частини на поточний рахунок страховика та моменту складання акта щодо забезпечення транспортного засобу електронними та механічними засобами проти викрадення. Такий акт складений не був, оскільки позивач не виконав умови договору. З огляду на зазначені вище порушення суд дійшов висновку про відсутність у страховика обов'язку здійснювати позивачеві виплату страхового відшкодування. Законодавець у ст. 18 Закону № 85/96-ВР розмежовує поняття «укладення» договору і «набрання ним чинності». Договір страхування набирає чинності з моменту внесення першого страхового платежу, якщо інше не передбачено договором страхування. Тобто момент укладення договору може не збігатися з моментом набрання ним чинності. У випадку, що розглядається, моментом укладення договору є момент набрання ним чинності. Юридичне значення має той факт, що коли договір страхування укладено, але перший платіж не внесено (тобто договір не набрав чинності), страховик не зобов'язаний здійснювати страхову виплату, навіть якщо випадок відбувся [85, с. 13].

Таким чином, позов про присудження поєднує дві вимоги, зокрема: вимогу про визнання спірного права і вимогу про присудження до вчинення конкретної дії або утримання від такого вчинення. Тобто, від суду вимагається поновлення становища, яке існувало до порушення права, а також припинення відповідних дій, що їх порушують.

В свою чергу, відмітимо, що підставою даного виду позову, виступають факти, що свідчать про наявність відповідних страхових правовідносин, а також факти, що зумовлюють виникнення права вимоги і свідчать про порушення відповідачем прав позивача. Також, слід відзначити, що на відміну від порядку виконання рішення щодо позову про визнання, у випадку невиконання рішення суду щодо позовів про присудження у добровільному порядку, воно виконується на підставі виданого судом виконавчого листа у примусовому порядку.

Однак, на практиці зустрічаються складнощі у порядку виконання рішень судів щодо позовів про присудження. Слід зазначити, що такі рішення мають містити чіткий перелік та процедуру здійснення конкретних дій, або перелік дій, від яких відповідач повинен утриматись. У разі відсутності такого переліку у рішенні суду, його виконання може бути утрудненим або неможливим.

І, нарешті, перетворювальні позови, це позови, що спрямовані на припинення, зміну або виникнення нових правовідносин. Зазвичай, учасники цивільного обороту вступають, змінюють та припиняють свої правовідносини за своєю волею без участі суду. Проте у ряді випадків, прямо передбачених законом, такі дії можуть бути здійснені тільки під контролем суду. Зацікавлена особа звертається до суду з перетворювальним позовом, і у разі його задоволення суд виносить конститутивне рішення. Участь суду у цій стороні цивільного обороту видається все ж таки явищем винятковим. Тому й перетворювальні позови можуть бути пред'явлені, коли це спеціально передбачено законом. В юридичній літературі цей вид позовів називається ще конститутивним і до їх складу включаються: перетворювальні, які спрямовуються на здійснення через суд перетворювальних повноважень; позови про рішення, які замінюють волевиявлення обох сторін в спорі або тільки боржника; позови, в яких конститутивні дії виступають як елементи рішення.

Слід відзначити, що сучасна теорія цивільного процесу не має одностайності щодо виділення в окремий вид перетворювальних позовів. Так, відомий вчений М.К. Треушніков заперечує про наявність самостійного виду позовів про перетворення, оскільки вважає, що останні можливо віднести або до позовів про визнання, або про присудження [32, с. 134]. В свою чергу, М.А. Вікут, підтримує концепцію існування даного виду позовів, що розроблена М.А. Гурвичем, та визначає предмет перетворювального позову, зокрема: це наявність права позивача вимагати від суду встановлення, зміни чи припинення правовідносин, прав або

обов'язків [20, с. 124]. На наш погляд, перетворювальний позов має право на існування з огляду на положення чинного ЦК України. Так, відповідно до ч. 5 ст. 11 ЦК України, у випадках, встановлених актами цивільного законодавства, цивільні права та обов'язки можуть виникати з рішення суду. В свою чергу, ч. 2 ст. 16 ЦК України серед способів захисту цивільних прав та інтересів передбачає зміну або припинення правовідношення. Крім того, зміна правовідношення полягає у тому, що воно продовжує існувати, але припиняються певні умови і замість них виникають нові. Припинення правовідношення характеризується тим, що між сторонами припиняють існувати права та обов'язки [91, с. 15]. Таким чином, перетворювальні позови спрямовані на винесення перетворювальних судових рішень, що є юридичним фактом тієї галузі матеріального права, яку суд застосував у конкретному випадку.

Отже, варто відзначити, що перетворювальний позов має місце тоді, коли спірне страхове правовідношення може бути змінено тільки судом, а також у разі відсутності взаємної згоди на перетворення страхового правовідношення. У такому випадку, підставою для зміни або припинення відповідного страхового правовідношення виступає рішення суду. Таким чином, на наш погляд, одним із державних регуляторів матеріальних (страхових) правовідносин є віднесення до підвідомчості судів перетворювальних позовів. З урахуванням компетенції суду, рішення останнього слід вважати юридичним фактом, з яким закон пов'язує зміну або припинення страхових правовідносин.

Таким чином, предметом перетворювальних позовів, що виникають із страхових правовідносин є зміна чи припинення спірних страхових правовідносин, тобто їх перетворення. А тому, у результаті розгляду даного виду позовів судом буде винесено перетворювальне (конститутивне) рішення. Останнє, в свою чергу, спрямоване на реалізацію права позивача на зміни чи припинення правовідносин (перетворення), що реалізується через суд. Відмітимо, що даний вид позову є дискусійним у теорії цивільного

процесу. Разом з тим, аналізуючи матеріали судової практики [143], слід визнати значну роль суду саме у перетворенні страхових правовідносин (їх зміну або припинення).

Зокрема, нещодавно виникло дорожньо-транспортна пригода, винною в якій було визнано працівника поліції, який перебував під час виконання службових обов'язків на службовому автомобілі і став винуватцем виникнення шкоди у власників ще двох автомобілів. Як було з'ясовано, автомобілі поліції були застраховані в СК «Україна», але та зникла і її постраждалі особи не можуть знайти для відшкодування завданої шкоди. Однак, ця проблема не повинна стосуватися постраждалих осіб, оскільки вина в цій ситуації лежить на поліції (ст. 1172 ЦК), яка й має вирішувати «спірні» питання із страховиком.

Так, наприклад, дуже часто виникають випадки, коли агент страхової компанії, всупереч вимог агентської угоди, отримує страхові платежі готівкою. Тобто в даному випадку він здійснює укладання договору страхування як представник страхової компанії, проте в той же час діє як представник страхувальника при передачі страхового платежу страховику на підставі усного доручення. В таких випадках є звичайна практика оплати страхового платежу із запізненням. Однак у період між початком дії договору страхування (зафіксованому в договорі) та фактичною оплатою страхового платежу інколи відбуваються страхові події. В зв'язку з цим для страхової компанії постає цілком логічним питання встановлення в судовому порядку дати початку дії страхового захисту за конкретним договором страхування, щоб уникнути виплат за страховими подіями, які відбулись до оплати страхового платежу.

Залежно від кількості елементів позову, що збігаються, і за зв'язком між позовами виділяють:

1. тотожні позови – це позови, у яких має місце повний збіг предмета, підстав і сторін позову, коли вони подані до різних судів. Термін «тотожні» законодавцем не вживається, це поняття більш теоретичного

походження. Разом з тим, на підставі п. 3 ст. 122 ЦПК України суд відмовляє у відкритті провадження у справі у разі, якщо у провадженні цього чи іншого суду є справа із спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав. Така практика мала місце, коли особа зверталась з тотожними позовами до різних судів [139]. Сьогодні ж ситуація більш контрольована за рахунок існування автоматизованої системи документообігу суду. Так, подана до суду позовна заява підлягає обов'язковій реєстрації у день її надходження, де зазначаються: дата надходження документів, інформація про предмет спору та сторони у справі, прізвище працівника апарату суду, який здійснив реєстрацію, інформація про рух судових документів, дані про суддю, який розглядав справу, та інші дані, передбачені Положенням про автоматизовану систему документообігу суду, що затверджується Радою суддів України за погодженням з Державною судовою адміністрацією України [191]. Так, наприклад, відбуваються випадки звернення з позовом до суду про стягнення страхового відшкодування в зв'язку з дорожньо-транспортною пригодою за договорами обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, або за договорами добровільного страхування наземних транспортних засобів за місцем державної реєстрації страховика, місцем державної реєстрації винуватця дорожньо-транспортної пригоди (в разі, якщо позивач позивається до винуватця та страховика разом) та за місцем дорожньо-транспортної пригоди.

2. подібні позови – це позови, в яких збігаються предмет і підстава, однак суб'єкти можуть бути різними. Так, наприклад, добровільне страхування відповідальності перед третіми особами за якість товарів, робіт або послуг. У такому випадку, позови споживачів, які постраждали від використання однієї і тієї ж продукції до виробників і продавців останньої, обов'язково матимуть наступні спільні ознаки: предметом спору є спільні права чи обов'язки кількох позивачів чи відповідачів; такі права та обов'язки виникли з однієї підстави; предметом спору є однорідні права і обов'язки.

3. взаємозалежні позови – це позови, що виникли навколо одного об'єкта чи навколо одного із суб'єктів цивільних процесуальних право відносин. Так, регресний позов, зустрічний позов або позов третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, мають безпосереднє відношення та взаємозв'язок із первісним позовом. Даний вид позовів доцільно розглядати у сукупності із першим, тобто такі справи потребують або комплексного або послідовного вирішення. Так, відповідно до ч. 2 ст. 31 ЦПК України, відповідач наділений процесуальним правом до початку судового розгляду справи по суті пред'явити зустрічний позов. В свою чергу, на підтвердження комплексного підходу до розгляду взаємопов'язаних позовів, наявне положення ч. 2 ст. 113 ЦПК України, що зобов'язує подачу зустрічного позову, незалежно від його підсудності, до суду, за місцем розгляду первісного позову. Крім того, оскільки зустрічний позов незалежно від його підсудності пред'являється до суду за місцем розгляду первісного позову, на нього не поширюються правила ст. 114 ЦПК України про виключну підсудність [121]. Наприклад, цікавим є рішення у справі за позовом приватного акціонерного товариства «Страхова компанія «Інгосстрах» до ОСОБА\_2, третя особа - ОСОБА\_3 про стягнення страхового відшкодування в порядку регресу та зустрічним позовом ОСОБА\_2 до приватного акціонерного товариства «Страхова компанія «Інгосстрах» про стягнення моральної шкоди [144]. Взаємопов'язані позови (первісний і зустрічний) розглядались комплексно судом в одному провадженні і на підставі ст. ст. 10, 15, 59, 60, 61, 88, 213-215 ЦПК України, ст. ст. 23, 993, 1166, 1167, 1187, 1188 Цивільного Кодексу України, ст. ст. 9, 26, 33, 38 Закону України «Про страхування» судом було відмовлено у задоволення позовних вимог.

Залежно від характеру інтересів, що підлягають захисту виділяють:

1. особисті позови – це позови, що пред'являються позивачем (первісний позов), відповідачем (зустрічний позов), третьою особою (позов третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмету спору). Даний

вид позовів наведений з урахуванням суб'єктів права на пред'явлення позову. Форма та зміст даних позовів однаковий і чітко врегульований положеннями ЦПК України, однак законодавець передбачає чіткі вимоги щодо процедури їх подання до суду, що є різною. Пред'явлення позову це право особи, тому що стосується первісного позову він подається з урахуванням правил підсудності, положень Закону України «Про судовий збір», повинен відповідати положенням ст.ст. 118-122 ЦПК України. У даному випадку відсутні строкові обмеження, крім правил, визначених строками позовної давності. Інший порядок передбачено для подачі позову третьої особи або зустрічного позову. Щодо процедури звернення до суду із зустрічним позовом (автором якого є відповідач) нами було зазначено вище. Позов третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, може бути пред'явлено до однієї або до обох сторін, лише до закінчення судового розгляду. Таким чином, даний позов може бути пред'явлено під час підготовки справи до судового розгляду (у тому числі і на попередньому судовому засіданні) і під час розгляду справи до моменту видалення суду до нарадчої кімнати з метою ухвалення судового рішення. Крім того, зазначимо, що пред'явлення позовної заяви є єдиним процесуальним способом вступити у вже розпочатий процес третій особі, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмету спору.

2. позови спрямовані на захист державних інтересів чи прав інших осіб – це позови, що пред'являються Уповноваженим Верховною Радою України з прав людини, прокурором, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами щодо захисту прав, свобод та інтересів інших осіб, у разі неможливості особистого звернення цих осіб, що підтверджене відповідними документами.

Досліджуючи класифікацію позовів, неможливо поза увагою залишити критерії, обрані законодавцем. Так, у Законі України «Про судовий збір» [132] законодавцем залежно від характеру і оцінки предмету доказування надано таку класифікацію позовів:

1. майнові позови – позови, що спрямовані на захист прав, які підлягають грошовій оцінці.

2. немайнові позови – позови, що спрямовані на захист прав, що не підлягають грошовій оцінці.

Такий критерій є цілком логічним, оскільки мова у законі йде про визначення ставки судового збору, що підлягає оплаті при зверненні до суду. Крім того, положення ч. 2 ст. 4 Закону України «Про судовий збір» встановлює більшу суму ставки судового збору за подачу позовних заяв майнового характеру. Однак, також відмітимо, що специфіка страхових спорів, на наш погляд, полягає у тому, що останні носять саме майновий характер, а тому і позов, спрямовано на захист майнових прав особи.

Яскравим прикладом майнового позову є позови про стягнення страхового відшкодування за договором майнового страхування. Відповідно до визначення, наданого ст. 16 Закону України «Про страхування», можна вважати, що договір майнового страхування – це угода двох сторін (страховика і страхувальника) про здійснення певного правового результату – забезпечення майнових інтересів особи-страхувальника щодо об'єкту страхової охорони (майна) за рахунок сплати ним до настання обумовленої події (страхового випадку) страхового внеску, після настання якої особа-страховик виплачує страхове відшкодування. Слід погодитись із Гринюк О., яка зазначала, що законодавство не може передбачити всі нюанси поведінки страховика і страхувальника, визначаючи тільки її основні правила: умови дійсності договору (загальні та спеціальні) та основні умови, що вимагаються до внесення в даний договір страхування тощо. У зв'язку з цим, сторони мають право передбачати в договорі все, що будуть вважати за потрібне, не порушуючи встановлених законодавством і звичаями ділового обороту вимог [38, с. 100]. Однак на практиці, маємо цілу низку спірних питань, предметом яких виступає саме договір майнового страхування. Так, наприклад, наявність страхового ризику, реальна можливість виконання страхових зобов'язань, волевиявлення сторін, їх правосуб'єктність та ін., неодноразово

виступали предметом страхового спору. Також, на практиці непоодинокими є випадки неоднозначного розуміння та застосування судами поняття «суброгація» і «регрес», коли суд одночасно застосовує положення ст. 993 ЦК України та ст. 38 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власника наземних транспортних засобів». Таке правозастосування, на наш погляд, є некоректним та не в змозі належним чином врегулювати відповідне коло суспільних відносин. Оскільки, мова йде про різні строки позовної давності, а тому ототожнення різних за своїм змістом понять нівелює значення окремих правових норм.

#### **1.4. Правова природа інституту забезпечення позову у справах, що виникають із страхових правовідносин**

Багатогранність і складність інституту забезпечення позову у цивільному судочинстві зумовлені наявністю неоднозначних розумінь суддів щодо його застосування, а також наявністю прогалин та недосконалих положень чинного законодавства України, що призводить до негативних наслідків, а також до неможливості виконання рішення суду. Потрібно відмітити, що інститут забезпечення позову тісно пов'язаний із інститутом забезпечення доказів, інститутом забезпечення виконання рішення суду, а також спрямований проти дій несумлінного відповідача, який може сховати майно, розтратити його, продати, знецінити. Такі дії відповідача можуть призвести у майбутньому до того, що виконання рішення може бути утрудненим або взагалі неможливим [173, с. 535].

Загалом, забезпечення позову - це заходи, які приймаються судом за заявою осіб, які беруть участь у справі, якщо неприйняття таких мір може зробити неможливим виконання рішення суду. В свою чергу, забезпечення виконання рішення суду - це заходи, що приймаються судом з метою належного виконання судових рішень. Тобто, з урахуванням зазначеного, слід зробити висновок, що ці процесуальні інститути тісно взаємопов'язані та спрямовані на досягнення мети цивільного судочинства. Слід погодитись із

Луспеником Д., який зазначив, що значення інституту забезпечення позову у цивільному процесуальному праві полягає в тому, що ним захищаються законні інтереси (права) позивача на той випадок, коли відповідач буде діяти недобросовісно або коли неприйняття заходів може призвести до невиконання судового рішення [78, с. 110].

Так, забезпечення позову - це процесуальна гарантія здійснення реального захисту порушеного, невизнаного чи оспорюваного права позивача. Зазначимо, що законодавство України не містить поняття забезпечення позову, однак передбачає його види та процедуру здійснення. Однак, у науці цивільного процесу сьогодні ми маємо більш однозначне розуміння забезпечення позову, а саме: вжиття судом, у провадженні якого знаходиться справа, заходів щодо охорони матеріально-правових інтересів позивача, які гарантують реальне виконання рішення, прийнятого за його позовом [188, с. 500]. В свою чергу, інші вчені визначили поняття забезпечення позову через призму законодавства України про виконавче провадження, зокрема: це вжиття судом заходів, спрямованих на захист інтересів осіб, які беруть участь у справах позовного провадження, у разі припущення неможливості виконання судового рішення внаслідок певних дій учасників процесу [52, с.14]. Однак, ми не зовсім поділяємо позицію щодо спрямованості забезпечення позову на захист від певних дій саме учасників процесу, оскільки, побоювання заінтересованої у забезпеченні позову особи, можуть стосуватись дій або бездіяльності не лише учасника процесу, а будь-якої іншої особи. Тому, зводити забезпечення позову – загальний інститут цивільного процесу до можливості невиконання судового рішення внаслідок дій учасників процесу є неправильним. В свою чергу, обидві позиції визначають мету забезпечення позову, а саме реальність виконання рішення суду. Слід погодитись із позицією, що саме інститут забезпечення позову в цивільному процесі дає змогу гарантувати дійсне й ефективне виконання судового рішення, відтак і здійснення реального захисту порушених, невизнаних і оспорюваних прав, свобод та інтересів

осіб [184, с. 352]. Разом з тим, на наш погляд, говорити про захист лише матеріально-правових інтересів позивача не зовсім правильно.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 151 ЦПК України суд, за заявою осіб, які беруть участь у справі, може вжити заходи до забезпечення позову. Отже, ініціатором вжиття відповідних, передбачених законом, способів забезпечення позову, може бути позивач, відповідач, третя особа, представники сторін та третіх осіб (у зв'язку із належним чином оформленими повноваженнями), а також органи та особи, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб (Уповноважений Верховною Радою України з прав людини, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи).

Таким чином, згідно вимог ЦПК під забезпеченням позову слід розуміти вжиття судом, у провадженні якого знаходиться справа, заходів щодо охорони матеріально-правових інтересів особи, яка бере участь у справі, що гарантує реальне виконання рішення суду. Але позов є адресним способом захисту прав саме позивача, третьої особи із самостійними вимогами щодо предмету спору або відповідача, тобто осіб, які заявили про існування і в них порушеного або оспорюваного права, тому вони звернулися із самостійним або зустрічним позовом, який і вправі просити забезпечити. Тому важко погодитися з тим, що у ст. 151 ЦПК дозволяється всім особам, які беруть участь в справі, подавати заяви про забезпечення позову. До наведеного переліку осіб можна додати також представників визначених осіб, які належним чином підтвердять свої повноваження.

Оскільки у ст. 151 ЦПК не враховується принцип диспозитивності, згідно якого лише правомочна особа здатна ініціювати діяльність суду по вирішенню процесуальних питань, які входять до її компетенції, автором пропонується внести зміни до цієї норми і конкретизувати положення, що правом ініціювати провадження по забезпеченню позову наділені особи, які пред'явили позов до суду та їх представники.

Дійсно, реальність виконання рішення суду є надзвичайно важливою, оскільки невиконані рішення ставлять під сумнів дієвість правосуддя, породжують правовий нігілізм та повторність правопорушень тощо. Сьогодні, коли наша країна знаходиться у складному, переломному етапі розбудови правової держави, створення ефективних моделей правового регулювання, досягнення мети цивільного судочинства виступає однією із основних ознак громадянського і правового суспільства. Крім того, як правильно зазначила Буга Г.С., інститут забезпечення позову впливає на справедливість, неупередженість та своєчасність вирішення цивільного спору по суті, та виступає безумовним гарантом виконання судових рішень [15, с. 5].

Також, слід підтримати і позицію Лихацького Д., що забезпечення позову не тільки сприятиме реальному виконанню судового рішення, але й надасть можливість закінчити розгляд справи ще в суді у зв'язку із добровільним поверненням коштів або відшкодуванням шкоди боржником [75, с. 128]. При чому, невжиття відповідних заходів забезпечення позову може викликати у боржника почуття безвідповідальності, і тоді, як наслідок, державні виконавці будуть роз'яснювати у супровідних листах, на підставі чого виконавчий документ повертається без виконання, а стягувач, не визнаючи своїх помилок, буде звинувачувати у невиконанні судового рішення тільки державного виконавця і державу загалом.

В свою чергу, бажано відзначити, що умовою забезпечення позову є досить обґрунтоване припущення, що наявне під час позову майно, що є предметом спірних правовідносин, може зникнути на момент виконання судового рішення. Таке припущення має бути відповідно обґрунтованим та підтвердженим. Слід погодитись із Короєдом С.О., що заходи забезпечення позову можуть застосовуватись лише у разі необхідності, оскільки їх необґрунтоване застосування може призвести до порушення прав та охоронюваних законом інтересів відповідача [63, с. 83]. Також, бажано

додати, що необґрунтоване застосування заходів забезпечення позову можуть завдати шкоди не лише позивачеві, а й іншим особам, які беруть участь у розгляді справи, і особам, які не брали участі у розгляді справи, однак такі заходи стосувались їх прав та охоронюваних законом інтересів. Так, ч. 1 ст. 155 ЦПК України регламентує право особи, щодо якої вжито заходи забезпечення позову, на відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову.

Процесуальний інститут забезпечення позову має місце і під час здійснення господарського судочинства. Однак, відповідно до матеріалів судової практики наявні непоодинокі випадки відмови суду у задоволенні заяви про забезпечення позову. Так, наприклад, на розгляд господарського суду Львівської області поступила заява ПАТ «Страхова компанія «АХА Страхування» від 10.07.2013р. №3800/26ув (вх.№27371/13 від 11.07.2013р.) про забезпечення позову, в якій виражено прохання про: накладення заборони відчуження на будь-яке рухоме та нерухоме майно відповідача; накладення арешту на грошові кошти, що знаходяться на розрахункових рахунках відповідача; витребування в УДАІ ГУМВС України в Львівській області інформації про наявність фактів відчуження транспортних засобів ПП «Гал-Дар» іншим особам [140]. В ухвалі суду у задоволенні відповідної заяви було відмовлено на підставі ст. ст. 66, 67, 86, 87 ГПК України та у зв'язку із наступним:

1. відсутністю доказів про вчинення відповідачем дій, спрямованих на ухилення від виконання зобов'язання;
2. відсутністю обґрунтованих припущень, що майно, яке є у відповідача може зникнути, зменшитись за кількістю або погіршитись за якістю на момент виконання рішення;
3. зазначенням заходу забезпечення позову, що не вказано у законі (ст. 67 ГПК України);

4. повним припиненням господарської діяльності суб'єкта господарювання у разі накладення арешту на грошові кошти, що знаходяться на розрахункових рахунках відповідача;

5. не надання суду відомостей про наявність рахунків, їх номерів та назв відповідних установ, в яких вони відкриті.

На підставі наведеного прикладу, слід зробити висновок, що у господарському процесі, так як і у цивільному, основною метою забезпечення позову є забезпечення реального виконання рішення суду. Однак, підставою для вжиття заходів забезпечення позову є наявність загрози щодо утруднення або неможливості виконання майбутнього рішення суду. Таким чином, у випадку, якщо особа, яка подає заяву про забезпечення позову, не надає обґрунтованих доказів щодо наявності такої загрози, підстави для забезпечення позову відсутні. Крім того, на відміну від положень ЦПК України, ст. 67 ГПК України містить вичерпний перелік заходів забезпечення позову, а також заборону застосовувати заходи забезпечення позову, не визначені цим кодексом. Таким чином, відмова суду щодо витребування в УДАІ ГУМВС України в Львівській області інформації про наявність фактів відчуження транспортних засобів ПП «Гал-Дар» іншим особам є цілком законною. На наш погляд, це помилка особи, яка є ініціатором відповідної заяви. Адже витребування доказів, це спосіб забезпечення доказів, а не забезпечення позову. Тому, керуючись ст. 38 ГПК України, особа мала подати клопотання про витребування доказів із зазначенням доказу, який витребується; обставин, що перешкоджають його наданню; підстав, що цей доказ має відповідне підприємство чи організація і разом з цим заяву про забезпечення позову.

Відзначимо, що правова регламентація інституту забезпечення позову у положеннях ЦПК України є більш комплексною та досконалою по зрівнянню із положеннями ГПК України. Так, ГПК України не передбачено зміну виду забезпечення позову і відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову тощо. Таким чином, при вирішенні питання щодо вжиття заходів

забезпечення позову, суд (судді) також керуються положеннями постанови пленуму Вищого Господарського Суду «Про деякі питання практики застосування заходів щодо забезпечення позову» № 16 від 26.12. 2011 року [120].

Однак, відмітимо, що інститут забезпечення позову у цивільному процесі має проблемні аспекти, що потребують уточнення та удосконалення на законодавчому рівні. Одним із проблемних аспектів даного інституту, на наш погляд, є коло суб'єктів права виступити ініціатором вжиття відповідних заходів. Як виходить із положення закону, суд позбавлений права ініціювати вжиття заходів щодо забезпечення позову. На наш погляд, це має бути змінено на законодавчому рівні. Мабуть, законодавець виходив із урахуванням принципу диспозитивності і змагальності, однак, така ініціатива має виходити і від суду.

На наш погляд, суд повинен мати право ініціювати забезпечення позову та визначати його вид з урахуванням специфіки конкретних спірних правовідносин, не лише в окремих випадках (наприклад, тимчасове відібрання дитини), а в цілому, звісно якщо будуть причини, що зумовлюють вжиття даних заходів і при належному обґрунтуванні власної позиції, щоб унеможливити зловживання з боку суду.

В юридичній літературі традиційно визначають такі ознаки забезпечення позову, зокрема:

1. Забезпечення позову це процесуальна дія, оскільки процедура її виконання чітко урегульована нормами цивільного процесуального законодавства України (ст.ст. 151-155 ЦПК України). Зміст таких процесуальних дій, з урахуванням положень чинного ЦПК України, слід класифікувати залежно від суб'єктів, які вчиняють відповідні дії, зокрема:

- процесуальні дії, що вчиняються особами, які є ініціаторами вжиття запобіжних заходів, включають: підготовка заяви про забезпечення позову; дотримання процедури подачі заяви про забезпечення позову.

- процесуальні дії, що вчиняються судом у межах поданої заяви про забезпечення позову: розгляд заяви про забезпечення позову; встановлення підстави для вжиття заходів забезпечення позову; у разі необхідності вимога інших документів та доказів, що підтверджують необхідність вжиття заходів забезпечення позову; вирішення питання про необхідність застави та її розмір; вид забезпечення позову та порядок її виконання; постанова ухвали про вжиття забезпечення позову; у разі необхідності та за ініціативою осіб, які беруть участь у справі, вирішується питання про зміну виду забезпечення позову або скасування заходів забезпечення.

2. Забезпечення позову може бути здійснене тільки судом, у провадженні якого знаходиться справа. Так, вирішуючи питання про забезпечення позову, суд повинен враховувати, що ця обставина може спричинити шкоду відповідачеві та іншим особам. У зв'язку з цим суд чи суддя повинні роз'яснити позивачеві, який просить забезпечити позов, наслідки можливого завдання відповідачеві збитків і за наявності для цього відповідних підстав вимагати застави [124]. Крім того, нами вже були розглянуті процесуальні дії, що має вжити суд задля забезпечення позову, як особливий суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин. Однак, бажано звернути увагу на те, що заходи забезпечення позову можуть бути застосовані лише судом, у провадженні якого знаходиться справа, тобто який розглядає і вирішує відповідний спір (ч.1 ст. 153 ЦПК України).

Відповідного узгодження на законодавчому рівні потребує і наступне питання. Так, відповідно до положень ч. 3 ст.151 ЦПК України за наявності підстав, визначених у законі, забезпечення позову допускається на будь-якій стадії розгляду справи. Вважаємо за потрібне дещо зупинитись на дослідженні даного положення Закону, оскільки на практиці маємо різні підходи до його розуміння і застосування. По - перше, що стосується суду першої інстанції цілком зрозуміло є можливість забезпечення позову, оскільки це прямо передбачено у ст. ст. 151-155 ЦПК України.

В свою чергу, на підставі п. 7 ч. 1 ст. 301 ЦПК України, протягом десяти днів з дня отримання справи суддя – доповідач, за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, вирішує питання щодо вжиття заходів забезпечення позову. Тобто, мова йде про можливість вжиття відповідних заходів під час розгляду справи у суді апеляційної інстанції. Однак, постає питання про забезпечення якого позову йде мова? Сучасна концепція цивільного процесу передбачає, що суб'єктами права на звернення до суду із позовом є позивач; третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмету спору; органи та особи, яким надано право представляти та захищати інтереси інших осіб, а також доповідач, який має право пред'явити до суду зустрічний позов. Крім того, процесуальним способом звернення до суду апеляційної інстанції є подача апеляційної скарги, форму та зміст якої регламентовано ст. 295 ЦПК України. Як відомо, об'єктом апеляції виступають ухвали або рішення суду першої інстанції. У такому випадку, законодавцю бажано було б уточнити, що мова йде про вжиття заходів щодо забезпечення позовних вимог, що ввійшли в основу рішення або ухвали суду першої інстанції, що оскаржується.

Також відмітимо, що стадія розгляду справи має місце і під час касаційного провадження (ст. 332, 333 ЦПК України), і під час перегляду судових рішень Верховним Судом України (ст. 360<sup>2</sup> ЦПК України), однак питання щодо вжиття заходів забезпечення позову не регламентовані. Така позиція законодавця не узгоджується із ч. 3 ст. 151 ЦПК України. Крім того, у Постанові Пленуму Верховного Суду України № 9 від 22.12.2006 року «Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову» зазначено, що у гл. 2 розд. V цього Кодексу не передбачено забезпечення позову на стадії касаційного провадження, у разі надходження відповідної заяви її повертають заявникові [130]. В свою чергу, питання щодо вжиття заходів забезпечення позову Верховним Судом України загалом не визначені.

Отже, на наш погляд, загальний інститут забезпечення позову повинен мати місце на будь-якій стадії розгляду справи у суді першої, апеляційної, касаційної інстанцій, а також у Верховному Суді України. Тому, законодавцю бажано було б, в першу чергу, узгодити положення чинного ЦПК щодо можливості забезпечення позову на будь-якій стадії цивільного судочинства, адже кожна з них має розгляд справи. А також, є сенс, врахувати зазначені пропозиції у ч. 3 ст. 151 ЦПК України та викласти її у такій редакції: «3. Забезпечення позову допускається на будь – якій стадії розгляду справи у суді першої, апеляційної, касаційної інстанції, а також Верховному Суді України, якщо невжиття заходів забезпечення може утруднити чи зробити неможливим виконання рішення суду».

Якщо ж заява про забезпечення позову подається в судах вищих інстанцій, то заявник повинен обґрунтувати, чому ним не подавалася відповідна заява в суді першої інстанції.

3. Забезпечення позову спрямовано на захист майнових прав та інтересів заінтересованої особи. Так, слід визначити, що ініціатором здійснення судом забезпечення позову може бути будь-яка особа, яка бере участь у справі, зокрема: сторони, треті особи та їх представники, у разі належним чином оформлених повноважень, а також органи та особи, яким надано права представляти і захищати інтереси інших осіб. Захист майнових прав шляхом вжиття заходів забезпечення позову передбачає передусім реальне виконання рішення суду. Тому, хоча й ініціатором вжиття відповідних заходів може бути будь-яка особа, яка бере участь у розгляді справи (ст. 26 ЦПК України), однак захист майнових прав спрямовано на захист прав осіб, які мають особисту юридичну зацікавленість у результатах справи та на яких буде спрямоване відповідне рішення суду. Серед осіб, які беруть участь у розгляді справи, такими є сторони та треті особи, які виступають найбільш заінтересованими учасниками цивільного процесу та мають особистий інтерес у результатах справи. Таким чином, слід зробити висновок, що забезпечення позову у загальному значенні спрямовано на

досягнення мети цивільного судочинства, а саме захист прав, свобод та законних інтересів.

4. Саме забезпечення позову зумовлює реальне виконання рішення суду. Так, однією із гарантій реального виконання рішення суду є забезпечення позову, у випадках передбачених законом. В свою чергу, окремі вчені пропонують називати цей інститут цивільного процесу інститутом забезпечення виконання судового рішення, що тісно пов'язаний із виконанням основних завдань цивільного судочинства [66, с. 81]. Ми не можемо повністю із цим погодитись. Оскільки, на наш погляд, забезпечення виконання судового рішення містить цілий комплекс процесуальних дій, що передбачені системою цивільного процесуального законодавства України і законодавством України про виконавче провадження. В свою чергу, цілком обґрунтованим, з огляду на мету інституту забезпечення позову, останній є системою процесуальних дій, що входять до інституту забезпечення виконання рішення суду. Однак, крім забезпечення позову, до інституту забезпечення виконання рішення суду бажано включити забезпечення доказів, примусові заходи, а також інститути виконавчого провадження. З огляду на зазначене, відмітимо, що інститут забезпечення виконання рішення суду є таким, що потребує окремого дослідження та формування наукової концепції, з метою удосконалення чинного законодавства у сфері виконавчого провадження.

Як нами вже зазначалось, у цивільному процесі забезпечення позову є процесуальним інститутом, що здійснюється різними способами, визначеними у законі. Вони складаються із передбачених законом процесуальних дій, що вчиняються відповідними органами, щодо позову з метою гарантії виконання майбутнього судового рішення. Корольов В.В. провів досить цікаве дослідження інституту забезпечення позову через досвід пострадянських країн. Так, автором проаналізоване процесуальне законодавство окремих пострадянських країн та зроблено наступні висновки:

- на відміну від України (ст. 151 ЦПК України) у більшості пострадянських держав, ініціювати забезпечення позову крім осіб, які беруть участь у справі, може суд;

- підставами для забезпечення позову у всіх пострадянських країнах є обґрунтоване припущення заявника, що невжиття заходів забезпечення може утруднити чи зробити неможливим виконання рішення суду;

- забезпечення позову можливо здійснювати на всіх стадіях розгляду справи;

- на відміну від більшості пострадянських країн, в Україні суд може забезпечити позов ще до подання позовної заяви;

- у всіх пострадянських країнах законодавець виділяє майже одні і ті ж види забезпечення позову [64, с. 126-127]. З огляду на зазначене, слід зробити такі висновки:

- інститут забезпечення позову є загальним інститутом цивільного процесу, що має місце у всіх пострадянських країнах, що підтверджує його важливе значення та роль при виконанні рішення суду;

- чинне законодавство України, у частині кола суб'єктів права ініціювати вжиття заходів щодо забезпечення позову потребує включення до останніх суду, як особливого суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин;

- в окремих випадках, саме невжиття відповідного виду забезпечення позову може призвести до неможливості виконання рішення суду, а так і до недосягнення мети і завдань цивільного судочинства, що визначені у ст. 1 ЦПК України;

- забезпечення позову можливе на будь-якій стадії цивільного судочинства, що нами буде обґрунтовано пізніше;

- види забезпечення позову, визначені у законі, необхідно вважати не вичерпними, оскільки специфіка спірних правовідносин зумовлює вжиття відповідного виду забезпечення позову.

Під час розгляду заяви про забезпечення позову, суд повинен пересвідчитись у тому, що між сторонами дійсно виник спір та існує реальна загроза невиконання чи утруднення виконання можливого рішення суду; з'ясувати обсяг позовних вимог, дані про особу відповідача, а також відповідність виду забезпечення позову, який просить застосувати особа, позовним вимогам. Крім того, відмітимо, що вирішуючи питання про забезпечення позову суд повинен не лише брати до уваги подані сторонами докази і інтереси позивача, а й інших осіб, права яких можуть бути порушені у зв'язку із застосування відповідних заходів забезпечення позову. Так, наприклад, накладення арешту на житлову квартиру, як один із засобів забезпечення позову, на практиці може призвести до цілої низки проблемних питань. Оскільки, в такій квартирі стає неможливим проживання інших осіб, які фактично будуть позбавлені такої можливості.

Реалізація інституту забезпечення позову здійснюється різними засобами, що включають, передбачені законом, процесуальні дії відповідних органів з метою виконання майбутнього судового рішення. Таким чином, відмітимо, що визначення виду забезпечення позову має бути обов'язком суду. Так, ч. 1 ст. 152 ЦПК України визначає основні види забезпечення позову, зокрема: накладенням арешту на майно або грошові кошти, що належать відповідачеві і знаходяться у нього або в інших осіб; заборонаю вчиняти певні дії; встановленням обов'язку вчинити певні дії; заборонаю іншим особам здійснювати платежі або передавати майно відповідачеві чи виконувати щодо нього інші зобов'язання; зупиненням продажу арештованого майна, якщо подано позов про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту; зупиненням стягнення на підставі виконавчого документа, який оскаржується боржником у судовому порядку; передачею речі, яка є предметом спору, на зберігання іншим особам [191].

Однак, не всі, передбачені законом, види забезпечення позову можуть мати місце у страхових спорах. Страхові спори, як нами вже відмічалось, носять майновий характер, тобто спрямовані на захист майнових прав та

законних інтересів особи. У зв'язку із цим, зазначимо, що у юридичній літературі виділяють майнові та немайнові заходи забезпечення позову [167, с. 316, 317]. Таким чином, до майнових заходів забезпечення позову, що можуть мати місце під час розгляду та вирішення страхових спорів, або ще до подачі позову щодо захисту страхових прав та законних інтересів необхідно віднести: накладення арешту на майно або грошові кошти, що належать відповідачеві і знаходяться у нього або в інших осіб; заборонаю іншим особам здійснювати платежі або передавати майно відповідачеві чи виконувати щодо нього інші зобов'язання; зупиненням продажу арештованого майна, якщо подано позов про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту; зупиненням стягнення на підставі виконавчого документа, який оскаржується боржником у судовому порядку; передачею речі, яка є предметом спору, на зберігання іншим особам. Вважаємо зупинитись на аналізі кожного з видів забезпечення позову з метою визначення специфічних ознак даного загального інституту цивільного процесу з урахуванням ознак страхових спірних правовідносин.

Найбільш розповсюдженим заходом забезпечення позову є:

А) накладення арешту на майно або грошові кошти, що належать відповідачеві і знаходяться у нього або в інших осіб. Відмітимо, що розглядаючи заяву про вжиття даного заходу забезпечення позову, суд має з урахуванням доказів, наданих позивачем на підтвердження своїх вимог, пересвідчитися, зокрема, в тому, що між сторонами дійсно виник спір та існує реальна загроза невиконання чи утруднення виконання можливого рішення суду про задоволення позову; з'ясувати обсяг позовних вимог, дані про особу відповідача, а також відповідність виду забезпечення позову, який просить застосувати особа, котра звернулася з такою заявою, позовним вимогам; суд має брати до уваги інтереси не тільки позивача, а й інших осіб, права яких можуть бути порушені у зв'язку із застосуванням відповідних заходів. Крім того, зазначимо, що вжиті заходи забезпечення позову не повинні перешкоджати господарській діяльності юридичної особи або

фізичної особи, яка здійснює таку діяльність і зареєстрована відповідно до закону як підприємець.

Б) Заборона іншим особам здійснювати платежі або передавати майно відповідачеві чи виконувати щодо нього інші зобов'язання є наступним заходом забезпечення позову, що має широкий прояв на практиці при розгляді і вирішенні страхових спорів. Так, даний вид забезпечення позову має місце тоді, коли мова йде про відшкодування шкоди. Наприклад, заборона банку здійснювати платежі з рахунку відповідача, передавати йому кошти з його рахунку чи виконувати щодо нього інші зобов'язання. Тобто суд може зобов'язати банк акумулювати на рахунку боржника певну відповідну позову суму або його частину, щоб застерегти можливі спроби зловживання своїми правами.

В) Зупинення продажу арештованого майна, якщо подано позов про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту;

Г) Зупинення стягнення на підставі виконавчого документа, який оскаржується боржником у судовому порядку;

Д) Передачу речі, яка є предметом спору, на зберігання іншим особам як спосіб забезпечення позову, традиційно називають судовий секвестр. Основними ознаками останнього є:

- передумовою виникнення відносин за зберігання при судовому секвестрі є подання позовної заяви та заяви про забезпечення позову до суду;
- річ обов'язково повинна бути предметом спору;
- особою, яка призначає зберігача і суд, або особи між якими є спір;
- зберігачем не може бути ні позивач, ні відповідач [65, с. 188, 189].

На підставі зазначених ознак, положень чинного законодавства України у сфері забезпечення позову більшість учених поняття секвестру розуміють наступним чином:

- це обмеження, що накладається органами держави, на користування відповідним майном;

- це збереження грошової суми, цінних паперів, інших цінностей, що є предметом суперечки між сторонами, у третьої сторони до винесення рішення суду про присудження предмета суперечки;

- закінчення терміну, встановленого для подання позову; накладення арешту на спірне майно;

- укладення мирової угоди щодо спірного майна [47, с. 758,759].

Підсумовуючи, слід зазначити, що інститут забезпечення позову спрямований не лише на виконання рішення суду, а й на задоволення позову. При чому, доцільність вчинення відповідних заходів забезпечення не залежить від класифікації позовів. Так, серед науковців процесуалістів триває дискусія щодо можливості забезпечення тільки конкретних видів позову. Одні вважають, що забезпеченню підлягають усі види позовів [135, с. 167], інші вчені виділяють лише окремі види [184, с. 265]. Разом з тим, ми вважаємо, що забезпечення позову як загальний інститут цивільного процесуального права має місце тоді, коли невжиття відповідних заходів може утруднити чи зробити неможливим виконання рішення суду, що фактично спрямовано на задоволення позову.

Представляється також раціональним використовувати страхування і в межах цивільного процесу для забезпечення виконання визначених зобов'язань, оскільки не всі позивачі здатні внести встановлену судом суму застави для запобігання зловживанню забезпеченням позову, яка вноситься на депозитний рахунок суду (ст. 153 ЦПК), що має розширити правові гарантії позивачів на відновлення їх прав в повному обсязі. У зв'язку з цим запропоновано ст. 153 ЦПК доповнити ч. 4, яку викласти у такій редакції:

«4. Суд, допускаючи забезпечення позову, може вимагати від позивача забезпечити його вимогу заставою, яка вноситься на депозитний рахунок суду, або шляхом страхування на випадок невиконання рішення суду. Розмір застави і страхової суми за вказаним договором страхування визначається судом з урахуванням обставин справи і має бути достатнім для того, щоб

запобігти зловживанню забезпеченням позову, але не повинен бути більшим за розмір ціни позову».

## **Висновки до Розділу I**

1. З частиною положення ст. 1 Закону «Про страхування» важко однозначно погодитися, оскільки в ньому допускається альтернатива в регулюванні підстав виникнення страхових відносин «договір страхування або чинне законодавство», однак, на наш погляд, в наявності мають бути дві підстави і відповідний договір, і вимоги законодавства. Тому пропонується в ст. 1 Закону України «Про страхування» в частині фрази «визначених договором страхування або чинним законодавством,» сполучник «або» замінити на «та».

2. Договори страхування завжди укладаються з метою уникнення фінансових втрат пов'язаних із можливістю появи тих чи інших подій, в результаті яких особа буде змушена понести негативні для себе майнові наслідки. Отже, поява нових або трансформація існуючих сфер життя суспільства неминуче збільшує кількість різного роду загроз, в тому числі і майнового характеру, а отже й підвищує заінтересованість осіб у запобіганні власних втрат, що в свою чергу формує попит на страховому ринку та породжує появу нових різновидів відносин, що мають бути чітко врегульовані нормами права.

3. На підставі проведеного дослідження, нами встановлено, що суспільні відносини, що врегульовані нормами страхового законодавства України є специфічним видом правовідносин та виникають в контексті захисту майнових інтересів фізичних, юридичних осіб та держави. Відмітимо, що механізм страхування взагалі є вагомою категорією суспільного життя будь-якої сучасної держави, в тому числі і України, а тому важливим питанням є трансформація існуючих підходів до проблем страхування та розробка нових теоретичних моделей страхового права, як самостійної галузі у системі права України.

4. Специфічна структура страхових правовідносин включає страховий інтерес, що входить до предмету договору страхування і носить майновий характер. В свою чергу, майнові інтереси суб'єктів доволі часто стають предметом спорів, вирішення яких в позасудовому порядку не в поодиноких випадках є нездійсненим в силу як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників, тоді як право на звернення до суду – конституційне та абсолютне право кожного суб'єкта правовідносин все частіше стає єдиним засобом захисту своїх майнових прав, тому саме судовий механізм вирішення майнових спорів залишається найбільш актуальним. Так, стрімкий розвиток страхового ринку України зумовлює необхідність здійснення детального аналізу не тільки страхових правовідносин, що врегульовані нормами матеріального права, але особливу увагу слід приділити саме питанням судового вирішення страхових спорів, чисельність яких невпинно зростає.

5. Визначено, що об'єкт страхових правовідносин складається не тільки зі страхових інтересів страхувальника, а й з інтересів страховика, що у сукупності й можуть призвести до укладання страхового договору і в наступному стати об'єктом розгляду в суді.

6. Встановлено на підставі ґрунтовного аналізу сучасної судової практики в справах, що виникають із страхових правовідносин, і теоретичних доробок вчених, що складність сприйняття і належної кваліфікації видів і підвидів страхових відносин судами зумовлена непослідовністю в їх регламентації та не завжди виправданими встановленими у законодавстві правовими наслідками недотримання вимог законодавства, а це нівелює переваги страхування і не відповідає постійному розвитку сфери страхових послуг. Тому судову практику з розгляду справ, що зумовлені страховими правовідносинами, визнано основним джерелом для наступного законодавчого і адміністративно-правового регулювання страхових відносин, включаючи, відмежування умов цивільно-правового страхування від обов'язкового державного страхування, що впливає на суть цих відносин і компетенцію судів по їх розгляду.

7. Встановлено, що місце галузі страхового права серед інших галузей залишається поки що не з'ясованим, втім сфера суспільних відносин, що відображається передусім у приватноправових інтересах учасників дає змогу стверджувати про їх цивільно-правову спрямованість та характер, тоді як відповідно до ч. 1 ст.15 ЦПК України у порядку цивільного судочинства розглядаються спори, що виникають в тому числі і із цивільних правовідносин, а тому страхові спори мають розглядатись судами в порядку цивільного судочинства. В свою чергу, порядок розгляду та вирішення справ в порядку цивільного судочинства у випадку, коли правовідносини мають характер спірних, слід асоціювати з позовним провадженням як найбільш універсальним. Існуюча на сьогоднішній день позовна форма захисту майнових прав учасників страхового ринку є найбільш вдалою формою реалізації конституційного права на судовий захист, оскільки саме позов, як засіб захисту порушеного або оспорюваного права визначає основи і конструкцію цивільного процесу та дозволяє використовувати всі надбання та інструменти позовного провадження, що найбільш точно відповідають природі спірних правовідносин в контексті їх вирішення, разом з тим, специфіка страхових спорів має бути обов'язково врахована при вирішенні судових справ, особливо в контексті повноти розгляду. Отже, з урахуванням наявності майнового інтересу, страхові спори дійсно доцільно розглядати та вирішувати саме у позовному провадженні в порядку цивільного судочинства.

8. Визначено, що основним процесуальним засобом захисту страхових прав особи є позов виражений в позовній заяві, що є підставою відкриття позовного провадження, а це передбачає механізм захисту прав з усіма притаманними йому ознаками та функціями. Елементи позову визначають зміст судової діяльності та індивідуалізують позови, а тому мають важливе значення для всіх учасників справи: для позивача – це необхідна умова ініціалізації самого судового процесу та окреслення спірних питань у відповідному форматі; для відповідача – це організація захисту проти

пред'явленого позову; для суду - це вирішення, перш за все, процедурних питань, пов'язаних із прийняттям позову, відкриттям провадження у справі та, врешті, її вирішенням.

9. Обгрунтовано, позови, що виникають із страхових правовідносин мають внутрішню будову та складаються з чотирьох елементів: предмета, підстави, змісту та суб'єктів. Так, предметом позову слід вважати визначену позивачем вимогу до суду, в якій зазначені правові заходи, що мають бути ним вжиті і привести до припинення правопорушення, відновлення страхових прав та відшкодування шкоди з боку відповідача. Підставою ж позову є обставини, які обгрунтовують право позивача на вимогу та її розмір. Змістом позову слід вважати конкретні вимоги позивача до відповідача, що включають матеріальну складову та виникають із страхових правовідносин. Без визначення елементів позову він стає неконкретним, отже даний позов не може бути прийнятий судом до розгляду.

10. Доведено, позов має бути відображений в позовній заяві і конкретизований з урахуванням специфіки справ у сфері страхування, а це і особливості формування ціни позову і суб'єктний склад, зміст позовних вимог, підстави звернення до суду і враховуючи той факт, що вимоги щодо змісту позовної заяви являють собою загальні вимоги, особливу увагу слід приділити питанням необхідності зазначення додаткової інформації у позовах, що виникають із страхових правовідносин, що і формують саму структуру позову – його елементи.

11. Позов у страхових правовідносинах являє собою складне процесуально-правове явище, до якого увійшли як традиційні критерії (процесуальна мета та спосіб захисту права), елементний склад (предмет, підстава та змісту), так і ряд особливостей, притаманних саме позовам, що виникають із страхових правовідносин, простежити які можливо здійснивши класифікацію таких позовів.

12. Встановлено, що значна частина страхових спорів і, відповідно, позовів пов'язана з безадресністю і неконкретністю обов'язку щодо

страхування. Базуючись на принципі свободи договору вважається необхідним все ж таки в законодавстві конкретизувати обов'язок страхування за однією із сторін договору, але не в імперативній нормі, а на основі логіки і можливості наступної персоніфікації страхувальника в договорі самими сторонам і спонукати сторони до цього визнанням договору неукладеним без персоніфікації суб'єкта страхувальника, тобто слід позначати умови страхування як істотні з наслідками у відповідності до вимог ст. 638 ЦК.

13. Основу класифікації позовів може становити широкий спектр ознак та умов, втім найбільш важливою і показовою є класифікація, що здійснюється на основі диференціації ознак позову, в якій класично виділяють матеріально-правові та процесуально-правові ознаки. Ознаками матеріально-правового характеру виступають спірні матеріальні відносин: цивільні, житлові, земельні, сімейні, трудові та інші правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства. В рамках нашого дослідження варто окремо зупинитись на так званих «інших правовідносинах», які не знаходять прямого відображення в окресленій ст. 15 ЦПК України, цивільною юрисдикцією, оскільки саме страхові правовідносини є частиною тих самих «інших» правовідносин. Така ситуація звичайно потребує вирішення та внесення відповідних коректив до цивільного процесуального законодавства, що дасть новий поштовх до розвитку науки цивільного процесуального права в даній тематиці та дозволить нарешті повною мірою окреслити коло питань страхових спорів, що вирішуються в порядку цивільного судочинства і відмежувати спори, які мають розглядатися за правилами господарського, адміністративного або кримінального судочинства.

14. Виокремлення матеріально-правових ознак вирішує ряд значущих питань як теорії, так і практики, з'ясувавши їх ми отримуємо цілісне уявлення про позов в частині підсудності й підвідомчості, суб'єктного складу, майнової чи немайнової природи позову тощо. Процесуально-правові

ознаки дають можливість визначити предмет доказування, окреслити коло доказів, сформулювати коректно прохальну частину позову, віднести позов до певної групи, що допоможе всім суб'єктам спірних правовідносин правильно розуміти законодавчі вимоги та процесуальні аспекти вирішення справи в порядку цивільного судочинства.

15. Здійснення судового захисту прав осіб, хоча і гарантоване на найвищому законодавчому рівні і по суті є абсолютним, втім його ефективність в повній мірі залежить від коректності процесуальних норм, тому окремим інститутам цивільного процесуального права завжди слід приділяти особливу увагу. Так, право на позов, його елементи та класифікація – все це має величезне значення лише у тому випадку, коли підкріплене іншими, не менш важливими аспектами перебігу розгляду справи, до яких перш за все варто віднести інститут забезпечення позову, як захід гарантування виконання рішення суду, тобто реальне відновлення порушених або оспорюваних прав, свобод і законних інтересів суб'єктів правовідносин.

16. Обґрунтовано, що механізм забезпечення позову - це виключно процесуальний захід, що застосовується судом в провадженні якого знаходиться справа з метою охорони матеріально-правових інтересів позивача від можливих дій відповідача, що можуть ускладнити або зробити неможливим виконання рішення суду. Разом з тим, забезпечення позову, крім того що являє собою гарантію захисту суб'єктивних матеріально-правових інтересів учасника процесу, відіграє іншу, що не відноситься до конкретної справи, втім є не менш значущою для судової практики в цілому функцією, адже розуміння того, що рішення суду може бути виконано – це важливий крок у здобутті суспільної довіри до судової влади.

17. Законодавством визначено, що ініціатором забезпечення позову можуть бути особи, які беруть участь у справі, зокрема: сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб, органи та особи, яким надано права представляти і захищати інтереси інших осіб. Однак, у ст. 151 ЦПК не

враховується принцип диспозитивності, згідно якого лише правомочна особа здатна ініціювати діяльність суду по вирішенню процесуальних питань, які входять до її компетенції, тому автором пропонується внести зміни до цієї норми і конкретизувати положення, що правом ініціювати провадження по забезпеченню позову наділені особи, які пред'явили позов до суду та їх представники.

18. Встановлено, що деякі законодавчі положення стосовно забезпечення позову варто переглянути та уточнити, що дозволить оптимізувати судовий процес та усунути наявні складнощі, серед яких основними є:

1. Забезпечення позову з урахуванням стадій цивільного судочинства;
2. Визначення обставин, причин та підстав у зв'язку з якими потрібно забезпечити позов;
3. Визначення виду забезпечення позову, що має бути застосований.

Всі перелічені питання має вирішити та особа, яка є ініціатором вжиття заходів щодо забезпечення позову, що в свою чергу стає гарантом досягнення цілей правосуддя, а також мети цивільного судочинства, що зумовлює необхідність забезпечення реального виконання рішення суду.

19. Виявлено, що дедалі зростаюча чисельність страхових спорів є наслідком відсутності чіткого нормативного закріплення порядку дій обох сторін при настанні страхового випадку та подальшого врегулювання ситуації, а отже дають можливість страховикам з формальних причин відмовляти у виплаті відшкодування, а страхувальникам на формальних підставах визнавати обов'язок виплати відшкодування в суді. Окреслений механізм забезпечення позову та мета, яку він переслідує, набуває специфічного змісту саме у страхових справах, оскільки предметом спору в переважній більшості випадків є визнання обов'язку страховика виплатити відшкодування, а з урахуванням значної вартості майна - ціна позову як правило є високою. Разом з тим, варто вказати що процедура забезпечення позову фактично не застосовується, адже в ролі відповідача, як правило,

виступає страхова компанія, що має відповідний статус, ліцензію та гарантії діяльності, а тому уявити навмисні дії по унеможливленню виконання рішення суду вкрай важко. Однак, існуючі кризові явища в економіці також негативно вплинули і на ринок страхування, що призводить до збільшення неплатоспроможних страховиків, а отже ризик неможливості виконання рішення суду або перспективи наявності суттєвих ускладнень через відсутність обмежень, що могли б бути застосовані в порядку забезпечення позову є вельми високими. Таким чином, якщо на момент подання позовної заяви або під час розгляду справи в наявності є підстави вважати, що фінансове становище відповідача є незадовільним, а отже може негативно вплинути на можливість виконання рішення суду у випадку задоволення позову, варто визнати доцільним забезпечення позову шляхом накладання арешту на визначену в позові суму коштів в банку в якості гарантії виконання рішення суду.

20. Доведено, що раціонально використовувати страхування і в межах цивільного процесу для забезпечення виконання визначених зобов'язань, оскільки не всі позивачі здатні внести встановлену судом суму застави для запобігання зловживанню забезпеченням позову, яка вноситься на депозитний рахунок суду (ст. 153 ЦПК), що має розширити правові гарантії позивачів на відновлення їх прав в повному обсязі. У зв'язку з цим запропоновано ст. 153 ЦПК доповнити ч. 4, яку викласти у такій редакції:

«4. Суд, допускаючи забезпечення позову, може вимагати від позивача забезпечити його вимогу заставою, яка вноситься на депозитний рахунок суду, або шляхом страхування на випадок невиконання рішення суду. Розмір застави і страхової суми за вказаним договором страхування визначається судом з урахуванням обставин справи і має бути достатнім для того, щоб запобігти зловживанню забезпеченням позову, але не повинен бути більшим за розмір ціни позову».

## **РОЗДІЛ II. СПОСОБИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПОЗОВ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ ІЗ СТРАХОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ**

### **2.1. Правова природа права особи на звернення до суду із позовом у цивільних справах, що виникають із страхових правовідносин**

Сьогодні в Україні сформований правовий фундамент функціонування страхового ринку, а страхові правовідносини, що регламентовані чинним законодавством України, також закріплюються в різноманітних правилах і умовах страхування, що складають внутрішню документацію різних страхових компаній. Досвід створення ринкових інструментів у галузі страхування і практика їх застосування визначають шляхи подальшого розвитку системи регулювання страхових відносин та захисту прав особи. Так, право особи на захист є конституційним суб'єктивним правом кожної особи, що гарантоване ст. 55 Конституцією України, а також положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. В свою чергу, у разі порушення цивільних прав конкретної особи, а права у сфері страхування є цивільними, їх захист здійснюється в порядку, визначеному законом. Таким чином, мова йде про правовий захист, розуміння якого є дещо дискусійним у сучасній теорії права. Так, правовий захист - це система юридичних норм, які спрямовані на запобігання правопорушенням та ліквідацію їх наслідків, вважають одні вчені [82, с. 192]. Але дане положення значною мірою суперечить сучасним суспільним відносинам, оскільки самі собою норми не діють, а їх застосовують уповноважені державою особи. Однак, і в іноземних джерелах звертається увага на деякі проблемні питання цивільного процесу [215; 220; 219; 231].

Інші ж вчені правовий захист розуміють як державно-примусову діяльність, спрямовану на поновлення порушеного права, забезпечення виконання юридичного обов'язку [6, с. 180]. Однак, тут загалом не згадується правова основа діяльності щодо відновлення прав.

На наш погляд, в першу чергу слід зазначити, що наявність правового захисту - це можливість відстояти свої права та охоронювані законом інтереси. Безперечно, громадянське суспільство та правова держава висувають саме правовий захист на перший план як основу правової діяльності, тобто захист має здійснюватися у відповідності до вимог законодавства та на підставі і в межах наданих законом повноважень. По-друге, є сенс чітко розуміти, що саме правовий захист включає професіоналізм та сучасні принципи суспільства і держави. Крім того, Конституція України і ЦК передбачають спеціальні процедури здійснення правового захисту, зокрема:

- самозахист власних прав в межах, встановлених законодавством;
- судовий захист прав і свобод;
- право на оскарження рішень та дій органів державної влади і місцевого самоврядування, громадських організацій і посадових осіб;
- право звернення до міжнародних установ (Європейський Суд) щодо захисту прав та свобод людини і громадянина;
- право на отримання кваліфікованої юридичної допомоги тощо.

При цьому, самозахист не є обов'язковим елементом правового захисту, оскільки особі надано право обирати способи захисту власних прав.

Залежно від характеру порушеного права захист може бути здійснений у порядку конституційного, цивільного, кримінального, адміністративного і господарського судочинства. Не виключенням виступає і процедура захисту прав у сфері страхування. Стаття 55 Закону України від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» встановлює, що спори щодо визначення класу професійного ризику виробництва, а також щодо розміру шкоди та прав на її відшкодування, накладення штрафів та з інших питань вирішуються в судовому порядку [122]. Так, наприклад, у порядку адміністративного судочинства розглядаються та вирішуються спори за

участю Фонду соціального страхування від нещасних випадків та його робочих органів. Це зумовлено різними аспектами, зокрема: останній наділений контролюючими функціями; має право на видання обов'язкових для страхувальників нормативно-правових актів; віднесення страхувальника до класу професійного ризику виробництва з урахуванням виду його економічної діяльності; проведення перевірок дотримання підприємствами, установами і організаціями незалежно від форми власності, виду економічної діяльності та господарювання порядку використання страхових коштів, перерахованих Фондом тощо.

Також варто відзначити, що адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність [56]. В свою чергу, сутністю адміністративного провадження (адміністративно-юрисдикційного та адміністративно-регулятивного) є наявність спору про право. Однак, специфікою адміністративного судочинства слід вважати його завдання, зокрема, відновлення порушених прав та застосування заходів адміністративного впливу. Таким чином, спірні правовідносини, що виникають, наприклад, з приводу реєстраційно-дозвільних питань (отримання дозволів на право здійснення страхової діяльності, а також реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності) врегульовуються у порядку судового адміністративного процесу, що являє собою порядок вирішення справ адміністративної юрисдикції адміністративними судами [4, с. 22].

В свою чергу, відповідно до ч. 1 ст. 1 Господарського процесуального кодексу України, підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності (далі - підприємства та організації), мають право звертатися до господарського суду згідно з

встановленою підвідомчістю господарських справ за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів, а також для вжиття передбачених цим Кодексом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням [29].

Разом з тим, специфіка страхових правовідносин зумовлює непоодинокі випадки щодо вирішення питань підвідомчості страхових спорів. Так, наприклад, у справі за позовом Приватного акціонерного товариства «Просто-страхування» до Приватного акціонерного товариства «Народна фінансово-страхова компанія «Добробут» про відшкодування шкоди в порядку регресу, Дніпровським районним судом м. Києва було постановлено ухвалу про закриття провадження по зазначеній цивільній справі [142]. Слід зазначити, що постановлена судом ухвала є цілком правомірною, оскільки характер спірних страхових правовідносин, а також суб'єктний склад сторони процесу (юридичними особи), такий спір є господарсько-правовим і розгляд спору передбачено в порядку господарського судочинства. Також у порядку господарського судочинства здійснюється і захист права страховика за договором страхування на подання до суду регресного позову про стягнення з винної особи коштів, виплачених страховиком як страхове відшкодування.

Загалом, сьогодні ми маємо можливість спостерігати розвиток концепції страхових відносин у сфері господарювання. Окремі вчені, цілком обґрунтовано зазначають про притаманність рис господарських правовідносин страховим правовідносинам у сфері господарювання, зокрема:

1. сфера здійснення – економіка держави (страховий / перестраховий ринок України);
2. особливий (обмежений) суб'єктний склад, зокрема страхові компанії, товариства взаємного страхування, страхові агенти, об'єднання страховиків та ін.
3. наявність організаційно-господарських зобов'язань, а також поєднання організаційних і майнових елементів [104, с. 96].

Таким чином, особливий зміст страхових правовідносин у сфері господарювання зумовлює специфічну процедуру захисту прав у порядку господарського судочинства. В свою чергу, предметом господарського спору, як правило, є справи, пов'язані з економічною діяльністю, спори між юридичними особами, фізичними особами – підприємцями. Таким чином, у порядку господарського судочинства здійснюється захист прав, що виникають із страхових правовідносин у сфері господарювання, зокрема: відносини, що виникають між суб'єктами страхової діяльності у процесі безпосереднього надання страхових послуг; відносини, що виникають між суб'єктами страхової діяльності та органом державного нагляду за страховою діяльністю, щодо реєстрації суб'єктів страхової діяльності в якості фінансових установ, страхових посередників, в якості суб'єктів, що здійснюють виключний вид діяльності; відносини у сфері здійснення контролю за дотриманням вимог страхового законодавства України.

На жаль, слід відмітити, що сучасному суспільству відомі непоодинокі випадки шахрайства у сфері страхування. Страхова статистика зараз в Україні не ведеться, проте за різними даними збиток страхових компаній від дій шахраїв складає 10-15%, а в деяких компаніях до 25% від загальної суми страхового відшкодування. Так, шахрайство з боку страхових компаній або страхових посередників, а також шахрайство з боку страхувальників, застрахованих осіб та вигодонабувачів – з іншого, дають підстави стверджувати про наявність шахрайства в особистому страхуванні та страхуванні життя. Зазначимо, що такі злочини є тяжкими злочинами проти особи, а також створюють велику небезпеку та загрозу розвитку суспільства в цілому та розвитку страхових правовідносин, зокрема. Наприклад, імітація страхового випадку та отримання страхового забезпечення за підробленими довідками. У такому випадку мова йде не лише про шахрайство, а й зловживання посадовими повноваженнями, підробку документів, хабарництво і службову підробку. Таким чином, захист прав, що стосуються сфери страхування можливий і у кримінальному судочинстві, адже мова йде

про наявність складу злочину та необхідність вжиття дій щодо його попередження.

Страхове шахрайство можна визначити як протиправну поведінку суб'єктів договору страхування внаслідок чого суб'єкти договору страхування отримують можливість незаконно і безоплатно обертати капітал на свою користь. З одного боку, воно спрямоване на здобуття страхувальником страхового відшкодування шляхом обману або зловживанням довірою, або внесенням меншої ніж необхідно, при нормальній оцінці ризиків, страхової премії, а також приховування важливої інформації при висновку або в період дії договору страхування.

З іншого боку, це відмова страховика від сплати страхового відшкодування без належних, зазначених в законодавстві, правилах страхування причин [196, с.18]. В свою чергу, основні мотиви здійснення страхового шахрайства були сформульовані Пластун В.Л., зокрема:

- бажання скористатися випадком для здобуття максимуму компенсації;
- бажання повернути гроші, витрачені на страхові внески;
- жалість до самого себе, коли здобуття відшкодування, є своєрідною формою моральної компенсації за життєві невдачі;
- користь, коли здобуття відшкодування є єдиним джерелом заробітку;
- можливість не здійснювати страхових виплат і перекласти відповідальність на страхувальника;
- повне або часткове привласнення страхових внесків страхувальників з метою додаткової наживи (з боку працівників страхових компаній) [109, с. 481].

З точки зору світової практики здійснення страхової діяльності вже створена ціла система превентивних заходів щодо попередження випадків шахрайства, зокрема: уважність при укладенні договору страхування із сумнівною наявністю страхового інтересу; відповідні обмеження по страховій сумі у договорах особистого страхування; уважне ставлення до медичних документів і ретельна їх перевірка; тісна взаємодія страхових

компаній із працівниками органів внутрішніх справ з метою попередження здійснення шахрайства або інших злочинів у сфері страхування.

Разом з тим, зазначимо, що ефективна боротьба зі страховою злочинністю зумовить можливість уникати випадки страхового шахрайства. Однак, розпочати таку діяльність необхідно із визначення поняття «страхове шахрайство», що сьогодні відсутнє у вітчизняному законодавстві. На наш погляд, це зумовить створення потужної системи засобів боротьби із страховим шахрайством, а також його попередженням. Адже сьогодні ми маємо можливість будь-які протиправні дії у сфері страхування кваліфікувати як шахрайство, однак це не зовсім правильно. Тому з метою посилення способів захисту страхових прав, вважаємо на необхідне на законодавчому рівні визначити поняття «страхове шахрайство», а також визначити та сформувати систему джерел страхового шахрайства, підстави його виникнення, а також провести цілу низку системних досліджень злочинів у сфері страхування та сформувати засоби їх попередження.

Зокрема, автором пропонується визнати права страхових компаній на обмін інформацією про страхові історії окремих страхувальників, які підозрюються у неналежній поведінці (зловживання правами окремими страхувальниками, випадки вчинення злочинів з метою отримання значної страхової виплати) без передання такої інформації третім особам, за винятком випадків спільного пред'явлення матеріалів слідчим органам або суду. Це важливо, оскільки страхові компанії не можуть аналізувати рішення судів і не мають доступу до інформації про суб'єктів судових процесів, які в подібних страхових відносинах використовують подібні схеми зловживання правами страхувальників. Безумовно, неможливо у межах нашого дослідження виявити і застерегти всі можливі схеми зловживання правами, однак слід визнати актуальність цієї проблематики, потребує системної роботи у майбутньому.

Так, процес розбудови правової держави, що має місце на території України, безумовно екстраполюється на всі напрями її діяльності. В свою

чергу, однією із основних ознак правової держави виступає розроблена система захисту прав і свобод людини і громадянина. Ми погоджуємось із позицією, що захист прав громадян виступає комплексною багатоплановою інтегративною ознакою та функцією сучасної держави, водночас характеризуючи її крізь призму конструкцій демократичної, правової та соціальної держави, природного права й громадянського суспільства [152, с. 120], автор вважає необхідним ширше сприймати можливості страхування.

Загалом, під способами захисту суб'єктивних цивільних прав розуміються закріплені законом матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких проводиться відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав і вплив на правопорушника [2, с. 23]. Аналіз положень ЦК України, дозволяє зробити висновок, що сьогодні ми маємо різні способи захисту прав залежно від суб'єкта, який здійснює такий захист. Так, слід виділити такі види захисту:

- захист цивільних прав та інтересів судом (ст. 16 ЦК України);

- захист цивільних прав та інтересів Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування (ст. 17 ЦК України);

- захист цивільних прав нотаріусом (ст. 18 ЦК України);

- самозахист цивільних права (ст. 19 ЦК України).

Залежно від органу (особи), до якого звертається особа з метою захисту цивільних прав, необхідно виділити такі види захисту:

- судовий захист (суди загальної юрисдикції та конституційної юрисдикції);

- захист, що здійснюється іншими юрисдикційними органами та особами (комісією по трудових спорах, органами реєстрації актів цивільного стану, нотаріатом, органами державної влади і місцевого самоврядування, профспілками, прокуратурою, Уповноваженим верховною радою України з прав людини тощо);

- самозахист цивільних прав.

У той же час автор вважає, що доволі часто не потрібно доводити ситуацію в матеріальних правовідносинах до того, щоб потребувався захист прав, оскільки доцільно надійно охороняти власні права і для цього доцільно серед способів забезпечення виконання зобов'язань (ст. 546 ЦК) виділити місце страхуванню. Так, неустойка, штраф, пеня, порука, застава, самозахист прав не призводитимуть до зникнення напруження у матеріальних відносинах, оскільки зобов'язання не зникатимуть. У той же час, страхова компанія може брати ризики невиконання зобов'язання не тільки за конкретного боржника, а й страхувати ризики за угодою, хто б не виявився боржником в угоді, що відрізняє послуги страхових компаній від звичного сприйняття поруки. Отже, згадування страхових компаній серед інших поручителів в ст. 560 ЦК звужує комплекс послуг, які страхові компанії здатні надавати.

З урахуванням об'єкту та предмету нашого дослідження, слід зазначити, що основною метою і завданням цивільного судочинства є захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб та інтересів держави. Реалізація зазначеної мети відбувається через розгляд та вирішення цивільних справ, тобто мова йде про цивільне судочинство.

Судовий захист цивільних прав та інтересів є юрисдикційною формою захисту порушених або оспорюваних суб'єктивних прав та інтересів. Суть такої форми захисту полягає в тому, що особа, яка вважає, що її права й законні інтереси порушені неправомірними діями інших осіб чи органів, звертається за захистом до суду як державного органу, уповноваженого вирішувати спори з метою відновлення порушеного права й припинення правопорушення. Право на судовий захист не підлягає обмеженню у період воєнного або надзвичайного стану, відповідно до ст. 64 Конституції України.

Отже, звернення особи до суду і відкриття провадження в справі означає, що суд має вирішити проблемні питання у правовідносинах і

застосувати згідно ЦК України передбачені способи захисту цивільних прав особи: визнання права; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі; зміна правовідношення; припинення правовідношення; відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб. Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом, навіть у тих випадках, коли такий спосіб не передбачений законом [185]. Це цивільно-правові способи захисту прав та інтересів, за допомогою яких відновлюється майновий стан, усуваються перешкоди щодо здійснення права або невизначеність правового стану та фактів або ліквідуються правопорушення.

Сьогодні судовий захист займає центральне місце серед усіх форм захисту прав і виступає головним, провідним способом поновлення порушених, невизнаних чи оспорюваних прав особи. Зазначимо, що судовий захист має свої особливості, що визначають його правову природу, зокрема:

- здійснення правосуддя характеризується особливим суб'єктом державного впливу;

- судовий захист здійснюється лише судом у передбаченій законом процесуальній формі;

- право на судовий захист є конституційним правом, що гарантується кожній особі. На підставі зазначеного, слід зробити висновок, що саме судовий захист це здійснення правоохоронної функції держави щодо захисту прав і свобод особи, шляхом державного механізму функціонування судової влади і поновлення порушеного права, створення умов для його реалізації, усунення незаконних обов'язків і спірності правовідносин в цілому [9].

Основні елементи права на судовий захист, що закріплені у ст. 6 Конвенції, включають право на:

- розгляд справи;
- справедливість судового розгляду;
- публічність розгляду справи та проголошення рішення;
- розумний строк розгляду справи;
- розгляд справи судом, встановленим законом;
- незалежність і безсторонність суду.

Так, з метою забезпечення справедливого, правильного і неупередженого розгляду справ на території України діє ціла інстанційна система судів. Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до підсудності якого вона віднесена цивільним процесуальним законодавством. В свою чергу, страхування як система захисту майнових інтересів громадян, організацій і держави є необхідним елементом соціально-економічної системи суспільства. Страхування надає гарантії відновлення порушених майнових інтересів, у разі непередбачених природних, техногенних та інших явищ, надає позитивний вплив зміцнення фінансів держави. Воно як звільняє бюджет від витрат, дозволяє отримати відшкодування збитків в разі настання страхових випадків, а також є одним з стабільних джерел довгострокових інвестицій. Це визначає стратегічну позицію страхування у країнах з розвинутою ринковою економікою. Крім того, цілком логічним і цікавим, з правової точки зору, є дослідження такого явища як страхування і різних аспектів. Так, з урахуванням природного інтересу суспільства, страхування виникло як засіб збереження матеріального благополуччя під час настання випадкових, небажаних випадків. В свою чергу, з економічної точки зору, це необхідність акумулювання фінансових засобів з метою погашення збитків. Соціальний аспект страхування є відповідною формою участі держави, роботодавців і громадян у справі захисту інтересів громадян і створення умов соціальної і політичної стабільності [168]. На наш погляд, сутність страхування полягає і

в тому, що чисельна кількість страхових компаній акумулюють на території України значні кошти, від ефективності обороту яких безпосередньо залежить формування національної економіки. Оцінка ефективності фінансових рішень страхової компанії зумовлює збільшення резервів й, відповідно, фінансових можливостей і розвитку страхового ринку України. Що, в свою чергу, безумовно впливає на загальний рівень формування ринкової економіки України і пошуків прогресивних механізмів мобілізації фінансів нашої держави.

Отже цікавим виступає той факт, що страхування за своєю природою визначають як спосіб захисту прав. Так, Моїсєєв Ю.О., Уралова Ю.П. зазначили, що створення чіткої і достатньої правової бази для страхування інвестиційних ризиків є самостійним напрямком удосконалення інвестиційного законодавства, та елементом системних зусиль підвищення його загальної ефективності щодо захисту прав інвесторів [88]. Багато наукових досліджень присвячено аналізу соціального страхування як способу захисту особи від втрат доходу. Титульне страхування земельних ділянок як спосіб захисту майнових прав землевласників виступає предметом дослідження Мартина А. [84]. Жвава дискусія була присвячена страхуванню професійної відповідальності лікарів як способу захисту від лікарських помилок [5].

Автор вважає наведені положення правильними, але відносить страхування не до способів захисту прав, а сприймає його як надійну охорону власних прав на випадок виникнення негативних наслідків, що має цікавити не тільки приватних осіб, а й державні та комунальні установи та самостійно практикуючих осіб або їх об'єднань. Тому пропонується страхове забезпечення відповідальності приватних нотаріусів поширити також на державних нотаріусів та на уповноважених посадових осіб органів місцевого самоврядування, на яких державою покладено виконання нотаріальної функції, а також ввести рекомендоване страхування професійної діяльності адвокатів, до яких також можуть пред'являтися значні позови про

відшкодування завданої ними шкоди, що дозволить клієнтові у короткий термін, гарантовано у повному обсязі отримати її відшкодування.

Отже, виникнення нових видів професійної діяльності, стрімкий розвиток економічних відносин зумовлюють появу нових напрямків розвитку страхування в Україні. Це, в свою чергу, зумовлює нові предмети спірних правовідносин та створення нових судових прецедентів. Таким чином національна система страхового законодавства і цивільного процесуального законодавства потребує більш швидкої корекції з метою створення ефективної системи охорони і захисту прав та законних інтересів.

Зазначимо, що ми цілком підтримуємо наступну концепцію, зокрема: право на судовий захист виступає елементом національного правопорядку і по суті загальновизнаною нормою і принципом міжнародного права [72, с. 132-150]. В свою чергу, як відомо, судовий захист здійснюється у процесуальній формі. Слід відзначити, що відомий вчений Д.М.Чечот поняття форми захисту цивільних прав та законних інтересів ототожнював із поняттям процесуальної форми [197, с. 50]. Однак, це твердження слід розуміти через призму поняття того, що форми захисту – це категорія цивільного процесуального права, а способи захисту – категорія матеріального права. Загалом, форма захисту цивільних прав та інтересів - це регламентований комплекс особливих процедур, що здійснюється правозастосовними органами або уповноваженою особою в рамках правозахисного процесу, що спрямовані на відновлення порушеного, оспорюваного чи невизнаного права [27, с. 17]. Разом з тим, чинне законодавство України регламентує цілу систему форм захисту прав і законних інтересів, а також систему органів юрисдикції, що наділені відповідними повноваженнями. Наприклад, комісія по трудових спорах, професійні спілки, органи реєстрації актів цивільного стану, органи державної влади, місцевого самоврядування, третейський суд, нотаріус тощо.

Особливість страхових правовідносин полягає у тому, що вони виникають і здійснюються в межах правових норм, якими визначається мета

страхування. Так, метою страхування є захист майнових інтересів фізичних та юридичних осіб. Зазначимо, що страхові правовідносини є предметом регулювання окремої галузі права в системі національного права – страхового права. Так, останні регулюються досить специфічними принципами страхового права, що мають безпосередній вплив на порядок розгляду та вирішення спорів, що виникають із страхових правовідносин. Зокрема, слід виділити такі принципи, на основі яких здійснюються страхові правовідносини:

- принцип майнового інтересу;
- принцип граничної сумлінності сторін;
- принцип відшкодування;
- принцип безпосередньої причини;
- принцип сприяння страховиків (контрибуції) [44, с. 69].

Характеризуючи основні принципи реалізації страхових відносин, варто відзначити їх спрямованість на об'єкт страхування, а також поведінку учасників страхових правовідносин, що чітко визначена у законі. Так, як наслідок, ми отримуємо доволі складні правовідносини, регулювання яких на сучасному етапі є не досить досконалим. Саме тому, при розгляді судами спорів, що виникли із страхових правовідносин, виникає ціла низка проблемних питань щодо розмежування загальних, адміністративних і господарських судів, а також проблеми застосування судом відповідних положень законодавства.

На практиці зустрічаються випадки, коли судом застосовуються положення іншого (не страхового) законодавства при розгляді спорів, що виникають із страхових правовідносин. Таким чином, слід зробити висновок, що розгляд та вирішення зазначеної категорії спорів, пов'язаний з іншими галузями права, що формують специфіку здійснення цивільного судочинства. При чому, мова йде не лише про цивільне, а й, як було зазначено вище, адміністративне, господарське і кримінальне право.

Автор вважає, що надаючи послуги страхові компанії мають дотримуватися й Закону України «Про захист прав споживачів», з усіма перевагами, які встановлені для фізичних осіб споживачів. Коли ж мова йде пересічних громадян, які вступають у складні правові відносини з добре підготовленими фахівцями страхових компаній, то реально досягти рівності в таких відносинах складно або неможливо. Тому автор вважає допустимим засобом вирішення спорів, що виникають із страхових правовідносин у цивільному процесі, позов та запропоновано виділити такі його характерні риси: а) в основі такого позову лежать цивільно-правові відносини; б) у разі, коли до суду з позовом звертається страхувальник-фізична особа він вправі посилатися додатково на положення Закону України «Про захист прав споживачів», а некоректність або неконкретність умов страхового договору має тлумачитися на користь страхувальника в силу високої правової кваліфікації персоналу страховика

Таким чином, судова форма захисту права виступає основною, однак не єдиною формою юрисдикційного захисту. Отже, існування альтернативних форм захисту прав має позитивні наслідки, про що свідчать і матеріали судової практики. Так, сьогодні ми маємо можливість констатувати, наприклад, стрімкий розвиток нових галузей права, зокрема нотаріального процесу, виконавчого процесу, які здатні забезпечити підвищення рівня правової допомоги та примусового виконання рішень тощо.

Таким чином, виникнення та розвиток інституційних форм захисту прав та законних інтересів спрямовані на розвантаження судів, забезпечення доступності правосуддя, а також безпосереднього виконання рішень судів. Однак, слід погодитись із тим, що правосуддя є найвищою формою захисту прав та законних інтересів, що забезпечує реалізацію конституційного права на судовий захист відповідно до принципу верховенства права.

Право на звернення до суду виступає найпершим елементом цивільного процесу та регламентовано цілою низкою нормативно-правових актів, зокрема і в першу чергу мова йде про п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав

людини і основоположних свобод [60]. Так, міжнародні стандарти цивільного судочинства полягають у дотриманні судами під час здійснення правосуддя високого рівня правової культури та принципів цивілізованого, правового суспільства. В свою чергу, дане право продовжує своє закріплення у Конституції України, зокрема у ст. 55 [61]. Положення даної статті, зокрема ч. 1 містить загальну норму, яка передбачає право кожного звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушені або порушуються, створено або утворюються перешкоди для її реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод. Зазначена норма зобов'язує суди приймати заяви до розгляду навіть у випадку відсутності у законі спеціального положення про судовий захист [62].

Перш ніж розглянути правову природу права особи на звернення до суду із позовом, є сенс визначити правову природу правосуддя як однієї із форм державного управління. Так, правосуддя є формою реалізації судової влади, змістом якої є визначення виду і обсягу конкретних суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Як відомо, правова природа будь-якого правового явища включає цілу низку специфічних ознак, що відрізняють його від інших. Відмітимо, що правосуддя, його поняття, ознаки, види та форми реалізації вже були досліджені відомими вітчизняними та зарубіжними вченими. Узагальнюючи наукові доробки сучасності, положення чинного законодавства України, а також матеріали судової практики, слід виокремити наступні ознаки правосуддя. По-перше, на території України правосуддя здійснюється лише судами. Це основна імперативна вказівка, що регламентує компетенцію судів щодо здійснення правосуддя. При чому, зазначимо, що юрисдикційний захист може бути здійснено і іншими органами, однак здійснення правосуддя залишаються компетенцією лише судів.

По-друге, порядок (процесуальна форма) і процедура здійснення правосуддя чітко визначена законом і відбувається шляхом розгляду і вирішення справ у судових засіданнях, де сторони наділяються комплексом прав та обов'язків, отже здатністю відстояти свою правову позицію.

По-третє, основні засади, мета та цілі правосуддя також регламентовані законодавством і спрямовані на захист прав та законних інтересів особи (фізичної, юридичної), держави, що гарантується багаторівневою системою судочинства, в якій незаконні і необґрунтовані рішення переглядаються судами вищих інстанцій.

По-четверте, процесуальна форма здійснення правосуддя передбачає застосування заходів державного примусу. Зокрема, мова йде про державний примус, що є методом державного управління. Зазначимо, що змістом останнього є нормативно передбачений владний вплив на поведінку суб'єктів права, що здійснюється уповноваженими органами держави незалежно від волі цих суб'єктів. При чому, такий вплив здійснюється шляхом застосування до конкретно визначеного кола суб'єктів заходів, зазначених у санкціях (диспозиціях) правових норм.

По-п'яте, забезпечення кожному права на справедливий суд та реалізація права особи на судовий захист мають здійснюватися з урахуванням норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що передбачає право на звернення до Європейського суду з прав людини, а його рішення відповідно до ст. 17 Закону України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [117] мають виконуватися в обов'язковому порядку.

В свою чергу, право на звернення до суду є елементом права на судовий захист і разом їх гарантують наступні елементи: доступність правосуддя; право на апеляційне та касаційне оскарження судового рішення; незалежність і неупередженість суду; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; право на захист; публічність судового розгляду; розгляд справи в найкоротший строк, що передбачений законом [8, с. 19]. Сьогодні, коли правова система України знаходиться у стані реформувань, одним з основних факторів є захист прав особи та надання їй юридичних гарантій. Так, останні встановлюються державою в Конституції

та нормах діючого законодавства. Їх метою є реальне забезпечення правовими засобами максимального здійснення, охорони й захисту конституційних прав і свобод громадян [111, с. 208]. Разом з тим, слід наголосити, що відповідні процедури (форми) здійснення судочинства закріплені у процесуальних кодексах, зокрема в Україні сформувались наступні: цивільне судочинство - суди розглядають справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства; господарське судочинство – захист порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів підприємств, установ, організацій, інших юридичних осіб (у тому числі іноземних), громадян, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності, а також держави та інших органів, громадян, що не є суб'єктами підприємницької діяльності, у випадках, передбачених законодавчими актами України; адміністративне судочинство - захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень; кримінальне - охорона прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть в ньому участь, а також швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний; конституційне судочинство - прийняття рішень та надання висновків щодо: конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної

Республіки Крим; відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту в межах, визначених ст.ст. 111 та 151 Конституції України; офіційного тлумачення Конституції та законів України.

Таким чином, право особи на звернення до суду реалізується в процесуальній формі і є безумовним та породжує обов'язок суду відповісти на таке звернення навіть в тих випадках, коли воно і не відповідає встановленим вимогам. Право на звернення до суду за захистом - це інститут цивільного процесуального права, що регулює право фізичних і юридичних осіб на порушення судової діяльності, здійснення якої гарантується всім громадянам та юридичним особам.

Право на позов означає, що за наявності, передбачених нормами процесуального та матеріального права фактів, особа, яка має на це право, може вимагати від конкретного суду винесення рішення про захист порушеного чи оспорюваного права (законного інтересу), а суд зобов'язаний винести рішення відповідного змісту [99, с. 24-25]. За такого підходу до розуміння права на пред'явлення позову, можливо визначити підстави на пред'явлення позову. Так, відомий вчений-процесуаліст Гурвич М.А. зазначив, що передумовою права на пред'явлення позову є юридичні факти [41, с. 87]. Однак, на наш погляд, слід чітко відмежовувати право на пред'явлення позову від умов та порядку його реалізації. Так, право на пред'явлення позову – це право на звернення з вимогою до суду за захистом, право на порушення його діяльності по здійсненню правосуддя в цивільних справах. В свою чергу, умови реалізації права на пред'явлення позову чітко визначені у законі, зокрема:

1) визнання особи суб'єктом цивільного процесуального права; тобто для суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин обов'язковим є

наявність цивільної процесуальної правосуб'єктності, [19, с. 47] що включає цивільну процесуальну правоздатність (ст. 28 ЦПК України) і цивільну процесуальну дієздатність (ст. 29 ЦПК України). Слід зазначити, що Бичковою С.С. було визначено ознаки цивільної процесуальної правосуб'єктності, зокрема, вона:

- регламентована нормами цивільного процесуального права;
- має невід'ємний зв'язок з її носієм;
- виявляється у визначеній законом формі – «здатності» суб'єкта вступати у цивільні процесуальні правовідносини;
- належить до передумов виникнення цивільних процесуальних правовідносин;
- є передумовою набуття цивільного процесуального правового статусу учасника цивільного процесу [11, с. 49-50]. Таким чином, зазначимо, що відсутність у особи цивільної процесуальної правосуб'єктності, позбавляє її права особистого звернення до суду. Разом з тим, таке право може здійснити законний представник особи, зокрема: батьки, опікуни, піклувальники, усиновлювач тощо.

2) наявність спору про право цивільне; так, відповідно до ч. 1 ст. 15 ЦПК України, суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових та інших правовідносин.

3) підвідомчість справи суду. Дана умова є дещо спірною. Так, з одного боку мова йде про розмежування компетенції юрисдикційних органів на території України. Разом з тим, Конституція України регламентує поширення компетенції суду на всі правовідносини, що виникають у державі, в тому числі, і страхові. Однак, квінтесенція цивільного судочинства зумовлює обов'язкову наявність порушеного, невизнаного або оспорюваного права, свободи чи інтересу як основну мету здійснення останнього. У разі відсутності правопорушення зникає необхідність звернення до суду у порядку цивільного судочинства.

4) відсутність підстав для відмови у відкритті провадження у справі; чинне законодавство України у ч. 2 ст. 122 ЦПК передбачає підстави відмови у відкритті провадження у справі, що унеможлиблює реалізацію права на пред'явлення позову.

Так, існують наступні умови реалізації права на пред'явлення позову:

а) визнання особи суб'єктом цивільного процесуального права – наявність цивільної процесуальної правосдатності (тобто здатності мати цивільні процесуальні права і обов'язки), яка визнається за всіма громадянами і юридичними особами.

б) наявність спору про право цивільне;

в) віднесення правової вимоги позивача на розгляд судових органів, тобто підвідомчість справи суду;

г) відсутність рішення суду, що набрало законної сили, постановленого у тотожній справі, тобто по спору між тими ж сторонами, про той же предмет і з тих підстав, чи ухвали суду про прийняття відмови позивача від позову або про затвердження мирової угоди сторін, а також відсутність у провадженні суду тотожної справи;

д) відсутність між сторонами договору про передачу даного спору на рішення третейського суду.

Як нами зазначалось, відповідно до ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. В свою чергу, ч. 1 ст. 3 ЦПК України закріплює зазначене конституційне право осіб саме на судовий захист [191]. Стаття 124 Конституції України закріплює юрисдикцію судів на усі правовідносини, що виникають у державі [61]. Відмітимо, що Конституція України визначає правовий статус громадян, зокрема і у цивільному процесі. Так, основні ідеї та базові положення здійснення цивільного судочинства містяться у Конституції України. Захист прав, свобод та охоронюваних законом інтересів осіб здійснюється в тому числі у формі цивільного судочинства, тобто у врегульованому нормами цивільного процесуального законодавства порядку розгляду і вирішенні цивільних

спорів. Гарантією захисту права на судовий захист є можливість суду застосувати заходи процесуального примусу, притягти до відповідальності учасників процесу.

В загальному розумінні, цивільне судочинство – це врегульована нормами цивільного процесуального права діяльність суду, що здійснюється у встановленому законом порядку та визначається системою взаємопов'язаних цивільних процесуальних прав, обов'язків і цивільних процесуальних дій суду, органів державного виконання та учасників процесу з їх реалізації [188, с. 56], але до цього слід додати необхідність ініціювати таку діяльність, що, безумовно, пов'язане з право на звернення до суду. Мета цивільного судочинства, що визначена у ст. 1 ЦПК України, зумовлює наступне завдання: справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд в вирішення цивільних справ. Таким чином, законодавець гарантує суб'єктам права на звернення до суду за захистом, дотримання всіх правових норм, недопустимість надання переваг при оцінці доказів, ухвалення судом необґрунтованих рішень, а також із дотриманням процесуальних строків.

Отже, Основний Закон України гарантує судовий захист прав і свобод кожної людини і громадянина. Звернемо увагу на словосполучення «кожної людини і громадянина». На наш погляд, це не зовсім так, оскільки захист прав відбуватиметься лише в тому випадку, коли особа або її повноважний представник звернуться до суду. Крім того, в ЦПК застосовується термін «споживач», що передбачає можливість представництва його інтересів уповноваженими державою органами, що є важливим і для страхових правовідносин. Відмітимо також, що на практиці звернення до суду не виступає єдиним способом захисту прав та охоронюваних законом інтересів, зокрема, по відношенню до споживачів в страхових відносинах.

## **2.2. Процедура реалізації права на пред'явлення позову та особливості її правового регулювання**

Право на пред'явлення позову є своєрідним продовженням конституційного права особи на судовий захист, визначеного у Конституції України, зокрема у ст.ст. 55, 124 [61]. Слід погодитись із авторами, які зазначають, що право на судовий захист слід розуміти з точки зору його процесуального прояву. Оскільки, реалізація права на пред'явлення позову безспірно знаходиться у процесуальній площині та закріплено у ст.ст.118-121 ЦПК України. Ми погоджуємось з позицією автора, яка зазначила, що право на судовий захист є комплексним поняттям, яке може бути визначено з двох аспектів: матеріального і процесуального [74, с. 41]. Отже, право на звернення за судовим захистом тісно пов'язане із матеріальним правом, що підлягає захисту. З порушенням матеріального (страхового, цивільного) права заінтересованої особи і виникає право на позов. Крім того, способом реалізації цього права є звернення останньої із позовом до суду, який, в свою чергу, розглядає вимогу позивача та виносить рішення по суті позовних вимог.

Таким чином, слід зробити висновок, що хоча й позов можливо розглядати як категорію матеріального права, реалізація права на пред'явлення позову регламентована положеннями ЦПК України, та є процесуальною. Саму процедуру звернення до суду та цілу низку питань, на які має дати відповідь особа, яка є ініціатором відкриття провадження у справі визначено цивільним процесуальним законодавством. Так, наприклад, при подачі позову до суду слід знати правила підсудності та визначити до якого конкретно суду, слід звернутись у порядку першої інстанції. Також, як відомо, процесуальною формою звернення до суду у порядку позовного провадження є подача позовної заяви, що має відповідати положенням ст.ст. 118-121 ЦПК України. Саме тому, позивачу необхідно врахувати всі вимоги, що висуваються до порядку оформлення відповідного процесуального акту та процедури звернення до суду. Сукупність процесуальних дій, що має вчинити особа, яка має намір звернутись до суду носять процесуальний

характер, тобто реалізація конституційного права особи на звернення до суду за захистом носить процесуальний характер.

Загалом, у теорії цивільного процесу поняття права на позов визначається по-різному, зокрема: як процесуальне поняття, як матеріальна категорія, як матеріально-правова і процесуально-правова можливість судового захисту [45, с. 91]. Разом з тим, на підставі проведеного вище дослідження положень чинного законодавства України і матеріалів судової практики, слід зазначити, що право на позов необхідно розуміти як єдину категорію, що включає матеріальний зміст і процесуальну форму [72, с. 542]. При чому матеріальний зміст позову, що виникає із страхових правовідносин, містить порушення (невизнання чи оспорювання) положень системи страхового законодавства. В свою чергу, процесуальна форма позову включає вимоги ЦПК України, що регламентують форму і зміст останнього.

Сучасна концепція права на позов передбачає наявність двох взаємопов'язаних, однак і цілком самостійних за своїм змістом категорій, зокрема:

- право на пред'явлення позову;
- право на задоволення позову.

Процедура реалізації права на пред'явлення позову містить цілий комплекс елементів, що мають бути обов'язково враховані. Це комплексне право будь-якої особи слід розглядати через призму таких понять як «передумови права на пред'явлення позову» і «умови здійснення права на пред'явлення позову». Так, передумовами права на позов виступають обставини, у зв'язку із наявністю чи відсутністю яких цивільний процесуальний закон пов'язує можливість пред'явлення позову до суду [69, с. 42 ] при чому, традиційно виділяють такі види передумов:

1. суб'єктивні, що відносяться до особистості суб'єктів спору;
2. об'єктивні, пов'язані із характером предмету, що виноситься на розгляд суду [41, с. 39-42].

Слід зазначити, що до суб'єктивних передумов слід віднести правоздатність сторін і наявність процесуальної заінтересованості. Тобто, мова йде про наявність процесуальної правоздатності, що виникає із моменту народження фізичної особи, реєстрації у встановленому законом порядку – юридичної особи. Щодо наявності заінтересованості, слід звернути увагу на особливості процесуального статусу сторін у цивільному процесі. Так, їх участь у цивільному процесі зумовлено наявністю особистої заінтересованості у результатах справи. Тому, заінтересованість сторін, як основних учасників цивільного процесу не викликає сумнівів. В іншому випадку, є необхідність вести розмову про інститут судового представництва, а також про участь органів та осіб, яким надано право представляти та захищати інтереси інших осіб, що потребує окремого комплексного дослідження.

В свою чергу, об'єктивні передумови поділяють на:

1. позитивні (передбачені цивільним процесуальним законом обставини, що мають бути у даному випадку під час пред'явлення позову); зокрема, мова йде про підвідомчість справи суду; правовий характер вимоги позивача.

2. негативні (обставини, яких не має бути щоб у відповідності із процесуальним законом суд прийняв позов); зокрема: а) відсутність судового рішення, що набрало законної сили, винесеного по спору між тими ж сторонами, про той же предмет і з тих же підстав; б) відсутність ухвали суду, яка набрала законної сили, про прийняття відмови позивача від позову або про затвердження мирової угоди сторін; в) відсутність рішення товариського суду, прийнятого в межах його компетенції, по спору між тими ж сторонами, про той же предмет і з тих же підстав; г) відсутність у провадженні суду справи по спору між тими ж сторонами, про той же предмет і з тих же підстав; г) відсутність укладеного між сторонами договору про передачу даного спору на вирішення третейського суду.

Необхідними умовами для реалізації права на пред'явлення позову виступають наступні:

- визнання особи суб'єктом цивільного процесуального права;
- наявність спору про право цивільне;
- підвідомчість справи суду;
- відсутність рішення суду, що набрало законної сили по тотожній справі;
- відсутність договору між сторонами про передачу справи на розгляд до третейського суду тощо.

На наш погляд, процедура реалізації права на пред'явлення позову це сукупність процесуальних дій, що чітко визначені нормами чинного законодавства, особи (фізичної, юридичної, держави), що спрямована на захист її прав, свобод та законних інтересів. Однією із форм реалізації права на звернення до суду за судовим захистом виступає право на пред'явлення позову у справах позовного провадження. Так, це інститут позовного провадження, реалізація якого знаходиться у дотриманні вимог, чітко визначених законом. Це умови щодо процесуального порядку порушення цивільної справи, шляхом подачі позовної заяви, а також обов'язку суду прийняти та розглянути по суті, останню, у випадку, якщо вона відповідає вимогам, встановленим у законі. Таким чином, основною специфічною рисою процедури реалізації права на пред'явлення позову, слід вважати чітке регламентування цивільного процесуального закону, а також дотримання процесуального порядку звернення до суду із позовом.

Так, реалізація права на пред'явлення позову має здійснюватись із чітким дотриманням положень цивільного процесуального законодавства. По-перше, це додержання процесуальної форми вираження позову. Так, як нами вже було встановлено, позов має містити усі елементи та враховувати усі вимоги, що визначені у ст.ст. 118-121 ЦПК України. Разом з тим, специфіка спірних матеріальних правовідносин безумовно впливає і на специфічні ознаки позову, що мають бути відображені в останньому. Так,

наприклад, повнота позовної заяви залежить від юридично правильного викладення змісту позовних вимог із зазначенням способу судового захисту. Тобто, характерні ознаки спірних правовідносин, впливають на специфіку підготовки відповідного спору. Наприклад, у справах про стягнення страхового відшкодування, слід врахувати, що первинним у взаємовідносинах сторін є договір, і якщо в ньому міститься посилання на правила страхування, то в такому випадку вони є обов'язковими для обох сторін. Якщо ж зазначеного посилання у договорі немає, то суд не може посилатися на правила страхування, а має надати перевагу договору. Так само за наявності колізії положень правил страхування з положеннями договору страхування пріоритет слід надавати положенням договору, на які погодився страховальник, підписуючи його.

По-друге, позовна заява має бути оплачена судовим збором. Звернемо увагу, що відповідно до ч. 1 ст. 121 ЦПК України, підставою для залишення позовної заяви без руху та надання строку для виправлення недоліків є несплата судового збору, сума якого встановлена ЦПК України і Законом України «Про судовий збір» [132]. Як відомо, сума судового збору залежить від ціни позову – грошового еквіваленту предмету заявлених вимог. Разом з тим, нерідко на практиці зустрічаються складні підрахунки ціни позову у сфері страхування, що включає не тільки суму страхового відшкодування, а й пеню за період прострочення виконання зобов'язання. Так, наприклад, у справі про стягнення суми страхового відшкодування було вказано ціну позову 17884, 84 грн., що включала розмір матеріальної шкоди, завданої пошкодження транспортного засобу, вартість робіт з оцінки розміру матеріальної шкоди, завданої пошкодження транспортного засобу, пеню за період прострочення виконання зобов'язання із розрахунку подвійної облікової ставки Національного Банку України [137].

По-третє, реалізувати право на пред'явлення позову може лише особа, яка наділена цивільною процесуальною дієздатністю і цивільною процесуальною правоздатністю (ст.с 28 ЦПК України).

Правосуддя в цивільних справах здійснюється у визначеній законом процесуальній формі, яка представляє собою, встановлений нормами цивільного процесуального права, порядок розгляду і вирішення цивільної справи. При цьому, процесуальні дії здійснюються в порядку та у суворій послідовності, встановленій законом. Дотримання цивільної процесуальної форми це неодмінні умови законності судових рішень. Таким чином, з урахуванням умови реалізації конституційного права на звернення до суду за захистом, його слід віднести в процесуальну площину. Останнє є процесуальним правом особи, оскільки врегульовано нормами процесуального права і має специфічний порядок його реалізації. Сама процедура звернення до суду призводить до цілого ряду питань, на які має дати відповідь особа, яка є ініціатором відкриття провадження у справі. У першу чергу, слід згадати правила підсудності і визначити в який конкретно суд слід звернутися в порядку першої інстанції. По-друге, як нами вже зазначалось, процесуальною формою звернення до суду в порядку позовного провадження є подача позовної заяви, форма та зміст якої повинна відповідати положенням ст.ст. 119-121 ЦПК України. Саме тому, особі необхідно врахувати всі вимоги, які пред'являються до порядку оформлення відповідного процесуального акта.

Пред'явлення позову до суду являє собою реалізацію позивачем права на пред'явлення позову. Саме з цією процесуальною дією пов'язується початок процесу у справі. Наявність права на пред'явлення позову є обов'язковим для порушення провадження у справі, що зумовлює дотримання, як нами вже зазначалось, умов і порядку реалізації цього права. Слід погодитись із відомим вченим Комаровим В.В., який зазначив, що право на позов є єдиним поняттям, [73, с. 196] яке включає: право на пред'явлення позову і порушення справи в суді, і право на задоволення матеріально-правової вимоги позивача. Право на пред'явлення позову до суду є засобом реалізації права на позов. Однак, виступаючи процесуальною формою права на позов, право на пред'явлення позову користується певною самостійністю.

Це виявляється в тому, що процесуальний порядок реалізації права на позов виступає як особливий вид діяльності, яка регулюється цивільним процесуальним правом, що надає учасникам процесу особливі процесуальні права і обов'язки, які забезпечують реальну можливість одержання правового захисту. Тому під правом на пред'явлення позову слід розуміти право на звернення до суду з метою порушення цивільної процесуальної діяльності по захисту прав, свобод чи інтересів [72, с. 24].

Таким чином, метою такої процесуальної діяльності як пред'явлення позову є порушення цивільної справи у суді першої інстанції. Як відомо, розглянувши позов, суд може постановити одну із наступних ухвал:

- ухвалу про відкриття провадження у справі;
- ухвалу про відмову у відкритті провадження у справі;
- ухвалу про залишення позовної заяви без руху та надання строку для виправлення недоліків;
- ухвала про повернення позовної заяви.

Метою автора позовної заяви на даному етапі є отримання ухвали про відкриття провадження у справі, що є підставою для настання наступної стадії цивільного судочинства – розгляду справи у суді першої інстанції. Однак, таку ухвалу суд може постановити лише за умови дотримання позивачем (третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору) вимог, передбаченим чинним цивільним процесуальним законодавством України. Тобто, мова йде про дотримання процедури пред'явлення позову, що регламентована ЦПК України.

Однак, перш ніж детально розглянути процедуру пред'явлення позову у спорах, що виникають із страхових правовідносин, вважаємо за потрібне визначити коло осіб, які наділені таким правом. Нагадаємо, що, на наше переконання, підставою для звернення до суду є наявність порушеного, невизнаного чи оспорюваного права або законного інтересу. Загалом, передумовою участі у цивільному процесі, є наявність цивільного процесуального правового статусу – сукупність закріплених у цивільному

процесуальному законодавстві прав, обов'язків та інтересів. В свою чергу, слід погодитись із Бичковою С.С., яка зазначила, що елементами цивільного процесуального правового статусу осіб, які беруть участь у справах позовного провадження є:

1. суб'єктивні цивільні процесуальні права;
2. юридичні цивільні процесуальні обов'язки;
3. законні цивільні процесуальні інтереси [11, с. 41].

Так, у контексті нашого дослідження, особою, яка має право на пред'явлення позову, що виникає із страхових правовідносин є особа, яка наділена самостійною юридичною заінтересованістю, спрямованою на розв'язання страхового спору. Крім того, в інтересах такої особи задля захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів, буде відкрито позовне провадження у цивільній справі. Однією із основних характеристик особи, яка наділена правом пред'явлення позову виступає те, що вона безпосередньо є учасником страхового спору, що передано на розв'язання суду. Сутність страхового спору, на наш погляд, слід розуміти через призму правової природи цивільного спору. Так, цивільними є спори, що виникають з відносин між фізичними, юридичними особами і державою та врегульовані нормами цивільного законодавства.

В свою чергу, за результатами розгляду та вирішення цивільної справи суд уповноважений встановити: чи існує об'єктивне матеріальне правовідношення, яке є предметом розгляду і вирішення у суді; якщо так, то чи слід вважати відповідне правовідношення спірним; чи наділені сторони повним обсягом прав та обов'язків, які становлять зміст спірного правовідношення; чи порушене суб'єктивне право одно із суб'єктів, і якщо так, то якою стороною правовідношення [209, с. 6]. Таким чином, зазначимо, що особою, яка наділена правом пред'явлення позову у страхових спорах є учасник страхових правовідносин, який має особисту заінтересованість у результатах справи; діє на захист власних прав, свобод та інтересів; з

приводу розв'язання спору якого буде ухвалене рішення суду; на якого будуть поширені усі наслідки законної сили рішення суду.

В першу чергу, процедура пред'явлення позову включає додержання процесуальної форми вираження позову. Так, до змісту позову мають бути включені всі елементи та інші відомості, обставини та факти, що мають значення для справи. Безперечно, мова йде про обов'язкові реквізити для всіх видів позовної заяви, що визначені у частині 2 ст. 119 ЦПК України. Як відомо, саме від якості позовної заяви залежить ефективність та швидкість розгляду та вирішення справи у суді. Хоча й законодавець передбачає довільну форму позовної заяви, однак останній перераховує реквізити, що має містити будь-який позов, а також зміст та перелік додатків. З урахуванням нашого практичного досвіду, зазначимо, що підготовлена позовна заява це величезна праця, особи, яка її сформувала. Безумовно, під час підготовки позовної заяви, особі є сенс визначити та встановити цілу низку питань, з метою дотримання процедури звернення до суду та пред'явлення позову.

Як визначено у законі, на початку позовної заяви необхідно вказати найменування суду, з урахуванням правил підсудності, до якого звертається позивач. Найменування суду залежить від того, до якої судової системи і ланки він належить. Так, Конституцією України закріплено право кожного на судовий захист та передбачено, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі (статті 55, 124), а статтею 18 Закону України від 7 липня 2010 року № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» [134] визначено, що суди загальної юрисдикції спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. В свою чергу, цивільна юрисдикція - це визначена законом сукупність повноважень судів щодо розгляду цивільних справ, віднесених до їх компетенції (стаття 15 ЦПК). Таким чином, підсудність визначає коло цивільних справ у спорах, вирішення яких належить до повноважень конкретного суду першої інстанції

(статті 108 - 114 ЦПК). У зв'язку з наведеним, суди мають виходити з того, що критеріями відмежування справ цивільної юрисдикції від інших є, по-перше, наявність у них спору про право цивільне (справи за позовами, що виникають із будь-яких правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства), по-друге, суб'єктний склад такого спору (однією зі сторін у спорі є, як правило, фізична особа) [121]. Так, обов'язково слід враховувати положення чинного законодавства щодо підсудності, тобто є необхідність визначити який конкретно суд, якої інстанції має право у межах наданих йому компетенцій, розглянути і вирішити страховий спір. За загальним правилом, необхідно звертатись до суду за місцем знаходження відповідача, однак чинне законодавство містить цілу низку виключень із урахуванням категорій справ та предмету спору. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 114 ЦПК України, позови, що виникають з приводу нерухомого майна, пред'являються за місцезнаходженням майна або основної його частини. Як відомо, значна кількість спорів, що виникають із страхових правовідносин, стосуються нерухомого майна, а тому під час звернення до суду необхідно враховувати всі правила підсудності, визначені положеннями ЦПК України.

На підтвердження зазначеного, також наведемо наступне, позови, що виникають із діяльності філії або представництва юридичної особи, зокрема, страхової компанії, можуть пред'являтися також за їх місцезнаходженням (ч. 7 ст. 110 ЦПК), проте відповідачем у справі є страхова компанія як юридична особа. У разі пред'явлення позову до філії чи представництва юридичної особи суд відповідно до вимог частини четвертої ст. 10 ЦПК України та відповідно до порядку, визначеного ст. 33 ЦПК України, вирішує питання про заміну неналежного відповідача або залучає юридичну особу як співвідповідача. При відмові позивача від такої заміни чи від залучення іншої особи суд на підставі пункту 1 частини першої статті 205 ЦПК закриває провадження у справі через відсутність у відповідача (філії чи представництва юридичної особи) цивільної процесуальної дієздатності,

тобто у зв'язку з відсутністю сторони у цивільному процесі [119] Отже, визначаючи суд, до якого особа має намір звернутись, необхідно чітко знати, який конкретно суд, якої інстанції має право розглянути і вирішити справу по суті як суд першої інстанції.

Наведемо ще один приклад, що демонструє складність вирішення питання підсудності страхових спорів. Так, у спорах, що виникають із відносин відшкодування шкоди, сторонами є як юридичні, так і фізичні особи, а також з урахуванням вимог ст.ст. 15–16, частини другої статті 118 ЦПК України при визначенні судової юрисдикції суди мають виходити з того, що такі справи підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства у разі, якщо однією зі сторін є фізична особа. При цьому позов юридичної особи (фізичної особи – підприємця) до юридичної особи (фізичної особи – підприємця) із залученням фізичної особи – водія як третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, з урахуванням положень статей 1, 12 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК) не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства [118]. Таким чином, одна строчка у позовній заяві, що містить найменування суду, до якого звертається особа, зумовлює дослідження значного кола питань.

Так, інститут підсудності у цивільному процесі регламентовано ст. ст. 107-117 ЦПК України. Як наслідок порушення правил підсудності, заява, відповідно до ст. 115 ЦПК України, повертається для подання до належного суду. Тому порушення правил підсудності призводять не лише до втрати часу, а й до повторного звернення до відповідного, визначеного правилами підсудності, суду, що розгляне та вирішить справу як суд першої інстанції. Відповідні виключення, що були нами розглянуті не є вичерпними, однак наша увага звернута на необхідність чіткого усвідомлення правил підсудності, з урахуванням специфіки страхових спорів.

Також у позовній заяві необхідно вказати точні і докладні відомості про позивача, відповідача, їх представників, оскільки це має значення для встановлення кола осіб, які беруть участь у справі, а також для повідомлення

останніх та забезпечення їх явки в судове засідання. Слід зазначити, що крім сторін участь у справах позовного провадження можуть брати і треті особи та їх представники, а також органи та особи, яким надано право представляти та захищати інтереси інших осіб (ст. 26 ЦПК України). Так, характеризуючи процесуальний статус зазначеного кола учасників цивільного процесу, відмітимо, що останніх об'єднують загальні для них процесуальні права та обов'язок, а також усі вони є суб'єктами доказування та суб'єктами права оскарження судових рішень [198, с. 118]. Крім того, особи, які беруть участь у справі, самостійні та не залежать від інших учасників цивільного процесу [36, с. 75].

Однак, законодавець не передбачив у ст. 119 ЦПК України вказувати у позові відомості щодо інших осіб, які беруть участь у справі крім сторін. Так, на практиці, після повного найменування сторін та їх представників, зазначають ім'я, місце проживання (перебування) або місцезнаходження, поштовий індекс, номери засобів зв'язку третіх осіб та їх представників, якщо такі відомі. В цілому, з урахуванням значення інституту третіх осіб для більш повного, ефективного та швидкого розгляду та вирішення цивільних спорів, зокрема, що виникають із страхових правовідносин, пропонуємо внести зміни до п.2 ч. II ст. 119 ЦПК України, а саме: «...ім'я позивача, відповідача, третьої особи...».

Змістом позовної заяви є вказівка позивача на спосіб судового захисту, що визначений у ч. 2 ст. 16 ЦК України. З урахуванням принципу диспозитивності, звертаємо увагу на те, що такий спосіб повинні обрати позивач або третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору як ініціатори відкриття провадження у справі. Безумовно, це є прохальною частиною позову, однак зміст позовних вимог є нічим іншим як предметом спору. Наприклад, до суду пред'являється позов по стягнення грошового відшкодування за договором страхування. Фактично даний предмет спору зумовлює такий спосіб захисту інтересів позивача як примусове виконання сплати страхового відшкодування, а також поглинає зміст позову.

Щодо ціни страхового позову, зазначимо, що в умовах фінансової кризи слід констатувати негативні наслідки для ринку страхування. Так, спори між страхувальниками та страховиками здебільшого зводяться не до визначення розміру страхового відшкодування, а взагалі до встановлення факту обов'язку страховика здійснити таке відшкодування. Це є наслідком нечіткої урегульованості правовідносин, що виникають під час настання страхового випадку і дають можливість, з одного боку, страховикам суто з формальних причин відмовляти у виплаті страхового відшкодування, з іншого – страхувальникам, які припустилися порушень умов договору страхування, так само з формальних причин добиватися такої виплати в суді. Позовні вимоги стосуються стягнення сум страхового відшкодування, іноді також відшкодування збитків, пов'язаних з неправомірними діями страховика (зокрема, із несвоєчасною виплатою страхового відшкодування) та відшкодуванням моральної шкоди.

Правове регламентування ціни позову здійснюють положення ст. 80 ЦПК України та Закону України «Про судовий збір» [132]. У результаті дослідження відповідних положень законодавства, слід зробити висновок, що розмір судового збору у справах майнового характеру (якими є страхові спори) прямо залежить від ціни позову та правильності її встановлення. Разом з тим, законодавець у ч. 2 ст. 6 Закону України «Про судовий збір» у разі якщо судовий збір сплачується за подання позовної заяви до суду в розмірі, визначеному з урахуванням ціни позову, а встановлена при цьому позивачем ціна позову не відповідає дійсній вартості спірного майна або якщо на день подання позову неможливо встановити точну його ціну, розмір судового збору попередньо визначає суд з подальшою сплатою недоплаченої суми або з поверненням суми переплати судового збору відповідно до ціни позову, встановленої судом у процесі розгляду справи. Так, наприклад, стягнення страхового відшкодування, що виступає, як правило, предметом спірних страхових відносин, тобто грошова сума у межах якої страховик зобов'язаний здійснити виплату страхового відшкодування відповідно до

умов договору страхування, є одночасно і сумою, яка стягується, а відповідно і ціною позову. Разом з тим, зазначимо, що рішення про здійснення страхового відшкодування приймається у зв'язку із визнанням майнових вимог заявника або на підставі відповідного рішення суду, якщо спір про здійснення страхового відшкодування розглядався у судовому порядку. Крім того, зазначимо, що якщо розмір заподіяної шкоди перевищує заподіяну суму, розмір страхової виплати (регламентної виплати) за таку шкоду обмежується зазначеним лімітом. Таким чином, як правило, у спорах про здійснення страхового відшкодування ціною позову виступає сума страхового відшкодування, що є лімітованою.

Також у позові необхідно викласти обставини, якими обґрунтовуються позовні вимоги; зазначити докази, що підтверджують кожну обставину; вказати підстави для звільнення від доказування. Аналізуючи дане положення ЦПК України зазначимо наступне. По-перше, особа, яка подає позовну заяву повинна визначити норму закону, якою врегульовані спірні правовідносини. Як нами вже вказувалось, система чинного страхового законодавства України нараховує цілу низку нормативно-правових актів. Разом з тим, звертаючись до суду, особі слід визначити конкретну норму страхового законодавства (диспозицію) та обставини, що мають бути доведені суду. По-друге, необхідно подати докази, що підтверджують кожну обставину, що входять до предмету доказування. І знову ж, слід звернути особливу увагу на певну цивільну процесуальну специфіку. Тобто, відповідно до ч. 1 ст. 60 ЦПК України, позивач зобов'язаний довести ті обставини, на які він посилається як на підставу своїх вимог. В свою чергу, для суду пріоритетним є належність доказів (тобто останні повинні містити інформацію щодо предмету доказування, ст. 58 ЦПК України), а також допустимість доказів (вони мають бути одержані у порядку, встановленому законом, ст. 59 ЦПК України).

Говорячи про специфіку реалізації права особи на пред'явлення позову, не слід нівелювати інститут залишення заяви без руху та інститут повернення

позову. Так, відкриття провадження у справі можливе лише за умов належного дотримання положень цивільного процесуального законодавства. В свою чергу суддя, встановивши, що заяву подано без додержання вимог ст.ст.119, 120 ЦПК України щодо змісту та форми та (або) не сплачено судовий збір, залишає заяву без руху.

Крім того, відповідно до ч. 3 ст. 121 ЦПК України, заява повертається у випадках, коли:

- позивач до відкриття провадження у справі подав заяву про повернення йому позову;
- заяву подано недієздатною особою;
- заяву від імені позивача подано особою, яка не має повноважень на ведення справи;
- справа не підсудна цьому суду.

Наступним елементом процедури пред'явлення позову є оплата позовної заяви судовим збором. Механізм здійснення зазначеної оплати визначено у Законі України «Про судовий збір», нормах ЦПК України, а також залежить безпосередньо від ціни позову та мінімальної заробітної плати станом на 1 січня поточного року.

Ще одним елементом процедури пред'явлення позову є дієздатність особи, яка подає позовну заяву. Процесуальній правосуб'єктності, що включає, дієздатність, нами вже було приділено значну увагу. Лише зазначимо, що відсутність дієздатності не є перешкодою для порушення справи в суді, оскільки в інтересах останніх діють законні представники (батьки, усиновлювачі, опікуни, піклувальники та інші), які мають право вчиняти усі дії, що і особа, інтереси якої вони представляють. Нагадаємо, що участь процесуального представника у цивільному процесі можлива за умови наявності належним чином посвідчених повноважень на ведення справи у суді.

Чітке дотримання процедури пред'явлення позову зумовлює настання процесуальних і матеріальних правових наслідків. Тобто, відбувається

переривання строку позовної давності та виникають цивільні процесуальні правовідносини, що зумовлюють виникнення взаємних процесуальних прав та обов'язків. Крім того, розпочинається провадження у справі до судового розгляду, що є підставою для розгляду і вирішення справи.

### **2.3. Процесуальні особливості розгляду і вирішення справ, що виникають із страхових правовідносин**

Справи у сфері страхування хоча і не віднесені сучасною наукою та практикою до категорії складних справ, втім є одними з найскладніших, що в більшій мірі пояснюється певним відставанням законодавчих новацій від динамічних правовідносин, що спричинило вільне трактування юристами страхових компаній законодавчих вимог, які покладались в основу договорів страхування, а за умови відсутності єдиної судової практики, зумовило неоднаковість правозастосування, в результаті чого судді з величезним трудом намагались зорієнтуватись в законодавчих нюансах страхового права та здебільшого вважали, що якщо договір підписаний страхувальником та не суперечить законодавству, він має силу, а його положення мають виконуватись попри їх очевидну невідповідність для страхувальника, а інколи навіть відвертий обман.

Так, доволі поширеною практикою є договори страхування, в яких зміст викладений на 7-10 сторінках та із застосуванням спеціальної юридичної термінології, коли не тільки пересічні громадяни, а й фахівці, які не є спеціалістами в страховому праві, навряд чи здатні будуть кваліфіковано їх сприйняти. В таких і подібних договорах закамують застерігаються всі страхові випадки винною поведінкою страхувальника, коли страхова компанія звільняється від відповідальності, тобто, фактично, в таких договорах страховик не нестиме відповідальності, тому страхові ризики прораховувати не потрібно тощо. Отже, в таких договорах страховики ні чим не ризикують, а лише отримуватимуть страхові платежі у власний дохід. Виявити такі страхові компанії і довести їх зловживання в суді здатні лише

фахівці високої кваліфікації, а порушити кримінальне провадження в таких випадках просто неможливо через те, що кримінальна відповідальність має бути персоніфікованою, а страхові компанії – це колективні утворення, де персонал змінюється, тому встановити схему шахрайства та її безпосередніх авторів, включаючи, розробників остаточного змісту проекту страхового договору дуже складно. Саме тому цивільний позов в страхових справах найпоширеніший, а не кримінальні справи.

Особливості судової практики розгляду цивільних справ, що виникають із страхових правовідносин зумовлено різними факторами, що мають детально аналізуватись. Так, сьогодні, коли наша держава знаходиться у період реформувань, особливого значення набуває судовий захист прав та інтересів, отже актуальним проблемам правосуддя слід приділяти особливу увагу. Аналіз практики цивільного процесу дає можливість зробити висновки про наявність цілої низки умов, що призводять до недосагнення мети та завдань цивільного судочинства під час розгляду та вирішення страхових спорів, оскільки поруч із суто процесуальними складнощами у прийнятті законного рішення суду в цих справах, існують негативні чинники загального характеру, такі як недосконалість чинного законодавства, що спричинена недостатністю приділеної уваги з боку законодавця до динамічних відносин суспільних відносин, відсутність єдиної судової практики, єдності тлумачень та інші.

Зверну увагу й на той аспект, щоб розібратися у багатьох страхових договорах не тільки суддям, а й адвокатам необхідні високі кваліфікація і досвід роботи з великими обсягами інформації, оскільки, як зазначалося раніше, страховим відносинам характерні багатосторінкові договори та величезна і не системна нормативна база, коли окремі елементи страхових відносин необхідно шукати в законах і підзаконних актах, спеціальних правилах тощо. З іншого боку, страхові компанії в судах представляють висококваліфіковані юристи страхових компаній, які спеціалізуються на розгляді справ цієї категорії, враховують у наступних договорах причини

програшу попередніх справ тощо, а ці положення надають істотні переваги страховим компаніям у змагальному цивільному судочинстві.

До цього слід додати, проведений аналіз судової практики розгляду цивільних спорів, що випливають із договорів страхування, здійсненні узагальнення судової практики судами вищих інстанцій, дають можливість стверджувати, що попри зміни та доповнення до законодавства, залишається велика частина норм, які допускають неоднозначність їх тлумачення та використання, що призводить до виникнення спірних ситуацій на різних стадіях їх застосування, починаючи від моменту укладення договору та закінчуючи його виконанням. Варто визнати, що різне тлумачення одних і тих самих норм суддями в значній мірі є наслідком недосконалості норм матеріального права, що подекуди унеможлиблює дієвий захист прав осіб в рамках здійснення судочинства, тому вважаємо за необхідне включити до аналізу також проблемні питання матеріального права, які ускладнюють або стають пересторогою судовому захисту прав суб'єктів страхових правовідносин, в тому числі внаслідок завантаження суду типовими позовами.

Так, варто приділити увагу справам, в яких предметом спору є сама наявність чинного договору, яка не визнається стороною. В договірних зобов'язаннях важливо встановити момент, з якого вони виникають, змінюються або припиняються, а також виникають конкретні права та обов'язки у сторін договору. За загальним правилом передбаченим ч. 2 ст. 631 ЦК України, договір набирає чинності з моменту його укладення, оскільки саме з цим моментом законодавець пов'язує набрання ним юридичної сили, тобто обов'язковість для сторін його умов, отже саме момент укладення договору має надзвичайно важливе значення.

Згідно з нормами ст. 638 ЦК України договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Істотними є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за

заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди. В свою чергу ч.2 ст. 639 ЦК України передбачає, що якщо сторони домовились укласти договір у певній формі, він вважається укладеним з моменту надання йому цієї форми. Однак, не завжди договір вважається укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Це випадки, коли сторони відповідно оформляють свої відносини реальним договором, тобто коли поряд з укладенням договору вимагається передання майна або вчинення іншої дії. У такому разі моментом укладення договору є момент передання відповідного майна або вчинення певної дії, що передбачене ч. 2 ст. 640 ЦК України. Особливістю договору обов'язкового страхування є момент набрання ним чинності, що збігається у часі не стільки з фактом його укладення (підписання сторонами), скільки з моментом внесення страхувальником плати по даному договору. Так, згідно ст. 983 ЦК України, договір страхування набуває чинності з моменту внесення страхувальником першого страхового внеску, якщо інше не встановлено договором. Аналогічний підхід міститься у ч. 3 ст. 18 Закону України «Про страхування» [131], яка передбачає, що договір набуває чинності з моменту внесення страхового платежу, якщо інше не передбачено умовами страхування. В даному випадку законодавець, по суті, визнає договір страхування реальним договором та встановлює момент набрання ним юридичної сили внаслідок оплати договору, що здається доволі дивним, оскільки договір страхування є консенсуальним договором. Така позиція законодавця спричинена бажанням спростити процедуру оформлення договорів страхування, оскільки не завжди є можливість внесення оплати по договору саме в момент його укладання. Разом з тим, таке спрощення створює ситуацію, коли сторони, дійшовши згоди щодо всіх істотних умов договору, затвердили його підписами, але не набувають цивільних прав та обов'язків, на досягнення яких було спрямоване їх волевиявлення, оскільки через об'єктивну неможливість здійснення оплати в момент підписання він залишається неукладеним, тобто будучи оформленим документом, договір не відбувся як юридичний факт. Тут

питання полягатиме не тільки у вимогах законодавства, а й у фіксації факту передачі коштів як у договорі, так і в інших платіжних документах. Так, страховиком видано підписаний та оформлений страховий поліс (або інший документ аналогічного характеру), а страхувальник в свою чергу вніс відповідну оплату за цим договором, отже між сторонами досягнуто цілковитої згоди по всім істотним умовам, але перелічені питання мають бути зафіксовані.

Зрозуміло, що договір, який не набрав чинності, не породжує ні прав, ні юридичних обов'язків для сторін, а отже є підставою для відмови страховика у виплаті страхового відшкодування в разі настання страхового випадку. Ситуація, коли страхувальник свідомо знехтував своїм обов'язком щодо оплати договору є зрозумілою, втім неоднозначність положень вказаної статті призводять до випадків, коли особа сплативши визначену суму, а отже сприймаючи свій обов'язок належним чином виконаним, отримує відмову у виплаті через відсутність на рахунку оплати договору страховика на момент настання страхового випадку, що зрозуміло призводить до виникнення численних спірних ситуацій та звернень громадян до суду. Така ситуація, як правило, виникає, коли сплачена сума страхувальником у безготівковому розрахунку не надійшла на рахунок страховика, і саме в цей проміжок часу стався страховий випадок. В такому разі ми маємо неоднозначну ситуацію, страхувальник належним чином виконав свої зобов'язання, втім через технічні особливості безготівкового розрахунку, які не залежать від його волі, оплата не надійшла вчасно, а договір вважається таким, що не набрав чинності, попри погодженої позиції сторін та фактичної оплати договору. Подібні за змістом ситуації виникають і в тому випадку, коли окремі страхові агенти не вносять отримані від страхувальників кошти в страхову компанію тощо.

Отже, вважаємо за необхідне внести зміни до ч. 3 ст. 18 Закону України «Про страхування» та ст. 983 ЦК України, передбачивши загальний порядок набрання юридичної сили консенсуальним договором, тобто з моменту його

укладення, що надасть поштовх для впорядкування фінансових операцій між страховиками та страхувальниками в частині фіксації факту отриманого за договором страхового платежу ( або першої частини платежу ) безпосередньо в момент укладення договору (наприклад - шляхом видачі касового чеку), що позитивно відобразиться на зменшенні кількості судових справ.

Також, розповсюдженим випадком звернення до суду є відмова страховика у визнанні події страховим випадком, і як наслідок відмова у виплаті. В даному випадку спір виникає через відсутність законодавчої конкретики з даного питання, яка б дала змогу ідентифікувати подію як страховий випадок, а тому умови за яких подія визнається страховим випадком мають бути детально зазначені у договорі страхування (у кожному конкретному договорі). Зрозуміло, що відмова страховика у визнанні події страховим випадком має результатом відмову у страховій виплаті, яка мотивована ненастанням відповідної події, що породжує обов'язок виплати. Відсутність законодавчої конкретизації умов, за яких подія не буде вважатися страховим випадком, породжує ситуації за яких страхувальник втрачає право на страхову виплату, і в непоодиноких випадках з одних лише формальних положень договору, що навмисно виписані в договорі та зумовлені фінансовими інтересами страховика. Так, практика містить випадки відмови від визнання страховим випадком події, що за всіма ознаками підпадають під категорію «страховий випадок», але через виписані в договорі «специфічні» умови (наприклад, відсутність у страхувальника двох комплектів ключів та реєстраційного свідоцтва ТЗ після заявленої крадіжки авто, менша кількість або інший тип замикаючих пристроїв на гаражі, в якому зберігається ТЗ, порушення умов нічного зберігання (авто не поставили на ніч на охоронювану стоянку), виплата не здійснювалася через невизнання страховиком такої події, як страхового випадку, а звернення до суду були безрезультатними. Іноді в договорах страхування транспортних засобів встановлювалася однозначна вимога, що транспортний засіб мусить бути доставлений під офіс страхової компанії для проведення експертизи

пошкоджень, що нереально здійснювати у нічний час, а також по відношенню до авто, яке зазнало істотних пошкоджень тощо. Тобто страхувальник опинявся перед завідомо складними завданнями, виконати які нереально або неможливо з вини самого страховика, коли додзвонитися за вказаними у договорі телефонами не представлялося можливим.

Під час судових слухань, страхувальники нерідко посилаються на те, що вони не були ознайомлені з положеннями договору та правилами страхування, посилаючись на невиконання страховиком вимог п.1 ст. 20 Закону № 85/96, яка передбачає обов'язок останнього ознайомити страхувальника з умовами та правилами страхування, втім зрозуміло, що підпис договору дієздатною особою має сприйматись як факт такого ознайомлення. Разом з тим, пересічній особі для ознайомлення з правилами страхування потрібен час, а у складних питаннях навіть консультація стороннього фахівця, адже специфічні терміни, поняття та алгоритм дій при настанні страхового випадку, зазвичай для широкого кола осіб є складним та незрозумілим для сприйняття та осмислення. Таким чином, постає ситуація, коли до договору потрапляють положення, що необґрунтовано звужують права страхувальника, втім після їх підпису вони набувають для нього обов'язкового характеру, оскільки основним джерелом у взаємовідносинах сторін є договір, і якщо в ньому міститься посилання на правила страхування, то в такому випадку вони є обов'язковими для обох сторін. Тим не менше, численність звернень осіб до суду з даного приводу дає чітко усвідомити, що дане питання вимагає уточнень на рівні закону.

Отже, варто передбачити у ст. 991 ЦК України та ст. 26 Закону України «Про страхування» пункт, згідно якого страховик звільняється від страхової виплати лише у випадку, передбаченому законом, що в свою чергу надасть можливість суддям, в разі явного зловживання страховиком своїми правами, винести законне і справедливе рішення по справі.

Виникають спірні ситуації також навколо вимог п. 5 ч. 1 ст. 989 ЦК України щодо неповідомлення страховика про настання страхового випадку

у строк, встановлений договором (як правило три дні з моменту настання страхового випадку), що може мати наслідком відмову страховика у здійсненні страхової виплати. Зрозуміло, що такі дії страховика мають бути обґрунтовані об'єктивними причинами, а не просто можливістю уникнути виплати страхового відшкодування лише з формальних міркувань. Так, п. 5 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про страхування» так само, як і п. 5 ч. 1 ст. 991 ЦК України, визначає, що страховик має право відмовитися від здійснення страхової виплати у разі несвоєчасного повідомлення страхувальником про настання страхового випадку без поважних на це причин або створення страховикові перешкод у визначенні обставин, характеру та розміру збитків. Зрозуміло, що законодавча вимога, яка відображається в договорі як обов'язок страхувальника повідомити страховика про настання страхового випадку у передбачений строк, має чітку функцію – зобов'язати страхувальника допомогти страховикові у встановленні фактів, обставин та характеру події, яка може бути страховим випадком. Тобто, даний пункт визначає певний формат співпраці між сторонами договору страхування у разі настання страхового випадку, єдиною метою якого є допомога страхувальника страховикові, в тому числі і у частині зменшення збитків останнього.

Таким чином, в даному випадку єдиною об'єктивною підставою відмови у виплаті страхового відшкодування є не сам факт несвоєчасного повідомлення про настання страхового випадку, а шкода заподіяна інтересам страховика, тобто коли це позбавило страховика можливості встановити, чи є ця подія страховим випадком чи ні. В контексті даного обов'язку страховика, постає наступне питання: «Чи є телефонний дзвінок повідомленням про настання страхового випадку? Чи під повідомленням розуміється саме подання письмової заяви встановленого зразку».

Так, законодавчими актами передбачено обов'язок своєчасного повідомлення про настання страхового випадку, втім нічого не вказується ні відносно форми такого повідомлення, ні щодо його строків. Посилання на

формат та строки повідомлення містяться у договорах страхування, які можуть відрізнятися один від одного як строками, так і формою, що, в свою чергу, не сприяє одноманітності правового регулювання, а отже створює підґрунтя для виникнення спірних ситуацій. Страхувальними договорами передбачаються різні строки, протягом яких страхувальник має повідомити про настання страхового випадку, як правило починаючи від 24-х годин до 3-х діб з моменту, коли страхувальник дізнався про подію, яка має ознаки страхового випадку. Так само відсутня єдина практика з приводу форми повідомлення, в одних договорах телефонний дзвінок взагалі не передбачається, в інших страхувальник зобов'язаний зателефонувати протягом 24-х годин, а потім протягом 2-ох робочих днів подати письмову заяву про цю подію. З іншого боку, складнощі виникають також при доведенні факту повідомлення страхувальником про подію в рамках розгляду справи, тобто про належне виконання страхувальником зобов'язань за договором, а отже незаконність відмови страховика у виплаті страхового відшкодування. Зрозуміло, що доведення даного факту в суді пов'язується із наданням доказів, які мають відповідати принципам належності та допустимості, що, зазвичай, нездійсненно для звичайного телефонного дзвінка. Крім того, телефонуючи одразу (як передбачено більшістю договорів) після страхового випадку страхувальник не може об'єктивно повідомити всі обставини події, що цікавлять страховика. Отже, слід визнати, що сама по собі вимога негайного повідомлення страхувальником про подію у формі телефонного дзвінка не має дієвості, а отже не може бути підставою відмови у виплаті страхового відшкодування.

Таким чином, з метою уникнення численних судових справ, варто внести зміни до п. 5 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про страхування» та п. 5 ч. 1 ст. 989 ЦК України, передбачивши прямий причинно-наслідковий зв'язок між порушенням страхувальником умов договору та негативними наслідками для страховика. Пропонуємо п. 5 ч. 1 ст. 991 ЦК України викласти у такій редакції: «Несвоєчасне повідомлення страхувальником без поважних причин

про настання страхового випадку, що створило страховикові перешкоди у визначенні обставин, характеру та розміру збитків».

Іншим спірним питанням, що стає приводом звернення до суду є питання щодо розміру страхового відшкодування. Більшість спорів виникають саме із договорів страхування цивільної відповідальності. За змістом ст. 1166 ЦК України завдана майнова шкода відшкодовується у повному обсязі особою, яка її завдала. В свою чергу ст. 1194 ЦК України передбачає, що особа яка застрахувала свою цивільну відповідальність, у разі недостатності страхової виплати (страхового відшкодування) зобов'язана сплатити потерпілому різницю між фактичним розміром шкоди і страховою виплатою (страховим відшкодуванням). Тобто законом передбачено, що страховик несе відповідальність за страхувальника в межах суми страхової виплати (страхового відшкодування). При визначенні розміру та способу відшкодування шкоди, завданої майну потерпілого, слід враховувати положення статті 1192 ЦК України, яка передбачає, що при відшкодуванні шкоди як в натурі, так і при відшкодуванні реальних збитків потерпілий має право вимагати відшкодування упущеної вигоди.

Таким чином, актуальним питанням є визначення розміру матеріальної шкоди, а отже і меж матеріальних наслідків для учасників конфлікту. Так, «Методикою товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів»[126], затвердженою наказом Міністерства юстиції України та Фондом державного майна України від 24 листопада 2003 р. № 142/5/2092, а саме у п. 3.9 передбачено, що фізичний знос обумовлюється погіршенням технічного стану КТЗ унаслідок експлуатаційного зносу його складників. Разом з тим, якщо для відновлення попереднього стану речі, що мала певну зношеність (наприклад, автомобіля), було використано нові вузли, деталі, комплектуючі частини, у тому числі іншої модифікації, що випускаються в обмін знятих із виробництва однорідних виробів, особа, відповідальна за шкоду, не має права вимагати врахування зношеності майна або меншої вартості пошкоджених частин попередньої модифікації. Зношеність

пошкодженого майна враховується у випадках стягнення на користь потерпілого вартості такого майна (у разі відшкодування збитків). Разом з тим, доволі часто страхова компанія, маючи на меті мінімізацію своїх витрат, бере у розрахунок не фактичний фізичний знос транспортного засобу, його стан, комплектацію та інші чинники, а обмежується лише роком випуску транспортного засобу та середньою вартістю складових частин, необхідних для відновлювального ремонту, що значно зменшує калькуляцію ремонту, тоді як реальний кошторис є значно більшим. Зрозуміло, що така ситуація не задовольняє постраждалу сторону конфлікту і вирішення даного питання переноситься до зали судових слухань. Такого роду конфлікти доволі успішно вирішуються судами, втім потребують значних додаткових, як матеріальних, так і часових витрат, адже предметом доказування виступає розмір заподіяних збитків, визначення якого як правило відбувається в рамках призначеної судом експертизи, що саме по собі може затягнути час розгляду справи, що в свою чергу не сприяє, а ні захисту прав осіб, а ні авторитету судової влади, оскільки протягом всього часу розгляду справи транспортний засіб залишається пошкодженим або навіть непридатним для експлуатації, тобто відновлення порушеного права особи не відбувається.

Причинами цієї проблеми є відсутність чітко визначених строків, порядку проведення судових експертиз на рівні закону, а також відповідальності експерта за необґрунтовану затримку у проведенні експертизи. Зокрема, ні в Законі України «Про судову експертизу» [133], ні в решті законів, що регулюють діяльність експерта цих положень немає, що здається доволі дивним, оскільки строкам в праві відведено виключну роль. Строки проведення судової експертизи закріплено в Інструкції, втім редакція цього акту дозволяє ними нехтувати, оскільки питання відповідальності експерта за необґрунтовану затримку у проведенні експертизи також залишається відкритим, що саме по собі створює штучні умови для практики затягування судового процесу, якою може скористатись недобросовісна сторона, що призводить до порушення вимог ст. 6 Конвенції [60],

учасником якої є Україна, стосовно права кожного на розгляд його справи протягом розумного строку. Зрозуміло, що такі дії експерта мають кваліфікуватись не інакше, як відмова (у формі бездіяльності) експерта від виконання покладених на нього обов'язків, що перешкоджають здійсненню правосуддя.

Отже, пропонуємо передбачити в нормах Закону України «Про судову експертизу», ЦПК України та інших процесуальних законах, законодавчо визначити максимальний строк проведення експертизи та передбачити можливість його пролонгації у виключних випадках за вмотивованим клопотанням експерта та за погодженням з особою (органом), що її призначила. В інакшому разі, дії експерта, що призвели до необґрунтованої затримки у проведенні експертного дослідження, варто розглядати в контексті ст. 385 КК України [68].

Проблемною також є практика вирішення страхових справ в порядку регресу та суброгації. Така ситуація спричинена відсутністю належної уваги як в чинному законодавстві, так і в сучасній правовій науці до суттєвої різниці в поняттях «регрес» та «суброгація». Більш того, склалась ситуація, коли частина фахівців ці поняття ототожнюють, інша частина взагалі не визнає існування суброгації в страхуванні, решта наполягає на необхідності законодавчої диференціації цих двох понять.

Для розв'язання даної проблеми, перш за все, слід звернутись до визначення даних понять, що дозволить розмежувати їх правовий зміст та визначити випадки, в яких вони мають бути застосовані з огляду на їх правову природу, а отже і призначення. Щодо правового змісту такого явища як «регрес», яке також іменується «регресна вимога» або «зворотна вимога», в нормах як загального, так і спеціального спрямування визначено понятійний зміст, а саме, ст. 1191 ЦК України передбачає, що особа, яка відшкодувала шкоду, завдану іншою особою, має право зворотної вимоги (регресу) до винної особи у розмірі виплаченого відшкодування, якщо інший розмір не встановлений законом. Варто вказати, що даний механізм

використовується вже достатньо давно, а питанням його актуальності присвячені окремі праці науковців в різні часи. Так, ще в середині ХХ ст. правники відзначали виключну роль регресу та наголошували на необхідності комплексного підходу до визначення його місця в засобах захисту цивільних прав, зокрема, І.Б. Новицький відзначив: «Роль права регресу у відносинах між соціалістичними організаціями в цей період набуває особливого значення з огляду широкого кооперування при виконанні ними зобов'язань щодо поставки, підряду і т. д. Справа в тому, що несправність хоча б одного учасника таких відносин дезорганізує всю систему зв'язків і взаємовідносин сторін, а це не може не позначитися на їх майнових інтересах. Той чи інший учасник цих відносин неминуче несе збитки, або в силу стягнення з нього санкцій за неналежне виконання зобов'язань, або в силу відшкодування збитків кредиторів. Цей збиток несе нерідко не сам порушник, а інший учасник кооперування. Між тим, як принцип соціалістичної законності, так і послідовне здійснення принципу господарського розрахунку вимагають, щоб всі невігідні наслідки своєї діяльності ніс порушник» [94, с. 132]. Як ми бачимо, під фактором, що спонукає до розвитку теорії регресного захисту, автор бачить зростаючу роль кооперативного руху тих часів, що є своєрідним прообразом сучасного підприємництва.

В свою чергу Смирнов В.Т. висловив занепокоєння станом наукових розробок щодо регресу: «Не можна сказати, що питання регресних зобов'язань не отримали висвітлення в науці радянського цивільного права. Їм приділяли чималу увагу, що багато в чому сприяло з'ясуванню поняття, ролі та значення регресних зобов'язань стосовно, головним чином, до окремих інститутів радянського цивільного права. Однак ці дослідження не усунули всіх спірних питань, які зустрічаються при розгляді регресних зобов'язань. Спірним залишається, насамперед, саме поняття регресного зобов'язання, його юридична природа і зміст, а тому право регресу, має не тільки теоретичне, але насамперед і практичне значення, потребує подальшої

глибокої і ретельної розробки» [151, с. 71 ]. Варто визнати, що і на сьогоднішній день, попри велику кількість наукових здобутків та вирішення переважної більшості спірних питань навколо теорії регресної вимоги, через невинний розвиток суспільних відносин, все ще залишаються питання теорії та практики, що потребують уваги, і одним з таких є питання розмежування понять «регрес» і «суброгація».

Механізм регресної вимоги, як один з механізмів захисту прав кредитора за сучасних економічних умов та розвитку підприємництва, має величезне значення, що підтверджується широтою практики його застосування, оскільки цивільно-правові відносини характеризуються різноманіттям суб'єктів та форм, а отже можуть призвести до неможливості виконання зобов'язання саме винною особою через ряд суб'єктивних факторів або в силу існуючого договору чи закону, коли за винну особу має відповідати інша. Також не варто забувати хоча й про похідну в цьому аспекті, втім дуже важливу виховну функцію, яку несе в собі покарання винної особи, в тому числі майнове.

В свою чергу страхування (майна, відповідальності тощо) відіграє величезну роль у формуванні сучасного правового суспільства в контексті заходів захисту майнових прав учасників правовідносин, тому особливого значення набуває розробка концепції права «зворотної вимоги» саме у страхуванні, що врахує специфіку страхових правовідносин та дозволить як найкраще захистити майнові права суб'єктів, в тому числі в судовому порядку.

Слід вказати, що право регресної вимоги в чинному законодавстві визначено на належному рівні та з приводу його використання на загальному рівні, здебільшого не виникає проблем за виключенням випадків, що стосуються справ у сфері страхування. Разом з тим, попри всю здавалося б простоту такої концепції та беззаперечної можливості використання існуючої моделі регресу в страхуванні, такий підхід не вирішує ряд суттєвих питань,

що криються в практиці застосування регресної вимоги в страхових справах, зокрема, під час стягнення шкоди в судовому порядку.

Як нами вже було зазначено, загальне право на регрес закріплено у ст. 1191 ЦК України, втім зрозуміло, що загальна норма не може передбачити всю специфіку страхових правовідносин, отже постає питання щодо впровадження спеціального правового інституту – права зворотної вимоги у страхових правовідносинах.

Такою спробою є ст. 993 ЦК України та ст. 27 Закону України «Про страхування», якими передбачено, що до страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування, у межах фактичних витрат переходить право вимоги, яке страхувальник або інша особа, що одержала страхове відшкодування, має до особи, відповідальної за завдані збитки.

Вказані норми відносяться до норми спеціального призначення, а отже мають врегульовувати ситуації, пов'язані суто зі страхуванням. Аналіз даних норм дає підстави стверджувати, що їх правовий зміст спрямований на забезпечення захисту майнового інтересу страховика, що здійснив страхове відшкодування за договором майнового страхування, шляхом звернення до винної особи, тобто дані правовідносини визначають підстави та право регресу в страхуванні, що дістав назву «суброгація», хоча сама редакція не містить цього терміну.

Отже, складається ситуація, коли в наявності є два механізми захисту порушеного права, що конкурують один з одним, а отже є необхідність їх чіткого розмежування та виокремлення, оскільки вони не тільки є різними за їх механізмом дії, вони також мають різну сферу застосування та призводять до різних правових наслідків, що по суті і пояснює їх одночасне існування в правовому просторі. Як нами вже було зазначено, неоднозначна судова практика з цих питань є наслідком недостатньої уваги з боку державних органів влади до здобутків правників-науковців. Так, на сьогоднішній день, незважаючи на численні праці науковців, в практичній діяльності

юрисконсультів, страховиків, суддів, відсутня єдність щодо підходів до співвідношення та розмежування понять «суброгації» та «регресу». Така ситуація спричинена сталою практикою розгляду судами справ, що сформувалась за умов відсутності ринку страхових послуг в тому вигляді, в якому він існує сьогодні, не зважаючи на той факт, що проф. В.Р. Ідельсон, ще на початку ХХ ст. зауважував про існування механізму суброгації [87, с. 41]. Втім, даний термін не знайшов своє закріплення ні в ЦК УРСР 1963 року, ні в сучасному ЦК України, а сам механізм суброгації в практичній сфері застосування, як правило, ототожнювався з правом регресної вимоги. Дещо інший підхід існував в науковій літературі тих часів, зокрема сам термін «суброгація» доволі активно використовувався науковцями та акцентувалась увага на суттєвих відмінностях між суброгацією та регресом [90, с. 127], втім значна кількість науковців визначала суброгацію підвидом регресу [26, с. 30].

Як вже було нами зазначено, чинне законодавство не містить визначення поняття «суброгація», окрім ст. 269 Кодексу торговельного мореплавства [55], згідно якої передбачається, що у разі сплати страховиком страхової суми до нього переходять усі права на застраховане майно (якщо таке майно було застраховане на повну вартість) або право на частку застрахованого майна пропорційно відношенню страхової суми до страхової вартості (у разі страхування на неповну вартість).

Аналіз понять «регрес» та «суброгація» на основі положень статей, що розкривають їх зміст, дає можливість стверджувати про наявну відмінність у правових наслідках цих двох механізмів. Зрозуміло, що обидва вони слугують одній меті – задоволенню майнових інтересів кредитора, втім право регресу передбачає лише перехід права вимоги, тоді як суброгація передбачає перехід усіх прав на майно. Таким чином, регрес – це фактично лише право заявити майнову вимогу, тоді як суброгація – сам перехід всього обсягу майнових прав. Варто вказати, що в міжнародному праві під суброгацією також розуміють перехід всіх прав кредитора, не обмежуючись

правом вимоги [165] Однак, правозастосовна практика, за відсутності чітко визначеного цивільним законодавством понятійного апарату, під наслідками суброгації розуміє лише право вимоги, аналогічний підхід міститься в інших правових системах пострадянських країн [31].

Безумовно, дані поняття мають схожі риси, але не є тотожними, а тому наявна практика їх застосування в частині підміни цих понять одне одним є неприпустимою, оскільки неминуче призводить до порушення прав суб'єктів страхових правовідносин, в тому числі після набуття останніми статусу учасників цивільного процесу.

Зрозуміло, що відсутність законодавчого закріплення в нормах Цивільного кодексу України та спеціальних нормативно-правових актах не сприяють однозначності сприйняття й тлумачення, втім даний механізм широко використовується в юридичній практиці, і, як вже нами було зазначено, не без проблем, що пов'язується із тлумаченням норми та схожістю даного механізму з регресом. Насамперед, варто вказати на наявність суттєвої відмінності у підставах виникнення права на звернення в порядку суброгації, оскільки чинним цивільним законодавством передбачається, що така може базуватись лише на договорі майнового страхування, тоді як право на регрес виникає на будь-якій підставі внаслідок відшкодованих збитків замість винної особи.

Таким чином, право суброгації має дещо обмежені випадки застосування та використовується виключно у майновому страхуванні, тоді як право регресу може бути застосоване в будь-якій ситуації відшкодування шкоди третьою особою, крім випадків, коли вимога має бути реалізована через суброгацію. Таким чином, під час розгляду справ про страхування, в яких має місце вимога страховика до заподіювача шкоди, суди мають чітко розмежовувати випадки звернень в порядку регресу від процедури суброгації, що можливо зробити вже під час підготовки справи до судового розгляду, маючи в розпорядженні зміст позовної заяви та докази, якими

обґрунтовується позиція сторони по справі, що дозволить вирішити ряд суттєвих процесуальних питань та досягти мети судочинства – правосуддя.

Істотною відмінністю також є різний суб'єктний склад, оскільки під час суброгації відбувається заміна сторони у вже існуючому зобов'язанні, що дозволяє страхувальнику на підставі договору передати своє право вимоги страховику для реалізації цієї вимоги, тоді як в порядку регресу між тими й самими сторонами одне зобов'язання замінює інше. Тобто, фактично законодавством передбачено різні моделі формування та реалізації права вимоги. Так, в порядку суброгації - за рахунок заміни сторони у зобов'язанні, в регресі - внаслідок виникнення нового зобов'язання.

Крім зазначеного, також існує суттєва відмінність у матеріальній складовій регресу та суброгації. При суброгації страховик може розраховувати на відшкодування суми в межах фактичних витрат, тобто в межах тієї суми, яка була ним виплаченою страхувальнику. В свою чергу, при регресі страховик вправі задовольнити свою вимогу в повному обсязі, включаючи штрафні санкції та інфляційні втрати.

Втім, найбільш важливим і таким, що створює ряд проблем в судовій практиці прийнято вважати питання щодо перебігу строку позовної давності, оскільки існує суттєва різниця у його відліку залежно від ситуації та механізму звернення. Так, в науковій літературі доволі часто можна зустріти побоювання з приводу можливого впливу строку позовної давності, а отже й унеможливлення пред'явлення страховиком власних вимог в порядку суброгації. Автори заявляють, що «говорити про те, що право особи порушено можна, принаймні, лише з того моменту, коли встановлена вина особи, яка її заподіяла. Отже, дискусійним є питання, коли виникає право вимоги в особи, якій цю шкоду заподіяно, а тим паче дискусійним є питання, коли таке право виникає у страховика: чи з моменту заподіяння шкоди? чи з моменту, коли встановлено, що шкода заподіяна з вини іншої особи? чи коли страховику стало відомо про настання страхового випадку? чи з моменту коли сплачено страхове відшкодування? Але суди, вирішуючи спори, чомусь

рахують початок перебігу позовної давності виключно з моменту, коли має місце факт заподіяння шкоди. Така судова практика унеможливило реалізацію права вимоги страховиком» [23].

Так, початок перебігу позовної давності для регресних зобов'язань, згідно ч.6 ст. 261 ЦК України, починається від дня виконання основного зобов'язання, тобто, в нашому випадку - з моменту виплати страхового відшкодування. В свою чергу, при суброгації початок перебігу позовної давності, в силу положень ст. 261 ЦК України, починається від дня виконання основного зобов'язання. Такий порядок, з одного боку, здається логічним, оскільки зводиться до формули: «Єдине зобов'язання – єдиний обсяг прав», тобто, якщо страхувальник передає належний йому обсяг прав страховику, що виплатив відшкодування (в тому числі трирічний строк позовної давності), в останнього не виникає власний обсяг прав, він має користуватися отриманими від страхувальника (в тому числі звернутись до винуватця в той самий трирічний строк, що був передбачений для страхувальника), а, з іншого боку, значно зменшує час для пред'явлення страховиком власних вимог, не зважаючи на те, що вони породжені тим самим зобов'язанням.

Отже, на перший погляд, такий порядок дійсно здається доволі неоднозначним, оскільки не завжди обставини справи дають змогу вчасно виявити заподіювача шкоди та належним чином пред'явити йому претензію у визначені строки, втім положення ч.1 ст. 261 ЦК України, яка встановлює загальні правила перебігу позовної давності, чітко визначають, що перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила. Отже, у випадку, коли особа – заподіювач шкоди не відома, перебіг строку позовної давності не розпочинається з моменту, коли право було порушене, тобто, з моменту виникнення страхового випадку, а відкладається до моменту з'ясування винуватця. В інакшому випадку це призвело б до абсурдності ситуації.

Крім того, наявна диспозитивність у методах розшуку винуватця, а саме, положення «особа довідалась або могла довідатись», не передбачає здійснення кредитором розшукових заходів, що призводять до зайвих витрат. Тому посилення на неможливість вчасного пред'явлення вимоги до заподіювача шкоди у випадку відсутності відомостей про його особу є такими, що не відповідають дійсності, оскільки кредитор в такому разі може розраховувати на загальний обсяг позовної давності, що буде відраховуватись з моменту надходження відомостей про таку особу.

В контексті цього питання занепокоює один з висновків, що наданий Верховним Судом України (далі - ВСУ) від 19.07.2011 р. у Судовій практиці розгляду цивільних справ, що виникають з договорів страхування в частині висновків стосовно спорів щодо відшкодування збитків у порядку суброгації [85, с. 12]. Так, у висновках ВСУ зазначає, що: «при суброгації перебіг строку позовної давності починається з моменту виникнення страхового випадку, тоді як при регресі – з моменту, коли страховик виплатив страхове відшкодування, тобто зазнав збитків».

Варто визнати, що таке твердження не відповідає законодавчим вимогам в частині особливості початку перебігу строку позовної давності за умови відсутності відомостей про заподіювача шкоди, отже наведені побоювання з приводу можливого впливу часу для пред'явлення вимоги є абсолютно обґрунтовані у разі дотримання судами висновку вищевказаних роз'яснень Верховного Суду України.

Таким чином, для усунення наявних протиріч в судовій практиці розгляду страхових справ, варто, в нормах матеріального права, перш за все, в чинному ЦК України, внести ряд змін, що дозволять однозначно сприймати механізм суброгації як захід захисту прав кредитора, що належним чином виконав своє зобов'язання передбачене договором майнового страхування. В суто процесуальному плані, з метою приведення судової практики до законодавчих положень, варто переглянути висновки вищевказаного роз'яснення Верховного Суду України в частині початку перебігу позовної

давності у випадку відсутності відомостей про заподіювача шкоди в бік визначення моментом початку спливу строку - момент надходження відомостей про таку особу, що надають об'єктивну можливість пред'явлення позову.

Так, для проведення оцінки завданої автомобілю шкоди запрошуються як страхувальник, так і винуватець в ДТП, оскільки така практика має метою усунути спірність в питаннях розміру відшкодування і наступного регресного позову. Отже, у разі присутності всіх суб'єктів зникають спірні питання, а це позбавляє необхідності суд розглядати регресні вимоги страховика у порядку позовного провадження. Тому автор вважає, що регресний позов страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування, у межах фактичних витрат, до особи, відповідальної за завдані страхувальнику збитки може бути виражений в процесуальній формі заяви про видачу судового наказу, якщо суду будуть надані безспірні докази належного її повідомлення або її участі в заходах з оцінки (експертизи) завданої шкоди і будуть підтверджені факти вини такої особи (постанова адміністративного суду тощо). Така позиція зводиться до того, щоб винні особи не зловживали своїми правами з метою затягування виплати відшкодування, яке з часом може істотно знецінюватися. У зв'язку з цим запропоновано внести відповідні доповнення до ст. 96 ЦПК.

В іншому випадку, коли винуватець ДТП не реагує на пропозицію прийняти участь в оцінці завданої шкоди або не з'являється для участі в її проведенні, то наступні витрати щодо проведення судової експертизи завданої шкоди мають покладатися на винну особу, що значно збільшуватиме розмір його витрат на відшкодування завданої шкоди і судові витрати та має спонукати його до «активної співпраці» зі страховими компаніями. Тобто в такій ситуації має враховуватися правова поведінка винуватця у ДТП, щоб застерегти випадки зловживання, а саме належно повідомлена особа сама має вирішувати питання: чи брати їй участь в проведенні оцінки завданої шкоди, чи ні, але її фактична відмова від участі є

свідченням того, що її не інтересує розмір завданої шкоди, оскільки вона визнає об'єктивність висновку експерта або зловживає своїми правами.

З урахуванням наведеного аналізу особливостей розгляду та вирішення справ, що виникають із страхових правовідносин, зазначимо, що в першу чергу, суду слід враховувати специфіку правового регулювання конкретних страхових правовідносин, а також аналізувати проблемні питання, пов'язані з розглядом страхових справ судами, що має призводити до удосконалення нормативної бази та практики розгляду справ судами.

## **Висновки до Розділу II**

1. Встановлено, що значний вплив страхування на розвиток ринкової економіки України є важливим елементом, який до цього часу мало враховується. Так, стабільність розвитку бізнесу, шляхом повернення матеріальних витрат в разі завдання збитків; оптимізація ресурсів щодо організації економічної безпеки; ефективність використання коштів для здійснення соціальних програм; потужний розвиток грошових резервів, що інвестуються в національну економіку, тощо, дають підстави стверджувати про доцільність розвитку сфери страхування та її необхідність на сучасному етапі розвитку України.

2. Запропоновано визнати права страхових компаній на обмін інформацією про страхові історії окремих страхувальників, які підозрюються у неналежній поведінці (зловживання правами окремими страхувальниками, випадки вчинення злочинів з метою отримання значної страхової виплати) без передання такої інформації третім особам, за винятком випадків спільного пред'явлення матеріалів слідчим органам або суду;

3. Встановлено, що поряд із прогресивними ознаками розвитку сфери страхування, існують і негативні чинники, які стримують розвиток ринку страхових послуг, зокрема: наявність недосконалого механізму захисту прав споживачів страхових послуг; незначна клієнтська база страховиків, а також зосередження страхової діяльності переважно на майновому страхуванні

юридичних осіб; нерозвиненість інституту страхування життя, недержавного пенсійного забезпечення та відсутність правового регулювання діяльності страховиків у сфері обов'язкового медичного страхування; недостатність надійних фінансових інструментів для інвестування; велика кількість страхових компаній з низьким рівнем капіталу, а також слабкий розвиток національного перестрахового ринку; використання страхового ринку суб'єктами господарювання для оптимізації оподаткування та витоків коштів за кордон; недостатній рівень кадрового забезпечення страхового ринку; відсутність достатньої кількості наукових розробок щодо розвитку сфери страхування; низький рівень страхової культури населення, а також відсутність власних традицій страхування, тощо.

4. Обґрунтовано, що сутність страхування полягає і в тому, що чисельна кількість страхових компаній акумулюють на території України значні кошти, від ефективності обороту яких безпосередньо залежить формування державного бюджету і національної економіки. Оцінка ефективності фінансових рішень страхової компанії зумовлює збільшення резервів фінансових можливостей і розвитку страхового ринку України. Що, в свою чергу, безумовно впливає на загальний рівень формування ринкової економіки України і пошуків прогресивних механізмів мобілізації фінансів нашої держави.

5. Визначено, що доволі часто не потрібно доводити ситуацію в матеріальних правовідносинах до того, щоб потребувався захист прав, оскільки доцільно надійно охороняти власні права і для цього доцільно серед способів забезпечення виконання зобов'язань (ст. 546 ЦК) виділити місце страхуванню. Страхова компанія може брати ризики невиконання зобов'язання не тільки за конкретного боржника, а й страхувати ризики за угодою, хто б не виявився боржником в угоді, що відрізняє послуги страхових компаній від звичного сприйняття поруки. Отже, згадування страхових компаній серед інших поручителів в ст. 560 ЦК звужує комплекс

послуг, які страхові компанії здатні надавати в цивільних правовідносинах по виконанню зобов'язань за іншу особу.

6. Встановлено, що зазначені чинники зумовлюють і збільшення виникнення спірних правовідносин у сфері страхування та необхідності здійснення захисту прав та законних інтересів. Сьогодні наявні різноманітні способи захисту страхових прав. Однак, на наш погляд, одним із найбільш суттєвих способів захисту прав у сфері страхування є судовий. Дослідження окремих питань захисту прав суб'єктів страхових правовідносин дозволили зробити висновок, що останній можливий і у порядку цивільного, і господарського, і адміністративного, і кримінального судочинства. Разом з тим, вид судочинства, безумовно, залежить від специфіки порушеного права, кола суб'єктів та рівня суспільної небезпеки.

7. Специфіка страхових правовідносин визначається метою страхування, зокрема - це охорона майнових інтересів фізичних та юридичних осіб. В свою чергу, зазначимо, що страхові правовідносини є предметом регулювання окремої галузі права в системі національного права – страхового права. Так, останні регулюються досить специфічними принципами страхового права, що мають безпосередній вплив на порядок розгляду та вирішення спорів, що виникають із страхових правовідносин. Зокрема, слід виділити такі принципи, на основі яких здійснюються страхові правовідносини: принцип майнового інтересу; принцип граничної сумлінності сторін; принцип відшкодування; принцип сприяння страховиків тощо.

8. Обґрунтовано, що допустимим засобом вирішення спорів, які виникають із страхових правовідносин у цивільному процесі, є позов та запропоновано виділити такі його характерні риси: а) в основі такого позову лежать цивільно-правові відносини; б) у разі, коли до суду з позовом звертається страхувальник-фізична особа він вправі посилатися додатково на положення Закону України «Про захист прав споживачів», а некоректність

або неконкретність умов страхового договору має тлумачитися на користь страхувальника в силу високої правової кваліфікації персоналу страховика

9. Відмітимо, що правосуддя, його поняття, ознаки, види та форми реалізації вже були досліджені відомими вітчизняними та зарубіжними вченими. На підставі проведеного дослідження та узагальнюючи наукові доробки сучасності, положення чинного законодавства України, а також матеріали судової практики, необхідно виділяти наступні ознаки правосуддя: на території України правосуддя здійснюється лише судами; порядок (процесуальна форма) і процедура здійснення правосуддя чітко визначена законом і відбувається шляхом розгляду і вирішення справ у судових засіданнях; основні засади, мета та цілі правосуддя також регламентовані законодавством і спрямовані на захист прав та законних інтересів особи (фізичної, юридичної), держави; процесуальна форма здійснення правосуддя передбачає застосування заходів державного примусу.

10. Встановлено, що право особи на звернення до суду із позовом, що виникає із страхових правовідносин поєднує матеріальний зміст і процесуальну форму, що зумовлює настання відповідних матеріально-правових і процесуальних наслідків. Загалом, право на звернення до суду за захистом - це інститут цивільного процесуального права, що регулює право фізичних і юридичних осіб на порушення судової діяльності, здійснення якого гарантується всім громадянам та юридичним особам, а також забезпечується примусовим виконанням рішення суду.

11. Однією із форм реалізації права на звернення до суду за судовим захистом виступає право на пред'явлення позову у справах позовного провадження. Зокрема, це сукупність процесуальних дій, що чітко визначені нормами чинного законодавства, особи (фізичної, юридичної, держави), що спрямована на захист її прав, свобод та законних інтересів. Так, це інститут позовного провадження, реалізація якого знаходиться у дотриманні вимог, чітко визначених законом. Це умови щодо процесуального порядку порушення цивільної справи, шляхом подачі позовної заяви, а також

обов'язку суду прийняти та розглянути по суті, останню, у випадку, якщо вона відповідає вимогам, встановленим у законі. Таким чином, основною специфічною рисою процедури реалізації права на пред'явлення позову, що виникає із страхових правовідносин, слід вважати чітке регламентування цивільного процесуального закону, а також дотримання процесуального порядку звернення до суду із позовом.

12. На підставі матеріалів судової практики, встановлено, що особою, яка має право на пред'явлення позову, що виникає із страхових правовідносин, є суб'єкт, наділений самостійною юридичною заінтересованістю, спрямованою на розв'язання страхового спору. Крім того в подальшому задля захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів такого суб'єкту, має бути відкрито позовне провадження у цивільній справі. При цьому він стає учасником страхового спору, що передано на розв'язання суду, зі спеціальним статусом позивача, але не слід його однозначно асоціювати з особою, права якої порушені в силу існуючих в страхових відносинах зловживань.

13. Визначено, що положення ст.ст. 119-121 ЦПК України регламентують загальні правила оформлення та подачі позову, однак, законодавець не передбачив у ст. 119 ЦПК України обов'язку вказувати у позові відомості щодо інших осіб, які беруть участь у справі, крім сторін. На практиці, після повного найменування сторін та їх представників, зазначають ім'я, місце проживання (перебування) або місцезнаходження, поштовий індекс, номери засобів зв'язку третіх осіб та їх представників, якщо такі відомі. В цілому, з урахуванням значення інституту третіх осіб під час розгляду та вирішення не лише страхових спорів, а також для більш повного, ефективного та швидкого розгляду та вирішення цивільних спорів, зокрема, що виникають із страхових правовідносин, пропонуємо внести зміни до п.2 ч. II ст. 119 ЦПК України, а саме: «...ім'я позивача, відповідача, третьої особи...».

14. Доведено, що в умовах фінансової кризи не слід збільшувати судовий збір за звернення до суду, оскільки внаслідок цього виникнуть негативні наслідки для ринку страхування. Так, спори між страхувальниками та страховиками здебільшого зводяться не до визначення розміру страхового відшкодування, а взагалі до встановлення факту обов'язку страховика здійснити таке відшкодування. Це є наслідком нечіткої урегульованості правовідносин, що виникають під час настання страхового випадку і дають можливість, з одного боку, страховикам суто з формальних причин відмовляти у виплаті страхового відшкодування, з іншого – страхувальникам, які припустилися порушень умов договору страхування, так само з формальних причин добиватися такої виплати в суді. Позовні вимоги стосуються стягнення сум страхового відшкодування, іноді також відшкодування збитків, пов'язаних з неправомірними діями страховика (зокрема, із несвоєчасною виплатою страхового відшкодування) та відшкодуванням моральної шкоди.

15. Вважається за необхідне внести зміни до ч. 3 ст. 18 Закону України «Про страхування» та ст. 983 ЦК України, передбачивши загальний порядок набрання юридичної сили консенсуальним договором, тобто з моменту його укладення, що надасть поштовх для впорядкування фінансових операцій між страховиками та страхувальниками в частині фіксації факту отриманого за договором страхового платежу (або першої частини платежу) безпосередньо в момент укладення договору (наприклад - шляхом видачі касового чеку), що позитивно відобразиться на зменшенні кількості судових справ.

16. Обґрунтовано, з метою уникнення численних судових справ, варто внести зміни до п. 5 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про страхування» та п. 5 ч. 1 ст. 989 ЦК України, передбачивши прямий причинно-наслідковий зв'язок між порушенням страховиком умов договору та негативними наслідками для страховика. Пропонуємо п. 5 ч. 1 ст. 991 ЦК України викласти у такій редакції: «Несвоєчасне повідомлення страхувальником без поважних причин

про настання страхового випадку, що створило страховикові перешкоди у визначенні обставин, характеру та розміру збитків».

17. Доведено, що механізм регресної вимоги, як один з механізмів захисту прав кредитора за сучасних економічних умов та розвитку підприємництва, має величезне значення, що підтверджується широтою практики його застосування, оскільки цивільно-правові відносини характеризуються різноманіттям суб'єктів та форм, а отже можуть призвести до неможливості виконання зобов'язання саме винною особою через ряд суб'єктивних факторів або в силу існуючого договору чи закону, коли за винну особу має відповідати інша. Тому регресний позов страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування, у межах фактичних витрат, до особи, відповідальної за завдані страхувальнику збитки може бути виражений в процесуальній формі заяви про видачу судового наказу, якщо суду будуть надані безспірні докази належного її повідомлення або її участі в заходах з оцінки (експертизи) завданої шкоди і будуть підтверджені факти вини такої особи (постанова адміністративного суду тощо). У зв'язку з цим запропоновано внести відповідні доповнення до ст. 96 ЦПК

18. Аналіз понять «регрес» та «суброгація» на основі положень статей, що розкривають їх зміст, дає можливість стверджувати про наявну відмінність у правових наслідках цих двох механізмів. Зрозуміло, що обидва вони слугують одній меті – задоволенню майнових інтересів кредитора, втім право регресу передбачає лише перехід права вимоги, тоді як суброгація передбачає перехід усіх прав на майно. Таким чином, регрес – це фактично лише право заявити майнову вимогу, тоді як суброгація – сам перехід всього обсягу майнових прав. Варто вказати, що в міжнародному праві під суброгацією також розуміють перехід всіх прав кредитора, не обмежуючись правом вимоги. Однак, правозастосовна практика, за відсутності чітко визначеного цивільним законодавством понятійного апарату, під наслідками суброгації розуміє лише право вимоги, аналогічний підхід міститься в інших

правових системах пострадянських країн. Безумовно, дані поняття мають схожі риси але не є тотожними, а тому наявна практика їх застосування в частині підміни цих понять одне одним є неприпустимою оскільки неминуче призводить до порушення прав суб'єктів страхових правовідносин, в тому числі після набуття останніми статусу учасників цивільного процесу. Втім, найбільш важливим і таким що створює ряд проблем в судовій практиці прийнято вважати питання щодо перебігу строку позовної давності, оскільки існує суттєва різниця у його відліку залежно від ситуації та механізму звернення.

19. В контексті цього питання занепокоює один з висновків що наданий Верховним Судом України від 19.07.2011 р. у Судовій практиці розгляду цивільних справ, що виникають з договорів страхування в частині висновків стосовно спорів щодо відшкодування збитків у порядку суброгації. Так, у висновках ВСУ зазначає, що: «при суброгації перебіг строку позовної давності починається з моменту виникнення страхового випадку, тоді як при регресі – з моменту, коли страховик виплатив страхове відшкодування, тобто зазнав збитків». Варто визнати, що таке твердження не відповідає законодавчим вимогам в частині особливості початку перебігу строку позовної давності за умови відсутності відомостей про заподіювача шкоди, отже наведені побоювання з приводу можливого впливу часу для пред'явлення вимоги є абсолютно обгрунтовані у разі дотримання судами висновку вищевказаних роз'яснень Верховного Суду України.

20. Визначено, для усунення наявних протиріч в судовій практиці розгляду страхових справ, варто, в нормах матеріального права, перш за все в чинному ЦК України, внести ряд змін, що дозволять однозначно сприймати механізм суброгації як захід захисту прав кредитора, що належним чином виконав своє зобов'язання, передбачене договором майнового страхування. В суто процесуальному плані, з метою приведення судової практики до законодавчих положень, варто переглянути висновки вищевказаного роз'яснення Верховного Суду України в частині початку перебігу позовної

давності у випадку відсутності відомостей про заподіювача шкоди в бік визначення моментом початку спливу строку - момент надходження відомостей про таку особу, що надають об'єктивну можливість пред'явлення позову.

## ВИСНОВКИ

Автором була вироблена комплексна модель інституту позовного провадження, що орієнтована на розгляд і вирішення цивільних справ із страхових правовідносин, зокрема, запропоновано безспірні претензії за регресним позовом віднести до наказного провадження, уточнено понятійний апарат, запропоновано нові критерії класифікації позовів та виділено специфічні елементи позовів тощо. Основним здобутком даного дисертаційного дослідження виступають конкретні пропозиції та висновки, що спрямовані на підвищення ролі та значення захисту порушених, невизнаних та оспорюваних прав і законних інтересів фізичних, юридичних осіб і держави, шляхом звернення до суду із позовом, що виникає із страхових правовідносин. В роботі доведено, що специфіка розгляду та вирішення спорів, що виникають із страхових правовідносин, а також вирішення значної кількості колізій знаходиться у сфері теоретичного та наукового обґрунтування сутності саме позовної форми захисту страхових прав та законних інтересів, але передумови потрібно шукати в судових справах, де сконцентровані реальні проблемні питання сучасних страхових правовідносин.

Основним здобутком даного дослідження, насамперед, є ті конкретні пропозиції, які спрямовані на підвищення ролі й значення позову, що виникає із страхових правовідносин, з метою досягнення мети та здійснення завдань цивільного судочинства.

Сучасний стан процесуально-правової регламентації позову зумовив необхідність визначити правову природу, зокрема: поняття, елементи, класифікацію позовів, що виникають із страхових правовідносин. Основою концепції проведеного нами дослідження є зв'язок мети страхування – майновий інтерес фізичних та юридичних осіб з предметом спірних цивільних процесуальних правовідносин. Так, дотримання, виконання та використання принципів страхового права є надзвичайно важливими при реалізації права особи на судовий захист. Поведінка суб'єктів цивільних

процесуальних правовідносин під час здійснення судочинства по спрам, що виникають із страхових правовідносин, врегульована не лише положеннями цивільного процесуального законодавства, а й положеннями відповідної галузі матеріального права, у нашому випадку страхового.

Аналіз положень чинного законодавства України дозволив нам визначити цілу низку норм матеріального та процесуального права, що мають бути удосконалені і враховуватися судом під час визначення виду і обсягу конкретних суб'єктивних прав та юридичних обов'язків учасників спірних страхових правовідносин, а також встановити їх права та обов'язки в різних правових ситуаціях. Зокрема, доведено, що право особи на звернення до суду із позовом є основним елементом цивільного процесу і гарантією належного виконання сторонами обов'язків в страхових відносинах, і сутність його полягає у потенційній можливості примусити сторону до забезпечення прав у сфері страхування.

Сформульовано основні критерії та розкрито суть процедури реалізації права на пред'явлення позовів, що виникають із страхових правовідносин, зокрема: додержання процесуальної форми вираження позову із урахуванням специфічних ознак конкретних спірних страхових правовідносин, що впливають на повноту позовної заяви, юридичну правильність викладення змісту позовних вимог; позовна заява має бути оплачена судовим збором, що врегульовано ЦПК України та Законом України «Про судовий збір», а для фізичних осіб страхувальників має застосовуватися положення Закону України «Про захист прав споживачів» зі звільненням від сплати судового збору. Встановлено, що ціна позову у сфері страхування включає не тільки суму страхового відшкодування, а й пеню за період прострочення виконання зобов'язання; ціну за проведення оціночних робіт, моральну шкоду тощо; реалізувати право на пред'явлення позову може лише особа, яка наділена цивільною процесуальною дієздатністю і цивільною процесуальною правоздатністю, а також була учасником страхових правовідносин або є правонаступником однієї із сторін.

Складність правонаступництва в страхових правовідносинах обумовлюється не тільки колізійним положенням ст. 1229 ЦК, а й множиною варіантів розвитку страхового правонаступництва з урахуванням складних спадкових відносин, зокрема, ч. 2 ст. 1241 ЦК, співставленням волі спадкодавця, вираженій в договорі особистого страхування та в останньому заповіті тощо.

У дисертаційному дослідженні зроблено узагальнення як теоретичних підходів, так і судової практики за останні десять років щодо осіб, які мають право на пред'явлення позову, що виникає із страхових правовідносин. Комплексна характеристика останньої включає наявність самостійної юридичної заінтересованості, що спрямована на розв'язання страхового спору, сутність якого лежить в правовій природі цивільного спору. Встановлено, що задля захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів суб'єкта страхових правовідносин, за його заявою буде відкрито позовне провадження у цивільній справі і необхідним та допустимим засобом доказування слід визнати лише письмові (включаючи, електронні) докази.

Специфіка кола суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин під час здійснення цивільного судочинства по страховим спорам, надає можливість зробити висновок про досить вагомий роль інституту третіх осіб. Так, було запропоновано з метою більш повного, всебічного та швидкого розгляду та вирішення страхових спорів внести зміни до п.2 ч. II ст. 119 ЦПК України, а саме: «...ім'я позивача, відповідача, третьої особи...». Таким чином, обґрунтовано доцільність вказувати у позові відомості щодо всіх осіб, які беруть участь у розгляді справи.

Встановлено, що правова природа позовів, що виникають із страхових правовідносин впливає на процедуру розгляду та вирішення страхових спорів – зокрема, здійснення цивільного судочинства – в цілому. На підставі зазначеного, автором звернуто увагу на цілу низку процесуальних особливостей розгляду позовів, що виникають із страхових правовідносин.

Обґрунтовано позицію, що у договірних зобов'язаннях важливо встановити момент, з якого вони виникають, змінюються або припиняються. З аналізу положень ч. 2 ст. 631 ЦК України зроблено висновок, що сам момент укладення договору має надзвичайно важливе значення. Таким чином, у страхових спорах, в яких предметом спору є сама наявність чинного договору, яка не визнається стороною, необхідно керуватись загальними правилами, визначеними цивільним законодавством України. Запропоновано внести зміни до ч. 3 ст. 18 Закону України «Про страхування» та ст. 983 ЦК України, передбачивши загальний порядок набрання юридичної сили консенсуальним договором. Так, з моменту його укладення, що надасть поштовх для впорядкування фінансових операцій між страховиками та страхувальниками в частині фіксації факту отриманого за договором страхового платежу (або першої частини платежу) безпосередньо в момент укладення договору (наприклад - шляхом видачі касового чеку), що позитивно відобразиться на зменшенні кількості судових справ.

У дисертаційному дослідженні доведено необхідність внести зміни до п. 5 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про страхування» та п. 5 ч. 1 ст. 989 ЦК України, передбачивши прямий причинно-наслідковий зв'язок між порушенням страховиком умов договору та негативними наслідками для страхувальника. Відповідно, запропоновано п. 5 ч. 1 ст. 991 ЦК України викласти у такій редакції: «Несвоєчасне повідомлення страхувальником без поважних причин про настання страхового випадку, що створило страховикові перешкоди у визначенні обставин, характеру та розміру збитків».

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абрамов В. Ю.* Проблемы гражданско–правового регулирования страховой деятельности в Российской Федерации: автореф. дисс. на соискание уч. степени док. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Виктор Юрьевич Абрамов. – М., 2009. – 38 с.
2. *Абрамова Є. Н.* Цивільне право: підручник у 3–х томах / Є. Н. Абрамова, Н. Н. Аверченко, Ю. В. Байгушева. – Том 1, част. 2. – К.: 2010. – 433 с.
3. *Адвокат у цивільному процесі: науково–практичний посібник.* – К.: Видавець С. Я. Фурса.: КНТ, 2008. – 452 с.
4. *Адміністративне судочинство: навчальний посібник / за заг. ред. проф. О. П. Рябченко.* – 2–ге вид., перероб. і доп. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – 304 с.
5. *Актуальна юриспруденція: юридична науково–практична інтернет–конференція [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <http://legalactivity.com.ua>
6. *Алексеев С.С.* Общая теория права / С. С. Алексеев. – Том 1–2. – М.: 1981. – 361 с.
7. *Аномалії в цивільному праві України: навч.–практ. посіб. для студ. юрид. ф–ту / Р. А. Майданик та ін.; за ред. д–ра юрид. наук, проф. Р. А. Майданика.* – К.: Юстініан, 2010. – 1007 с.
8. *Аракелян М.* Забезпечення конституційного права людини на захист прав і свобод судом / М. Аракелян // Право України. – 2006. – №3. – С.19–21.
9. *Белюсов Д. В.* Судебная защита в механизме гарантирования прав и свобод: конституционно–правовой аспект: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно–розыскная деятельность» / Д. В. Белюсов. – Ростов на Дону, 2008. – 19 с.

10. *Белгородцева М. О.* Бухгалтерський облік фінансових результатів у страхових компаніях: організація і методика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / М. О. Белгородцева. – К.: Нац. акад. статистики, обліку та аудиту, 2011. – 20 с.
11. *Бичкова С. С.* Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження: монографія / С. С. Бичкова. – К.: Атіка, 2011. – 420 с.
12. *Біленчук Д. П.* Страхове право України: підручник / [Д. П. Біленчук, П. Д. Біленчук, О. М. Залєтов, Г. І. Клименко]; за ред. П. Д. Біленчука, О. Ф. Філонюка. – К., 1999. – 367 с.
13. *Бойко М. Д.* Основи правового самозахисту: навч. посіб. для вищ. навч. закл. / М. Д. Бойко. – К.: Олан, 2001. – 356 с.
14. *Бондаренко–Зелінська Н.* Правова система України та судовий прецедент: можливість співіснування / Н. Бондаренко–Зелінська // Юридичний журнал. – 2008. – № 6. – С. 49–50.
15. *Буга Г. С.* Забезпечення позову у цивільному процесуальному праві України: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. «Цивільне право; цивільний процес; сімейне права; міжнародне приватне право» / Г. С. Буга. – Харків, 2012. – 21 с.
16. *Васильєв С. В.* Цивільний процес України: навч. посіб. / С. В. Васильєв. – Х.: Еспада, 2009. – 456 с.
17. *Венедіктова І. В.* Захист охоронюваних законом інтересів у цивільному праві [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.03. «Цивільне право; цивільний процес; сімейне права; міжнародне приватне право» / Ірина Валентинівна Венедіктова. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2013. – 43 с.
18. *Венедіктова І. В.* Захист охоронюваних законом інтересів у цивільному праві [Текст]: монографія / І. В. Венедіктова. – Київ: Юрінком Інтер, 2014. – 287 с.

19. *Викут М. А.* Гражданская процессуальная правоспособность как предпосылка права на предъявление иска / М. А. Викут // Проблемы применения и совершенствования гражданского процессуального кодекса РСФСР: сборник научных трудов. – Калинин: изд-во Киан. ун-та, 1984. – С. 43–46.
20. *Викут М. А.* Гражданский процесс России: учебник / М. А. Викут – М.: Юристь, 2005. – 480 с.
21. *Викут М. А.* Гражданский процесс России: учебник / М. А. Викут, И. М. Зайцев – М.: Юрист, 1999. – 394 с.
22. *Викут М. А.* Стороны – основные лица искового производства / М. А. Викут. – Саратов, 1968. – 76 с.
23. *Вілько Н.* Щодо проблемних питань застосування понять «регрес» та «суброгація» [Електронний ресурс] / Н. Вілько. – Режим доступу: <http://ufu.org.ua/ua/news/publications/6811>
24. *Волосенко І.* Правова природа ризику в цивільному праві / І. Волосенко // Юридична Україна. – 2005. – № 5. – С. 39–43.
25. *Волосенко І.* Страховий ризик у страховому правовідношенні / І. Волосенко // Підприємництво, господарство і право. – 2005.– № 11. – С. 118–122.
26. *Гендзехадзе Е.* Страхование ответственности риска непогашения кредита / Е. Гендзехадзе, Т. Мартьянова // Закон. – 1994. – № 4. – С. 31–33.
27. *Горшнев В. М.* Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе / В.М. Горшнев. – М.: Юрид. лит., 1972. – 256 с.
28. *Горьовий В.П.* Біржовий ринок сільськогосподарської продукції в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства» / В. П. Горьовий. – К.: Ін-т аграр. економіки УААН, 1999. – 20 с.
29. *Господарський* процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798–ХІІ // Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>

30. *Граве К.А.* Страхование / К. А. Граве, Л. А. Лунц – М.: – Гос. издательство юридической литературы, 1960. – 175 с.

31. *Гражданский* кодекс Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rospravosudie.com/court.../act-313424458/>

32. *Гражданский* процесс: учебник / под ред. М. К. Треушникова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ОАО «Издательский Дом Городец», 2007. – 784 с.

33. *Гражданский* процесс: учебник / под ред. А. Г. Коваленко, А. А. Мохова, П. М. Филиппова. – М.: Инфра-М, издательский дом «Контракт», 2008. – 448 с.

34. *Гражданский* процесс: учебник / под ред. М. К. Треушникова. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Статут, 2014. – 960 с.

35. *Гражданский* процесс: учебник для вузов / под ред. М. К. Треушникова. – М.: ОАО, издательский дом «Городец», 2007. – 783 с.

36. *Гражданский* процессуальный кодекс Украины: научно-практический комментарий / [Ю.С.Червоний, Г.С.Волосатый, В.О.Ермолаева и др.]; отв.ред. Ю. С. Червоний. – Х.: Одиссей, 2007. – 792 с.

37. *Гражданское* процессуальное право России: учебник / [А.Т.Боннер, Н. А. Громошина, Р. Е. Гукасян и др.]; отв. ред. М. С. Шакарян. – М.: Былина, 1996. – 400 с.

38. *Гринюк О. В.* Особливості укладення договору страхування (на прикладі договору майнового страхування) / О. Гринюк // Юридичний журнал. – 2006. – № 4. – С. 98–103.

39. *Гринюк О.В.* Динаміка договірних відносин з майнового страхування / Олена Гринюк // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – №8. – С. 97–101.

40. *Гринюк О.В.* Цивільно-правові аспекти майнового страхування в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. «Цивільне право; цивільний процес; сімейне права; міжнародне приватне

- право» / О. В. Гринюк. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2004. – 16 с.
41. Гурвич М. А. Право на иск / отв. ред. А. Ф. Клейнман. – М.: АН СССР, 1949. – 216 с.
42. Гурвич М. А. Учение об иске (состав, виды): учеб. пособие / М. А. Гурвич. – М.: ВЮЗИ, 1981. – 40 с.
43. Даев В. Г. Современные проблемы гражданского иска в уголовном процессе / В. Г. Даев. – Л.: Ленинградского университета, 1972. – 71 с.
44. Дьячкова Ю. М. Страхування: навчальний посібник / Ю. М. Дьячкова. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 240 с.
45. Елисейкин П. Ф. Понятие права на предъявления иска / П. Ф. Елисейкин // Проблемы понятийного аппарата науки гражданского и гражданского процессуального права. – Ярославль: ЯрГУ, 1987. – С. 90–92.
46. Ельбрехт В. В. Договір страхування майна фізичних осіб: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. «Цивільне право; цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Валерія Вікторівна Ельбрехт. – К.: НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2009. – 19 с.
47. Енциклопедія цивільного права України / відп. ред. Я. М. Шевченко. – Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К.: ІнЮре, 2009. – 952 с.
48. Жила А. С. Страхування як спосіб забезпечення виконання зобов'язань у цивільному законодавстві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. «Цивільне право; цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Анна Сергіївна Жила. – О.: Одеська національна юридична академія., 2009. – 16 с.
49. Жуйков В. Судебная защита прав граждан и юридических лиц / В. Жуйков. – М., 1997. – 157 с.
50. Зайчук О. В. Теорія держави і права: академічний курс / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 303 с.

51. *Залетов О. М.* Державне регулювання ринку страхування життя в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / О.М. Залетов – К.: Київ. нац. екон. ун–т ім. В. Гетьмана, 2007. – 20 с.
52. *Захарова О.* Проблеми забезпечення позову у цивільному процесі / О. Захарова, О. Грабовська // Вісник національного університету імені Тараса Шевченка «Юридичні науки». – 2011. – №88. – С. 14–16.
53. *Зезека Н.О.* Адміністративно–правовий статус державної служби зайнятості України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Н.О. Зезека. – К.: Держ. НДІ М–ва внутрі. справ України, 2009. – 23 с.
54. *Клейнман А. Ф.* Новейшие течения в советской науке гражданского процессуального права. Очерки по истории / А.Ф.Клейнман. – М.: Изд–во Московского университета, 1967. – 119 с.
55. *Кодекс торговельного мореплавства України від 23.05.1995р. №176/95–ВР* // Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80>
56. *Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073–Х* // Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
57. *Комаров В. В.* Курс цивільного процесу / В. В. Комаров. – К.: Право, 2011. – 1352 с.
58. *Комиссаров К. И.* Право на иск и прекращение производства по гражданскому делу (некоторые вопросы) / К. И. Комиссаров // Сборник ученых трудов. – Свердловск, 1969. – № 9. – С. 159–182.

59. *Комісаров К. І.* Деякі аспекти співвідношення цивільного та цивільного процесуального права / К. І. Комісаров // Проблеми цивільно–правової відповідальності та захисту цивільних прав. – 1973. – № 27. – С. 80–86.
60. *Конвенція* про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 // Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004)
61. *Конституція* України від 28.06.1996 № 254к/96–ВР // Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
62. *Конституція* України: науково–практичний коментар / ред. кол.: В. Я. Тацій (голова ред. кол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. – Нац. акад. прав. наук України. – 2–ге вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2011. – 1128 с.
63. *Короєд С.О.* Накладення арешту на майно та заборона вчинення дій щодо його відчуження як заходи забезпечення позову у цивільному процесі / С. О. Короєд // Судова апеляція. – 2009. – №1 (14). – С. 82–91.
64. *Корольов В. В.* Забезпечення позову у цивільному процесі: досвід пострадянських країн / В. В. Корольов // Актуальні проблеми теорії і практики нотаріального, цивільного, виконавчого процесу: їх співвідношення та взаємодія: зб. наук. статей / за заг. ред. д.ю.н., проф. С. Я. Фурси. – К.: ЦУЛ, 2013. – 532 с.
65. *Корольов В. В.* Забезпечення позову у цивільному процесі: проблеми і перспективи / В. В. Корольов // Цивілістична процесуальна думка: зб. наук. статей. – К., 2012. – С. 185–193.
66. *Корольов В. В.* Способи забезпечення цивільного позову, не передбачені ЦПК України / В. В. Корольов // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – №3 (7). – С. 72–82.

67. *Костюк В.* Поняття та особливості правосуб'єктності юрисдикційних органів у трудовому праві / В. Костюк // Віче. – 2012. – №2. – С. 15–17.
68. *Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III* // Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
69. *Кройтор В.А.* Гражданский процесс : учеб. пособие для подготовки к зачету и экзамену / В.А. Кройтор. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – Х.: Эспада, 2006. – 240 с.
70. *Кузнецова Н.В.* Развитие страхования в сфере туризма [Електронний ресурс]: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. эконом. наук : спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / Н. В. Кузнецова. – Иркутск: – 2003. – Режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/razvitiie-strakhovaniya-v-sfere-turizma#ixzz3tp22D0go>
71. *Курс советского гражданского процессуального права. Теоретические основы правосудия по гражданским делам: в 2 т.* / [Т.Е.Абова, П. П. Гуреев, А. А. Добровольский и др.]; отв. ред. А. А. Мельников. – М.: Наука, 1981. – Т. 1. – 1981. – 464 с.
72. *Курс гражданского процесса: підручник* / [В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.]; за ред. В. В. Комарова. – Х.: Право, 2011. – 1352 с.
73. *Курылев С. В.* Формы защиты и принудительного осуществления субъективных прав и право на иск / С. В. Курылев // Труды. Иркутский гос. университет. – 1957. – №3. – С. 191–203.
74. *Лазько Г.З.* Особенности правового регулирования права на звернення до суду за захистом: цивільні процесуальні аспекти / Г. З. Лазько // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України. – 2013. – № 2–3. – С. 39–42.
75. *Лихацький Д.* Порядок та умови здійснення виконавчого провадження / Д. Лихацький // Юридичний журнал. – 2005. – №11. – С. 127–132.

76. *Літвінова О.В.* Правовий статус вигоди набувача у відносинах страхування вантажу / О.В. Літвінова // Форум права. – 2012. – №1. – С. 565–570.
77. *Логінов О. А.* Цивільний процес України [Текст]: навч. посіб. / О. А. Логінов, О. О. Штефан. – Київ: Юрінком Інтер, 2012. – 368 с.
78. *Луспеник Д.* Практика розгляду судами заяв про забезпечення позовів при вирішенні спорів у цивільному судочинстві: спірні питання / Д. Луспеник // Юридичний журнал. – 2007. – №10. – С. 104–114.
79. *Луспеник Д.* Роль суду в цивільному диспозитивному процесі [Електронний ресурс] / Д. Луспеник // Юридичний журнал. – 2004. – №6. – С. 109–115. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1253>
80. *Мазур М. В.* Місце роз'яснень пленуму Верховного Суду України в системі джерел права України: минуле та сучасність / М. В. Мазур // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия «Юридические науки». – 2011. – Том 24 (63). – №1. – С. 3–12.
81. *Майданик Р. А.* Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав [текст]: монографія / за заг. ред. академіків НАПрН України О. Д. Крупчана та В. В. Луця. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – 400 с.
82. *Малеїн М. С.* Гражданський закон и права личности в СРСР / М. С. Малеїн. – М., 1981. – 216 с.
83. *Мандриченко О. В.* Аудиторська діяльність в Україні: фінансово–правовий аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. В. Мандриченко. – К.: Держ. НДІ МВС України, 2011. – 21 с.
84. *Мартин А.* Встановлення меж адміністративно-територіальних утворень в Україні: проблеми та напрями їх вирішення. [Електронний ресурс] / А. Мартин. – Режим доступу: <http://zsu.org.ua>
85. *Мельник З. П., Романюк Я.М.* Судова практика розгляду цивільних справ,

що виникають з договорів страхування [Текст] / З. П. Мельник, Я. М. Романюк // Вісник Верховного Суду України. – 2011. – № 8 (132). – С. 12–28.

86. *Механизмы* страхування в соціально–економічних системах [Електронний ресурс] / [ В. Н. Бурков, А. Ю. Заложнев, О. С. Кулик, Д. А. Новиков]. – Режим доступу: <http://studentam.net/content/view/303/50/>

87. *Михеев В.* Суброгация в страховом праве России / В. Михеев // Страховое дело. – 2000, – № 11. – С. 41.

88. *Моїсєєв Ю. О.* Страхування як засіб захисту прав інвесторів [Електронний ресурс] / Ю. О. Моїсєєв, Ю. П. Уралова // Экономико–правовые исследования в XXI веке: Международная научно–практическая интернет–конференция. – Режим доступу: <http://www.hozpravo.com.ua>

89. *Мусин В. А.* Сущность и предмет морского страхування по советскому и иностранному праву / В.А. Мусин. – Л., 1971. – 101 с.

90. *Мусин В. А.* Суброгация в советском гражданском праве / В. А. Мусин // Советское государство и право. – 1976. – №7. – С. 126–130.

91. *Науково–практичний* коментар Цивільного кодексу України / за ред. В. М. Коссака. – К.: Істина, 2004. – 976 с.

92. *Некlesa Ю. В.* Принцип змагальності та диспозитивності в цивільному процесі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. «Цивільне право; цивільний процес; сімейне права; міжнародне приватне право» / Ю. В. Неклеса. – 2012. – 18с.

93. *Никифорак В. М.* Договір страхування відповідальності [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. «Цивільне право; цивільний процес; сімейне права; міжнародне приватне право» / Володимир Михайлович Никифорак. – К.: НАН України, Інститут держави і права ім. В. М.Корецького, 2002. – 19 с.

94. *Новицкий И. Б.* Регрессные обязательства между социалистическими хозяйственными организациями / И. Б. Новицкий. – М.: Госюриздат, 1952. – 413 с.

95. *Орлов В. П.* Основы страхования [Електронний ресурс]. / В. П. Орлов. – Режим доступу: <http://studentam.net/content/view/446/50/>
96. *Орлова Л. В.* Права сторон в гражданском процессе / Л. В. Орлова. – Минск, 1973. – 76 с.
97. *Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14.01.1998 № 16/98–ВР* // Офіційний вісник України. – 1998. – №6. – Ст. 219.
98. *Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав [Текст]: монографія* / за заг. ред. академіків НАПрН України О. Д. Крупчана та В. В. Луця. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – 400 с.
99. *Осокина Г. Л.* Иск: теория и практика / Г. Л. Осокина. – М.: Городец, 2000. – 192 с.
100. *Осокина Г. Л.* Проблемы иска и прав на иск / Г. Л. Осокина. – Томск: Издательство Томского университета, 1989. – 196 с.
101. *П'янова Я. В.* Судовий захист майнових цивільних прав: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. «Цивільне право; цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Я. В. П'янова. – Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2009. – 20с.
102. *Пацурія Н. Б.* Правове регулювання страхової справи в Україні (організаційно-правовий аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право» / Ніно Бондовна Пацурія. – К.: Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, 2000. – 16 с.
103. *Пацурія Н. Б.* Страхові правовідносини у сфері господарювання: проблеми теорії і практики: монографія. – Ніжин: ТОВ «Аспект-Поліграф», 2013. – 504 с.
104. *Пацурія Н.* Поняття і види страхових правовідносин у сфері господарювання / Н. Пацурія // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 82. – С. 94–98.

105. *Пилипенко С. А.* Юридична природа добровільного та обов'язкового страхування / С. А. Пилипенко // Юридична наука: науковий юридичний журнал. – К.: ВНЗ Національна академія управління. – 2012. – № 2. – С. 20–26.
106. *Підлубна Т. М.* Право на захист цивільних прав та інтересів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. «Цивільне право; цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Т. М. Підлубна. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2009. – 20 с.
107. *Підпригора О. А.* Римське право / О. А. Підпригора, Є. О. Харитонов. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 512 с.
108. *Підпригора О.А.* Римське приватне право: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. – 3-тє вид. / О. А. Підпригора. – К.: ІнЮре, 2001. – 440 с.
109. *Пластун В. Л.* Проблеми страхового шахрайства та практика його уникнення / В. Л. Пластун // Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць. Випуск 254: в 6 т. – Т.2. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – С. 477–488.
110. *Повітряний кодекс України від 19.05.2011 № 3393–VI* // Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3393-17>
111. *Погорілко В. Ф.* Конституційне право України: навч. посіб. / В. Ф. Погорілко. – Київ.: Наукова думка, 2003. – 450 с.
112. *Правила страхування* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukringroup.com.ua/ukr/help/rules/>
113. *Правове регулювання страхової діяльності: навч. посіб.* / [О. П. Гетьманець, О. М. Шумило, Т. В. Колеснік та ін.]; за ред. О. П. Гетьманець, О. М. Шумила. – 2-ге вид., зі змінами. – Х.: Право, 2014. – 400 с.

114. *Правознавство: словник термінів* / за ред. В. Г. Гончаренка. – К.: Юрисконсульт; КНТ, 2007. – 636с.
115. *Присяжнюк Т.* Захист права власності у Європейському правовому просторі / Т. Присяжнюк, О. Мірошник // *Право України.* – 2001. – № 8. – С. 68–70.
116. *Притика Ю. Д.* Теоретичні проблеми захисту прав учасників цивільних правовідносин в третейському суді: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. «Цивільне право; цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Ю. Д. Притика. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2006. – 33 с.
117. *Про* виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477–IV // Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
118. *Про* деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки: Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду від 01.03.2013 р. № 4 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-13>
119. *Про* деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди: Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду від 01.03.2013р. № 4 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-13>
120. *Про* деякі питання практики застосування заходів по забезпеченні позову: Постанова пленуму Вищого Господарського Суду № 16 від 26.12.2011р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0016600-11>
121. *Про* деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ: Постанова Вищого спеціалізованого суду від 01.03.2013р.

№ 3 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0003740-13>

122. *Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності: Закон України від 23.09.1999 № 1105–XIV* // Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>

123. *Про застосування Конституції при здійсненні правосуддя: Постанова пленуму Верховного Суду України № 9 від 01.11.1996р.* // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>

124. *Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції: Постанова пленуму Верховного Суду від 12.06.2009 р. № 2* // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-09>

125. *Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06. 2009 р. № 5* // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-09>

126. *Про затвердження методики товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів: Наказ Міністерства юстиції України та Фонду державного майна України від 24.11.2003р. № 142/5/2092* // Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1074-03>

127. *Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023–XII* // Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>

128. *Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закону України від 8.07.2010р. № 2464-VI // Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>*
129. *Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України від 01.07.2004р. № 1961-IV. Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1961-15>*
130. *Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову: Постанова пленуму Верховного Суду від 22.12.2006р. № 9 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/va009700-06>*
131. *Про страхування: Закон України від 07.03.1996р. № 85/96–ВР // Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>*
132. *Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011р. № 3674–VI // Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3674-17>*
133. *Про судову експертизу: Законі України від 25.02.1994р. № 4038-XII // Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>*
134. *Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010р. № 2453-VI // Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>*

135. *Проблеми теорії та практики цивільного судочинства: монографія* / [В. В. Комаров, В. І. Тертищніков, В. В. Баранкова та ін.]; за заг.ред. В. В. Комарова. – Х.: Харків юридичний, 2008. – 928 с.
136. *Процесуальні документи у цивільних справах (теорія, методика, практика): науково–практичний посібник* / за заг. ред. д.ю.н., професора. С. Я. Фурси. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 896 с.
137. *Рішення* Голосіївського районного суду м. Києва по справі № 2112-11 [Текст] // Архів Голосіївського районного суду м. Києва № 2112-11
138. *Рішення* Голосіївського районного суду м. Києва по справі № 2324–12 [Текст] // Архів Голосіївського районного суду м. Києва. Справа № 2324–12.
139. *Рішення* Голосіївського районного суду по справі за 1991–1996 р.р. [Текст] // Архів Голосіївського районного суду. Справа за 1991–1996 р.р.
140. *Рішення* Господарського суду Львівської області по справі № 914/2088/13 [Текст] // Архів Господарського суду Львівської обл. Справа № 914/2088/13.
141. *Рішення* Господарського суду по справі № 21/206–07–6894 [Текст] // Архів Вищого Господарського Суду за 2008 р. Справа № 21/206–07–6894.
142. *Рішення* Дніпровського районного суду м. Києва по справі № 755/6367/13–ц [Текст] // Архів Дніпровського районного суду м. Києва. Справа № 755/6367/13–ц.
143. *Рішення* місцевих судів м. Києва та Київської області за 2009 – 2014 р.р. [Текст] // Архів місцевих судів м. Києва та Київської області за 2009 – 2014 р.р.
144. *Рішення* Обухівського районного суду Київської області по справі №1018/8192/12 [Текст] // Архів Обухівського районного суду Київської обл. Справа №1018/8192/12.
145. *Рішення* Подільського районного суду м. Києва по справі № 758/6302/13–ц [Текст] // Архів Подільського районного суду м. Києва. Справа № 758/6302/13–ц.

146. *Ротова Т. А.* Страхування: навч. посіб. / Т. А. Ротова. – 2-ге вид. перероб. та допов. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 400 с.
147. *Сабодаш Р. Б.* Страхування кредитних ризиків: цивільно-правові аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. «Цивільне право; цивільний процес; сімейне права; міжнародне приватне право» / Роман Богданович Сабодаш. – К.: Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2007. – 19 с.
148. *Серебровский В. И.* Избранные труды по наследственному и страховому праву. / В. И. Серебровский. – 2-е изд., испр. – М.: «Статут», 2003. – 558 с.
149. *Сидоренко О. О.* Бухгалтерський облік формування та розміщення страхових резервів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / О.О. Сидоренко. – К.: Нац. акад. статистики, обліку та аудиту, 2011. – 20 с.
150. *Скакун О.Ф.* Теорія права і держави: підручник. – 2-ге видання / О. Ф. Скакун – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 520 с.
151. *Смирнов В. Т.* К понятию регрессных обязательств / В. Т. Смирнов // Правоведение. – 1960. – № 1. – С. 62–72.
152. *Соколенко О. К.* Захист прав громадян як основна функція правової держави / О. К. Соколенко // Часопис Київського університету прав. – 2013. – № 2. – С.118–121.
153. *Стеценко В.Ю.* Адміністративно–правове забезпечення запровадження в Україні обов’язкового медичного страхування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В. Ю. Стеценко. – Х.: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2010. – 40 с.
154. *Страхове право України: підручник* / [Д. П. Біленчук, П. Д. Біленчук, О. М. Залєтов, Г. І. Клименко]. – К., 1999. – 367 с.
155. *Страхове право: навч. посібник* / за ред. Ю. О. Заїки. – К.: Істина, 2004. – 192 с.

156. *Страхування*: підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.
157. *Судова практика розгляду цивільних справ, що виникають з договорів страхування* [ підготув. Я.М. Романюк, З.П. Мельник] // Вісник Верховного Суду України. – 2001.– № 8. – С.12–28.
158. *Суханов Е. А.* Цивільне право: у 4 т. – Т.4: Зобов'язальне право: підручник [Електронний ресурс] / Е. А. Суханов. – 3-є вид., допов. і перероб. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – Режим доступу: <http://ibib.ltd.ua/grajdanskoe-pravo-tom-obyazatelstvennoe-pravo.html>
159. *Телестакова А. А.* Система договорів про надання послуг в цивільному праві України [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. «Цивільне право; цивільний процес; сімейне права; міжнародне приватне право» / А. А. Телестакова. – К.: НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2008. – 16 с.
160. *Теория* юридического процесса [Текст] / под общ. ред. В. М. Горшенева. – Харьков: Вища школа, 1985. – 192с.
161. *Тимченко Г. П.* Способи та процесуальні форми захисту цивільних прав: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. «Цивільне право; цивільний процес; сімейне права; міжнародне приватне право» / Г. П. Тимченко. – Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2002. – 20 с.
162. *Тимченко Г.П.* Розвиток концепції загальності у науці цивільного процесу / Г. П. Тимченко // Держава і право: зб. наук. праць. – 2004. – № 26. – С. 291–296.
163. *Ткаченко Н.В.* Страхування [Електронний ресурс] / Н. В. Ткаченко. – Режим доступу: [http://imanbooks.com/book\\_598](http://imanbooks.com/book_598)
164. *Турбина К. Е.* Теория и практика страхования: учебное пособие. / К. Е. Турбина. –М.: Анкил, 2003. – 704 с.
165. *Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про взаємне заохочення та захист інвестицій від 14.09.1993, ст.8.* // Офіційний сайт

Верховної Ради України. Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/616\\_169](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/616_169)

166. *Файєр О. А.* Страхування професійної відповідальності: цивільно-правовий аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. «Цивільне право; цивільний процес; сімейне права; міжнародне приватне право» / Олена Анатоліївна Файєр. – К.: Нац. ун–т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. – 20 с.

167. *Фетюхин М. В.* Классификация обеспечительных мер в арбитражном процессе // Актуальные проблемы гражданского права и процесса: сб. материалов Междунар. научно–практ. конф. / отв. ред. Д. Х. Валеев, М. Ю. Челышев. – М., 2006. – № 1. – С. 316–317.

168. *Финансы: Курс лекций* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://exsolver.narod.ru/Books/Fininvest/FinLeck/c18.htm>

169. *Фогельсон Ю. Б.* Введение в страховое право / Ю. Б. Фогельсон. – 2–е изд. – М.: БИК, 2001. – 236 с.

170. *Фогельсон Ю. Б.* Договор страхования в российском гражданском праве: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. юрид. наук: спец. 12.00.03. «Цивільне право; цивільний процес; сімейне права; міжнародне приватне право» / Юрий Борисович Фогельсон. – М., 2005. – 434 с.

171. *Фогельсон Ю. Б.* Комментарий к страховому законодательству (постатейный) / Юрий Борисович Фогельсон. – М.: Юристъ, 2002. – 347 с.

172. *Фурман В. М.* Страхування: теоретичні засади та стратегія розвитку: монографія / В. М. Фурман. – Київ: Наук. Думка, 2006. – 334 с.

173. *Фурса С. Я.* Цивільний процесуальний кодекс України: науково–практичний коментар: у 2 т. / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, С. В. Щербак / за заг. ред. С.Я. Фурси. – К.: Фурса С.Я., КНТ, 2010. – 1044 с.

174. *Хандурин Н. И.* Проблемы теории и практики гражданского иска в уголовном процессе: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно–розыскная деятельность» / Н. И. Хандурин. – К., 1987. – 23 с.

175. Харитонов Є. О. Цивільний процес України / [Є. О. Харитонов., О. І. Харітонова, І. В. Андронов та ін.]. – К., 2011. – 532 с.
176. Харитонов Є. О. Цивільний процес України: підручник. / Є. О. Харитонов. – К.: Істина, 2012. – 472 с.
177. Харитонов Є. О. Цивільний процес України: підручник. / Є. О. Харитонов.– К. Істина, 2013. – 536.
178. Хвалінський С. О. Антикризова політика банківського сектору країн Центральної та Східної Європи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / С. О. Хвалінський. – К.: Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України, 2010. – 20 с.
179. Хрестоматия по всеобщей истории государства и права / под ред. К. И. Батыра, Е. В. Поликарповой. – Т.1. – М., 1996. – 390 с.
180. Цвік М. В. Загальна теорія держави і права / М. В. Цвік. – Харків: Право, 2002. – 432 с.
181. Цивільне право України: Загальна частина: підручник / [Ф. Г. Фазикош, С. Б. Булейца, Р. Б. Олійник та ін.]; за ред. Ф. Г. Фазикош, С. Б. Булейци. – Знання, 2010. – 631 с.
182. Цивільне право. Книга 1 / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К., 2004. – 720с.
183. Цивільне процесуальне право України: навч. посіб. / за заг. ред. С. С. Бичкової. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Атіка, 2007. – 404с.
184. Цивільне процесуальне право України: підручник / [С.С. Бичкова, І. А. Бірюков, В. І. Бобрик та ін.]; за заг. ред. С. С. Бичкової. – К.: Атіка, 2009. – 760 с.
185. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435–IV // Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
186. Цивільний процес / за ред. М. С. Шакарян. – М.: Юрид. література, 1993. – 559 с.

187. *Цивільний процес України* / [Ю.С. Червоний, Г.С. Волосатий, В. О. Єрмолаєва та ін.]; за ред. Ю. С. Червоного. – К.: Істина, 2007. – 392 с.
188. *Цивільний процес України: академічний курс: підручник для студ. юрид. спец. навч. закл.* / за ред. С. Я. Фурси. – К.: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2009. – 848 с.
189. *Цивільний процес: навчальний посібник* / [А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін.]; – за ред. Ю. В. Білоусова. – К.: Прецедент, 2006. – 172 с.
190. *Цивільний процес: підручник* / [А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін.]. – К.: Прецедент, 2005. – 293 с.
191. *Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618–IV* // Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
192. *Цивільний процесуальний кодекс України: науково–практичний коментар* / [Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, В. В. Васильченко та ін.]. – Х.: Одісей, 2009. – 952с.
193. *Чайкін І. Б.* Правове регулювання страхування ризиків на ринках фінансових послуг: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право» / Ігор Борисович Чайкін. – Х.: Нац. юрид. академія України ім. Я. Мудрого, 2007. – 22 с.
194. *Чебунин А. В.* Актуальные гражданско–правовые проблемы страхования: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук.: спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Алексей Викторович Чебунин. – Томск, 2002. – 31 с.
195. *Черданцев А.Ф.* Теория государства и права: ученик / А. Ф. Черданцев. – М., 2000. – 432 с.

196. *Черчик В. З.* Деякі питання виявлення злочинів в сфері страхування / В. З. Черчик // Страхова злочинність: матеріали з українсько-польської конференції (м. Львів, 20–22 квітня 2005) / під ред. Т. Войценковича. – Краків, 2005. – С.17–20.
197. *Чечот Д. М.* Субъективное право и формы его защиты / Д. М. Чечот. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1968. – 71 с.
198. *Шакарян М. С.* Субъекты советского гражданского процессуального права / М. С. Шакарян. – М.: ВЮЗИ, 1970. – 216 с.
199. *Шергунова Е. А.* Гражданско-правовое положение основных участников страховых отношений: автореф. дисс. на соискание уч. степени док. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Елена Анатольевна Шергунова. – Курск: Юго-Западный государственный университет, 2013. – 29 с.
200. *Шершеневич Г.Ф.* Общая теория права: т. 1. Философия права. Часть теоретическая / Г.Ф. Шершеневич. – Рига: Давид Гликман, 1924. – 698 с.
201. *Шихов А. К.* Страховое право: учебн. пособие / А. К. Шихов. – М., 2003. – 304 с.
202. *Штефан М. Й.* Цивільне процесуальне право України: академічний курс: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. Й. Штефан. – К.: Видавничий дім «ІнЮре», 2005. – 624 с.
203. *Штефан М. Й.* Цивільний процес [Текст]: учебник / М. Й. Штефан. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2001. – 696 с.
204. *Штефан М. Й.* Цивільний процес / М. Й. Штефан. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 451с.
205. *Щеглов В. Н.* Иск о судебной защите гражданского права: лекции для студентов / В. Н. Щеглов. – Томск: Издательство Томского университета, 1987. – 168 с.
206. *Щекович О. С.* Використання бюджетних коштів підприємствами агропромислового комплексу України: автореф. дис. на здобуття наук.

ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / О.С. Щєкович. – К.: Нац. наук. центр «Ін-т аграр. Економіки» УААН, 2005. – 19 с.

207. *Юдельсон К. С.* Советский гражданский процесс / К. С. Юдельсон. – М.: Гос. изд. юрид. литературы, 1956. – 438 с.

208. *Яковчук М. Ю.* Адміністративно–правове регулювання страхової діяльності в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / М. Ю. Яковчук. – Ірпінь: Національний університет державної податкової служби України, 2009. – 21 с.

209. *Якубов С. А.* Права и обязанности сторон в советском гражданском процессе: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / С. А. Якубов. – Ленингр. ордена Ленина гос. ун–т им. А. А. Жданова. – Л., 1961. – 15 с.

210. *Янишен В. П.* Поняття та ознаки страхових правовідносин в Україні: на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. «Цивільне право; цивільний процес; сімейне права; міжнародне приватне право» / Віктор Петрович Янишен. – Х.: Нац. юрид. академія України ім. Я. Мудрого, 1997. – 18 с.

211. *Babcock B.A.* Input Demand under Yield and Revenue Insurance / B.A. Babcock, D. Hennessy // *American Journal of Agricultural Economics*. – 1996. – № 5. – pp. 416–427.

212. *Baker B.* The Breakthrough Insurance Agency: How to Multiply Your Income, Time and Fun / B. Baker. – Jun 29, 2015. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.amazon.com/s?ie=UTF8&index=blended&keywords=insurance%20marketing&link\\_code=qs&tag=insurafinancbook](http://www.amazon.com/s?ie=UTF8&index=blended&keywords=insurance%20marketing&link_code=qs&tag=insurafinancbook)

213. *Bernoulli D.* Specimen Theoriae Novae de Mensura Sortis / D. Bernoulli // In L. Somer, eds. *Exposition of a New Theory on the Measurement of Risk*. *Econometrica*. – 1954. – № 1. – pp. 23–36.

214. *Brigham F.* Fundamentals of Financial Management. / F. Brigham. New York: The Diynen Press, 1992. – 6th edition – 950 p.
215. *Burn S.* Civil Litigation Handbook / S. Burn and J. Peysner. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.goodreads.com/book/show/6093296-civil-litigation-handbook>
216. *Cabrera A. J.* Insurance Sales: 150 Powerful Headline Formulas That Will Sell Your Services FAST! / A. J. Cabrera. – Oct 12, 2015. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.amazon.com/s?ie=UTF8&index=blended&keywords=insurance%20marketing&link\\_code=qs&tag=insurafinancbook](http://www.amazon.com/s?ie=UTF8&index=blended&keywords=insurance%20marketing&link_code=qs&tag=insurafinancbook)
217. *Calvek N.* Tour Operators and Destination safety Annals of Tourism Research / N. Calvek. – 2002. – vol. 29. – № 2. – pp. 478–496.
218. *Corlosquet-Habart M.* Asset and Liability Management for Banks and Insurance Companies / Marine Corlosquet-Habart and William Gehin. – 2015. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.amazon.com/s/189-4952054-505831?ie=UTF8&constraint=dvd&index=blended&keywords=bank%20insurance&link\\_code=qs&subject-words=none&tag=insurafinancbook](http://www.amazon.com/s/189-4952054-505831?ie=UTF8&constraint=dvd&index=blended&keywords=bank%20insurance&link_code=qs&subject-words=none&tag=insurafinancbook)
219. *Cunningham-Hill S.* Civil Litigation Handbook 2009–2010 / S. Cunningham-Hill and K. Elde. – Oxford University Press, 2009. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bookmix.ru/book.phtml?id=665526>
220. *Cunningham-Hill S.* Civil Litigation Handbook 2014–15 / S. Cunningham-Hill and K. Elde. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://bookshop.blackwell.co.uk/jsp/id/Civil\\_Litigation\\_Handbook\\_2014\\_15\\_2014\\_1hellip/9780198715870](http://bookshop.blackwell.co.uk/jsp/id/Civil_Litigation_Handbook_2014_15_2014_1hellip/9780198715870)
221. *Emerging Markets: the Insurance Industry in the Face of Globalization* // Swiss Re, Sigma – 2000. – № 4. – P. – 14.
222. *Fordney M.* Download Insurance Handbook for the Medical Office / M. Fordney. – 13edition. – P. 680. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://imgur.com/tqP0Io5/>

223. *Fordney M.* Insurance Handbook for the Medical Office / M. Fordney. – 5th edition. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.amazon.com/Insurance-Handbook-Medical-Marilyn-Takahashi/dp/0721669875>
224. *Goodwin B.K.* The Economics of Crop Insurance and Disaster Aid / B.K. Goodwin, V.H. Smith. Washington DC: The AEI Press, 1995. – 210pp.
225. *Hart C.S.* Sourcebook on international insurance and employee benefit management / C.S. Hart. – New York, 1967. – 146 p.
226. *Health Insurance Company Abuses How the Relentless Drive For Profit Endangers Americans.* – June 2009. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://hcfan.3cdn.net/48b73f19dac6bc9fa7\\_vzm6iijoh.pdf](http://hcfan.3cdn.net/48b73f19dac6bc9fa7_vzm6iijoh.pdf)
227. *Health Insurance Plans. How To Choose The Best Medical Insurance Plan.* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bizmove.com/books/health-insurance-plans.htm>
228. *Homeowners insurance discrimination: Hearing before the Comm. on banking, housing, a. urban affairs, US Senate, 103d Congr., 2d sess., may 11, 1994.* Wash.: Gov. print, off., 1994. – № IV. – 160 p.
229. *Insurance companies and redress for sexual abuse.* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://frankgoldring.com/insurance-companies-and-redress-for-sexual-abuse/>
230. *International Insurance Industry Guide.*– London: Coopers & Ly-brand, 1993.– 5th edition – 51p.
231. *Kautz B.*Civil Litigation for the New Millennium: A Guide for Paralegals / B. Kautz and S. A. Rowcliffe. – 2003. – 512 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.aspenparalegaled.com/books/kautz\\_civillitigation/default.asp](http://www.aspenparalegaled.com/books/kautz_civillitigation/default.asp)
232. *Massari M.* The Valuation of Financial Companies: Tools and Techniques to Measure the Value of Banks, Insurance Companies / Mario Massari and Gianfranco Gianfrate. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.amazon.com/s/189-4952054-8505831?ie=UTF8&constraint=dvd>

&index=blended&keywords=bank%20insurance&link\_code=qs&subject-words  
=none&tag=insurafinancbook

233. *McDermott Will and Emery Insurance coverage issues raised by child sexual abuse claims* / McDermott Will and Emery. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=521475ef-a66f-4113-80e7-8ca86d614c6d>

234. *Substance Abuse Treatment and Insurance. History of Insurance Coverage and Substance Abuse.* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://alcoholrehab.com/drug-addiction/substance-abuse-rehab-and-insurance/>

235. *Thompson J. Money. Wealth. Life Insurance: How the Wealthy Use Life Insurance as a Tax-Free Personal Bank to Supercharge Their Savings* / J. Thompson. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.amazon.com/Money-Wealth-Life-Insurance-Supercharge/dp/1494896478/ref=sr\\_1\\_1?ie=UTF8&qid=1449662474&sr=8-1&keywords=bank+insurance](http://www.amazon.com/Money-Wealth-Life-Insurance-Supercharge/dp/1494896478/ref=sr_1_1?ie=UTF8&qid=1449662474&sr=8-1&keywords=bank+insurance)

236. *Trower D. What is sexual abuse insurance coverage?* / D.Trower. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.answers.com/Q/What\\_is\\_sexual\\_abuse\\_insurance\\_coverage](http://www.answers.com/Q/What_is_sexual_abuse_insurance_coverage)

237. *Weaver P. Check out your coverage for business trips* / P. Weaver. – Nation's Business, january 1999, – P. 26.

238. *Zarei E. Marketing Ideas For Insurance Agents: 50 Explosive Marketing Secrets, Ideas, Tips & Tricks For Insurance agents* Kindle Edition / E. Zarei. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.amazon.com/Marketing-Ideas-Insurance-Agents-Explosive-ook/dp/B00I4VDRVG/ref=sr\\_1\\_3?ie=UTF8&qid=1450534820&sr=8-3&keywords=insurance+marketing](http://www.amazon.com/Marketing-Ideas-Insurance-Agents-Explosive-ook/dp/B00I4VDRVG/ref=sr_1_3?ie=UTF8&qid=1450534820&sr=8-3&keywords=insurance+marketing)